

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
FİNANS BİLİM DALI

**CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN FİNANSAL
DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Abdulkerim Saltuk Buğra ÇAKIR

İstanbul, 2015

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
FİNANS BİLİM DALI

**CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN FİNANSAL
DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Abdulkerim Saltuk Buğra ÇAKIR

Öğrenci No:
130714075

Danışman:
Doç Dr. İlyas SÖZEN

İstanbul, 2015

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Cari İşlemler Dengesinin Finansal Değişkenlerle İlişkisi: Türkiye Örneği**” üzerine yapılan araştırmamın, bilimsel kurallara göre kendim tarafından yazıldığını, faydalandığım kaynakları kaynakça da gösterdiğimi, çalışmamın içerisinde de kullanıldıkları yerlerde sahiplerine yer verildiğini belirtir ve bunu şerefimle doğrularım. 02/10/2015

Abdulkerim Saltuk Buğra ÇAKIR

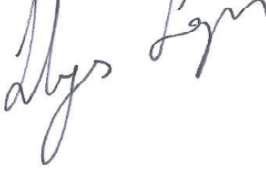
T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

02.10.2015

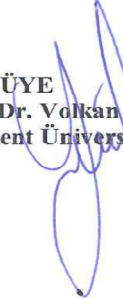
Enstitümüz *İşletme Yönetimi* Anabilim dalı *Finans* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 130714075 numaralı *Abdulkerim Saltuk Buğra ÇAKIR*'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Cari İşlemler Dengesinin Finansal Değişkenlerle İlişkisi:Türkiye Örneği*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 15.09.2015 tarih ve 2015/37 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (2.9) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Doç.Dr. İlyas SÖZEN

ÜYE
Yrd.Doç.Dr. Volkan ÖNGEL
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç.Dr. Kamil USLU
(Marmara Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Abdulkerim Saltuk Buğra ÇAKIR
Danışmanı : Doç. Dr. İlyas SÖZEN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2015
Alanı : Finans
Anahtar Kelimeler : Cari İşlemler Dengesi, Finansal Değişkenler, Var Analizi ve Granger Nedensellik Testi, Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi Tarihi

ÖZ

CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN FİNANSAL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Bu çalışmada, Türkiye'de cari işlemler dengesini etkileyen finansal değişkenleri belirlemeye ve en önemli değişkeni ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada VAR Granger nedensellik testi yapılmış ve bir VAR modeli oluşturularak etki-tepki fonksiyonları ile varyans ayrıştırması analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma, 1980-2014 dönemini kapsamaktadır. Değişkenler olarak, ekonomik büyüme, reel efektif döviz kuru, reel faiz oranı, dış borç oranı, para arzı ve enflasyon oranı belirlenmiştir. Teorik ve ampirik çalışmalar ışığında; Grangernedensellik testi sonuçları cari açık ve dış borç arasında ve cari açık döviz kuru arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu anlaşılmıştır. VAR modeli sonuçları ise cari açık ve diğer tüm faktörler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymuştur. Varyans ayrıştırması sonuçları cari açığın kendisi ve dış borç oranından en büyük oranda etkilendiğini göstermiştir.

Name and Surname : Abdulkirim Saltuk Buğra ÇAKIR
Supervisor : Assoc. Dr. İlyas SÖZEN
Degree and Date : Master, 2015
Major : Finance
Key Words : Current Account Balance, Financial Variables, VAR and
Granger Causality Test, Turkey's Current Account Balance
History

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CURRENT ACCOUNT BALANCE AND FINANCIAL VARIABLES: CASE OF TURKEY

In this study, in Turkey, the current account balance has been studied to isolate the variables that affect financial and were studied to reveal the most important variable. In this study, Granger causality test reviewed and reviewed variance decomposition analysis by creating a model with impulse response functions. The study covers the period 1980-2014. Variables such as economic growth, real interest rate, real effective exchange rate, the ratio of external debt, the Money supply and the rate of inflation were determined. Consequently, in the light of theoretical and empirical studies, the results of Granger causality test is understood to be between current account deficit and foreing debt ratio is muntual and unidirectional causality between the exchange rate and the current account deficit. The results of the Var model has revealed long-term relationship between current account deficit and all the other factors. Results of the Variance decomposition has shown that the current account deficit is affected the high rate of current account deficit by the previous and external debt ratio.

İÇİNDEKİLER

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

1. ÖDEMLER BİLANÇOSUNUN TANIM VE İLKELERİ	3
1.1. Ödemeler Bilançosunu Oluşturan Ana Hesap Grupları	5
1.1.1. Cari İşlemler Hesabı	6
1.1.1.1. Mal Ticareti	8
1.1.1.2. Hizmet Ticareti	8
1.1.1.3. Tek-Yanlı (Karşılıksız) Transferler	9
1.1.1.4. Cari İşlemler Dengesi	10
1.1.2. Sermaye Hesabı	11
1.1.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Hesabı	11
1.1.2.2. Portföy Yatırımları Hesabı	12
1.1.2.3. Diğer Yatırımlar	12
1.1.3. Resmi Rezervler Hesabı	13
1.1.4. Net Hata ve Noksan Kalemı	13
1.2. Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar	14
1.2.1. Esneklik Yaklaşımı	14
1.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı	15
1.2.3. Mundell-Fleming Modeli	16
1.2.4. Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşımı	16
1.3. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri	17
1.3.1. Dış Ticaret Hadleri	17
1.3.2. Döviz Kurları	18

1.3.3. Maliye Politikası.....	19
1.4. Cari İşlemler Açığındaki Artışın Sebepleri	22
1.4.1. Yurtiçi Yatırımda Büyük Bir Artışın Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı	25
1.4.2. Ulusal Tasarruflarda Bir Düşmenin Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı..	26
1.5. FİNANSAL DEĞİŞKENLER	27
1.5.1. Ekonomik Büyüme	28
1.5.2. Reel Efektif Döviz Kuru	29
1.5.3. Para Arzı (M2).....	30
1.5.4. Reel Faiz Oranı.....	30
1.5.5. Enflasyon Oranı.....	31
1.5.6. Borç Stoku.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Türkiye Ekonomisi'nde Cari İşlemler Dengesinin Kısa Tarihi.....	34
2.1.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Genel Ekonomik Durum.....	34
2.1.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Genel Ekonomik Durum.....	40
2.1.2.1. Türkiye'de 1980-1993 Dönemi Ekonomisi'nde Yapısal Değişim Süreci	40
2.1.2.2. Türkiye'de 1994 Kriz Dönemi Ekonomik Gelişmeler	41
2.1.2.3. Türkiye'de 1995-1999 Dönemi Ekonomik Gelişmeler	43
2.1.2.4. Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Döneminde Ekonomik Gelişmeler	44
2.1.2.5. Türkiye'de 2001-2014 Dönemi Ekonomik Gelişmeler	46
2.2. Cari İşlemler Dengesi Üzerine Yapılan Ekonometrik Çalışmaların İncelenmesi	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK UYGULAMA

3.1. Uygulamanın Amacı ve Yöntemi	60
3.2. Veri Seti.....	60
3.3. Modelleme Aşaması.....	61
3.3.1. Durağanlık ve Birim Kök Testi.....	65
3.3.2. Korelasyon Testi.....	66

3.3.3. Granger Nedensellik Testi	67
3.3.4. Johansen Eşbütünleşme Testi.....	69
3.3.5. VAR Modeli.....	70
3.3.6. Etki Tepki Analizi	73
3.3.7. Varyans Ayrıştırması.....	74
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	80
EKLER	88
Ek-1: Araştırmada Kullanılan Değişkenlerin Ham Oranları	
Ek-2: Granger Nedensellik Testine İlişkin E-views Programından Elde Edilen Detaylı Sonuç Tablosu	

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Ödemeler Bilançosunun Şematik Yapısı	6
Tablo 3.1. Basit İstatistiksel Analiz Sonuçları	62
Tablo 3.2. Birim Kök Test Sonuçları.....	66
Tablo 3.3. Korelasyon Test Sonuçları	67
Tablo 3.4. Granger Nedensellik Test Sonuçları	68
Tablo 3.5. Gecikme Sayısına Göre Akaike Bilgi Kriter Değerleri	69
Tablo 3.6. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	70
Tablo 3.7. VAR Modeline Sonuçları.....	70
Tablo 3.8. Hata Terimleri Otokorelasyon LM Testi Sonuçları.....	73
Tablo 3.9. Hata Terimlerinin White Değişen Varyans Testi	73
Tablo 3.10. Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 3.1. Değişkenlere Ait Histogram Çizimleri	63
Şekil 3.2. Scatter Diyagramı (Serpilme Grafiği).....	64
Şekil 3.3. VAR Modeli Durağanlık Grafiği.....	72
Şekil 3.4. Etki Tepki Grafiği: Cari Açığın Tüm Değişkenlere Verdiği Tepki (cevap)	74

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.e..	: Adı Geçen Kitap
ADF	: Durağanlık Birim Kök Testi
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
ARD	: Hata Terimi ve Anakütle Regresyon Denklemi
CA	: Cari Açık İşlemleri
CIF	: Cost Insurance and Freight
Ç.Ü	: Çukurova Üniversitesi
DP	: Demokrat Parti
FBE	: Finansal Baskı Endeksi
FOB	: Free on Board
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KBMG	: Kişi Başına Düşen Milli Gelir
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NBER	: National Bureau of Economic Research
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
REDK	: Reel Efektif Döviz Kuru
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SDR	: Special Drawing Rights
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TİM : Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL : Türk Lirası
TÜFE : Tüketici Fiyat Endeksi
ZKÜ : Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

GİRİŞ

Ödemeler bilançosu, ülkedeki yerleşik kişi ve kurumların, dış ülkelerle yapmış olduğu tüm ekonomik prosedürlerin kayıt edildiği sistematik bir kayıt şeklindedir. Ödemeler dengesi verileri ülkede oluşan, istihdam düzeyi, gelir dağılımı, döviz kurları, borçlanma oranları, milli gelir ve daha birçok konu hakkında önemli bilgi edinilmesini sağlar.

Ödemeler bilançosunun alt hesaplarının en önemli ve dikkat çekini cari işlemler hesabıdır. Cari işlemler dengesi mal ihracat ve ithalat, hizmet ihracatı ve ithalatı, yatırım, gelir ve cari transferlerden oluşur. Cari işlemler dengesi, ülke içerisine ki ulusal yatırım ve ulusal tasarruf oranlarını gösterir. Cari açık veren bir ülkede, tasarruf açığının olacağını ve üretimin azalacağını, tüketimin ise artacağını gösterir.

Cari işlemler dengesi 1970'li yıllardan sonra günümüze değin birçok ülke için önemli sorun haline gelmiştir. Türkiye'de finansal serbestleşme ile beraber 1980 yıllardan sonra önemini kazanmıştır ve o günden bugüne artarak devam etmiştir. Ülkemizin de ki üretimin ara mal ithalatına bağlı olması ve enerji ihtiyacının yüksek oranda ithal edilmesi cari açığın temel nedenlerindedir.

İthalata bağlı olarak gerçekleşen, ekonomik büyümenin ülkemizde, cari açık sorununu kaçınılmaz kılmaktadır ve bu politikanın değiştirilmemesi durumunda önemli sorun olarak devam edecektir. Unutulmamalıdır ki, cari açığın artması dış borç sorununu ve birçok ekonomik sorununu da beraberinde getirmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, ödemeler bilançosunun tanım ve içeriği kapsayan konular yer almıştır. Ödemeler bilançosunun alt kalemleri kısa incelenmiştir. Cari işlemler dengesi alt kalemleri, cari işlemler dengesine yönelik geliştirilen yaklaşımlar kısa anlatılmak istenmiştir. Cari açığı artışının nedenleri yine birinci bölümde yer almıştır. Son olarak finansal değişkenlerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin cari işlemler tarihi 1923'den 2014'de kadar incelenmiştir. Ayrıca ekonometrik modeli geçmeden önce, yurt içinde ve yurt dışında Türkiye'nin cari işlemler dengesini inceleyen teorik ampirik çalışmalar yer almıştır.

Çalışmamızın son bölümünde ise Türkiye'deki cari işlemler dengesini etkilediği düşünülen finansal faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak ve bu faktörlerin cari dengeyi hangi yönde ve ne derecede etkilediğinin araştırmak istenmiştir. Bu nedenle, özellikle karşılıklı uzun dönemli ilişkilerin olduğunu düşünülen bu değişkenler VAR modeli ile tahmin edilmiştir. Veri setindeki değişkenler sırasıyla, cari açık, büyüme oranı, para arzı (M2), enflasyon oranı, dış borç oranı, reel efektif döviz kuru ve reel faiz oranıdır. İnceleme dönemi olarak 1980-2014 yılları arası alınmıştır.

Çalışmanın tahmin edilmesinde ilk olarak, değişkenler VAR modeline uygun şartlara getirilmiş, logaritmaları ve farkları alınarak durağanlaştırılmışlardır. Ardından doğrusal ilişkileri (korelasyon) olup olmadığı ve karşılıklı bir etkileşimde (Granger nedensellik) olup olmadıklarına bakılmıştır. Grangernedensellik testi sonuçları cari açık ve dış borç arasında ve cari açık döviz kuru arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu anlaşılmıştır.

Daha sonra, uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının incelenmesinden önce, değişkenler arasında eşbütünleşme testi yapılmış ve modelde yer alan değişkenlerin 2 adet eşbütünleşme vektörüne sahip olduğu anlaşılmıştır. VAR modeli sonuçları ise cari açık ve diğer tüm faktörler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

1. ÖDEMLER BİLANÇOSUNUN TANIM VE İLKELERİ

Ödemeler dengesi, bir ekonomide ki; gerçek kişiler veya tüzel kişi ve kuruluşlar gibi yerleşik kişilerin diğer ekonomilerdeki yerleşik kişiler ile belli bir zaman diliminde yapmış oldukları tüm mal ve hizmet ticareti ile bu ekonominin diğer ekonomilerle olan alacak ve yükümlülüklerinin, mülkiyet değişimi anında, çift kayıt prensibi esasına dayalı olarak kaydedildiği istatistikî bir tablodur. Bununla beraber ülkenin varlığındaki değişimleri ve dış yapısı gözlenerek, diğer ülkelerle yapmış olduğu ticaret ilişkisi görülür.¹

Bir ülkenin temel ekonomik göstergeleriyle, ödemeler bilançosu verileri birbirine bağlantılıdır. Ekonomik politika yapıcılarının açısından ödemeler bilançosu, ülkenin, ulusal ekonomisi ve dış ticaret dengesi bakımından önemli bilgi kaynağıdır.

Ülkenin, ödemeler bilançosundaki dengesizlik o ülkenin, dışarıda ki ülkelere karşı dış ödemelerdeki bağımlı olmasını gösterir. Aynı şekilde ödemeler bilançosundaki fazla diğer yabancı ülkelere karşı dış ödemelerdeki gücünü gösterir. Bu tanımlar, ülkenin uluslararası anlamda ekonomik mali özelliğini olarak yorumlanır.²

Ülkelerin ekonomisine yön veren kuruluşlar (merkez bankası vb.), ödemeler bilançosunda oluşan gelişmelerle yakından ilişkilidir. Bazı hükümet uygulamaları ise doğrudan dış denge durumundaki gelişmelere tepki niteliğindedir. Bir dış açık veya fazlasının döviz kurlarını etkilememesi için merkez bankasının döviz piyasasına müdahalede bulunması buna örnek verilebilir. Aslında, ekonomik ve mali politikaların belirlenmesinde yalnızca ülkenin kendi dış denge durumunun izlenmesi

---

¹ TCMB (2005), *Ödemeler Dengesi Raporu*, Ankara, 2005. ss. 1

² Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (Geliştirilmiş 15. Baskı), Güzem Can Yayınları, No:20, İstanbul, 2003, ss. 395

de yeterli değildir. Bu nedenle ülke ekonomisi, dünya ekonomisiyle yakından ilişkilidir.³

Ödemler dengesi tanımı ilk kez 1767 tarihinde J. Stuart Johnson tarafından yapılmıştır. Ödemeler bilançosunun en bilinen tanımı, bir ülkedeki ikame kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkelerde yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıt biçiminde tanımlanır.⁴

IMF tarafından ise ödemeler bilançosu tanımı genişletilerek; ödemeler bilançosu, belirli bir zaman diliminde ülkenin yerleşik kişileri ile yabancı ülkeler arasında yapılan tüm ekonomik ilişkilerin ve buna bağlı olarak alt kalemlerde gerçekleşen değişikliklerin uygun olarak tespit edildiği istatistikî bir tablodur.⁵

Ödemler bilançosunun tanımında “ekonomik işlem” ve “yerleşik olma” kavramları yer almaktadır. Ekonomik işlem, bir ülkenin, diğer dış dünyada yer alan ülkelerle yapmış olduğu mal, hizmet ve faktör akımlarını gösterir. Bu akımların sonucunda ise parasal ödeme söz konusudur. Yerleşik olma durumu ise ülkede ekonomik faaliyetleri yürüten tüzel kişi veya kurumlar ile gerçek kişilerin ikamet ettiğini gösterir.⁶

Bu tanımlamaların ardından, üzerinde durulmaya değer birkaç noktanın altının çizilmesi gerekir. Bunlardan ilki ödemeler bilançosu kavramının stok değil, akım kavram olduğudur. Yani ödemeler bilançosu, ülkenin belli bir andaki borç ve alacakları durumunu değil, ülkenin bir yıl içerisinde diğer ülkelerle yapmış olduğu işlemlerin hangi yönde değiştiğini gösteren bir kavramdır.⁷

Ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar, ulusal ekonomi üzerinde çok ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden ödemeler bilançosunda açık veren

---

³ Mehmet Karaca, *Türkiye'nin 2000-2012 Dönemi Cari İşlemler Açığı Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 3

⁴ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 397, Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası Teori Ve Türkiye Uygulaması* (15.Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, ss. 209; Ödemler Dengesi, yerleşik ekonomik birimler arasındaki mal ve hizmet ticareti ve diğer ekonomik faaliyetleri gösteren bir bilançodur.

⁵ Erender Çekim, *Türkiye'de Cari Açık Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, ss. 4

⁶ Çekim, a.g.e., ss. 4

⁷ Karaca, a.g.e., ss. 4

lkeler bu konuda büyük baskı altında kalmaktadırlar. Çünkü mevcut döviz rezervlerinin tükenme olasılığı vardır. Dolayısıyla Türkiye gibi özellikle cari işlemler açığı veren ülkelerde dış ticaret politikasının temel amacı; döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi veya döviz giderleri doğuran işlemlerin kısıtlanması yoluyla dış açıkların kapatılmasıdır.⁸

1.1. demeler Bilançosunu Oluşturan Ana Hesap Grupları

demeler bilançosunun kolayca anlaşılabilir ve yorumlanabilir bir araç olarak kullanılabilmesi için, ülkelerin yapmış oldukları ekonomik işlemler ve bu işlemlerin sonucunda kapsamaları bakımından farklı hesap gruplarına kaydedilirler.⁹

demler bilançosu  ana hesaptan oluşmaktadır. Bu hesaplardan, en önemli ana hesap grubu; ülkenin ekonomik işlemlerinin önemli bir kısmının kaydedildiği cari işlemler hesabıdır. Cari işlemler hesabına mal ve hizmet hareketleri kaydedilir. Bir diğerisi ise sermaye hareketlerinin kaydedildiği sermaye hesabı ve sonuncu ana hesap grubu, resmi rezerv işlemleri hesabıdır. demler bilançosu dengesinde bir de bu  hesabın tamamlayıcısı olan ve bu hesaplarla açıklanamayan nerden geldiği veya nereye gittiği miktarlar söz konusudur. Bunları da net hata ve noksan hesabında gösterilir.

---

⁸ Karaca, a.g.e., ss. 5

⁹ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 401

Tablo: 1. Ödemeler Bilançosunun Şematik Yapısı

İşlem Grupları

I. CARI İŞLEMLER HESABI

A. Mal ihracat ve ithalatı

DIŞ TİCARET BİLANÇOSU

B. Hizmet ihracatı ve ithalatı

C. Tek yanlı transfer

1. Özel bağış ve hediyeler

2. Hükümet transferleri

CARI İŞLEMLER BİLANÇOSU

II. SERMAYE HESABI

A. Uzun süreli sermaye

1. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları

2. Özel portfolyo yatırımları

3. Resmi sermaye işlemleri

B. Kısa süreli sermaye (denkleştirici olmayan)

SERMAYE İŞLEMLERİ BİLANÇOSU

III. İSTATİSTİK FARKLAR

Çizgi üstü işlemleri

IV. RESMİ REZERVLER HESABI

1. Kısa süreli resmi sermaye

2. Döviz

3. Parasal altın

4. SDR ve IMF rezerv pozisyonu

RESMİ REZERVLER BİLANÇOSU

1.1.1. Cari İşlemler Hesabı

İktisatçıların ya da politikacıların, ödemeler bilançosu içinde en fazla önem verdikleri bölüm cari işlemler hesabı (current transactions account)'dır.¹⁰ Ülkelerin ihraç ve ithal ettiği hizmetler bu hesaba kaydedilir. Cari işlemler dengesi diğer bir

---

¹⁰Seyidoğlu, a.g.e., ss. 401

ifade ile cari denge, ülkeler açısından ödemeler bilançosunun en dikkat çeken hesabıdır. Cari işlemler, ihracat ve ithalat dengesinden, hizmet alım ve satımlarından, yatırımlarda, gelirlerden ve cari transferlerin toplamından oluşmaktadır.¹¹

Cari İşlemler Hesabı bir ülkedeki üretim ve istihdamdaki değişmeyi yansıtması ve uluslararası ekonomik işlemlerin kaydedilmesi dolayısıyla ödemeler dengesinin en önemli hesaplarından biridir.¹² Cari işlemler hesabı yurtiçinde yerleşik ekonomik birimler ve yurtdışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki mal, hizmet ve mülkiyeti el değiştirmek şartıyla para hareketlerini göstermektedir.¹³

Uygulamada genel olarak ihracat, ülkenin kendi limanından gemiye yüklenme anındaki değeri ifade eden ve içinde navlun yani taşıma masraflarını ve sigorta giderlerini barındırmayan FOB (free on board) bedel üzerinden kaydedilir. İthalat ise malın bedeli, ulaştırma masrafları ve sigorta bedellerinin toplamından oluşan CIF (cost insurance and freight) bedel üzerinden hesaba kaydedilir. Ancak ülkemizde ihracat ve ithalat FOB esasına göre kaydedilmekte olup alt hesaplarda ithalat CIF olarak da yer almaktadır.¹⁴

Cari işlemler hesabı ülkeler arası ilişkiler açısından önemli bir kavramdır. Çünkü bir ülkenin cari işlemler fazlası vermesi dış varlıklarının, cari işlemler açığı vermesi ise dışarıya karşı yükümlülüklerinin arttığı anlamına gelmektedir. Dış varlık ya da yükümlülüklerde meydana gelen artış veya azalışlar doğrudan yabancı sermaye yatırımı, portföy yatırımı veya dış borçlanma ile giderilmektedir. Ülkenin cari işlemler hesabında ki borç ya da alacaklar, ülkenin GSMH'sı, işsizlik oranı, gelir dağılımı, enflasyon oranı, büyüme hızı ve döviz gelirleri/giderleri gibi değişkenler üzerindeki etkisi büyüktür.¹⁵

---

¹¹ Begüm Erdil Şahin, *Türkiye'nin Cari Açık Sorunu*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt.3, No:2, 2011, ss. 48-49

¹² Bayraktar, a.g.e., ss. 5

¹³ Eğilmez, Kumcu, a.g.e., ss. 210

¹⁴ Fatih Ekşi, *Türkiye'de Cari Açık ve Finansmanı (1980-2009)*, Yüksel Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, ss. 7

¹⁵ Ekşi, a.g.e., ss.7

Cari işlemler hesabı şu alt kalemlerden oluşur:

- * Mal ticareti,
- * Hizmet ticareti,
- * Tek-yanlı (karşılıksız) transferler

1.1.1.1. Mal Ticareti

Mal ticareti yerine bazen görünür ticaret (visible trade) deyimi kullanılır. Mal ithalat ve ihracatı çoğu ülkelerin uluslar arası ekonomik işlemleri içinde en büyük yeri tutar (genellikle 1/2 ile 2/3 arasında). Ayrıca mal ticareti reel ekonomideki gelişmelerin en somut bir göstergesidir. Çünkü ülke ekonomisi içerisinde üretim, teknoloji, verimlilik, vs. gibi alanlarda gerçekleşen uzun dönemli gelişmelerin bir sonucu olarak düşünülebilir.¹⁶

Mal ihracatı ülkeler için alacaklı bir işlem olduğu için ödemler bilançosunda aktif kısma yazılır. Mal ithalatı ise ülkelerin aleyhine olduğu için pasif kısımda hesaplanır.¹⁷

Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki farka dış ticaret bilançosu (balance of trade) adı verilir. Bu kavram dış ödemeler bilançosu ile karıştırılmamalıdır. Ödemeler bilançosu ülkenin tüm uluslararası gelir ve giderlerini, dış ticaret dengesi (bilançosu) ise yalnızca dar anlamda mal ithalat ve ihracatını kapsar.¹⁸

1.1.1.2. Hizmet Ticareti

Hizmetler hesabı, ödemler bilançosunda hizmet ithalatının ve ihracatının kayıt edildiği ve görünmez ticarete denildiği işlemlerdir. Bu işlemler kaleminin içinde, taşımacılık, turizm, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, diğer ticari hizmetler, resmi hizmetler ve diğer hizmetler yer alır. Hizmet ihracı, ilke

---

¹⁶Seyidoğlu, a.g.e., ss. 402

¹⁷ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 402

¹⁸ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 402

olarak, hesabın aktifine alacak, hizmet ithali ise hesabın pasifine borç olarak kaydolunacaktır.¹⁹

Görünmeyenler hesabında yer alan hizmet çeşitleri teknoloji içeriklerine göre alt başlıklara ayrılabilir. Buna göre hizmetler, “bilgiye dayalı” ve “geleneksel” hizmet sektörleri olmak üzere ikili bir kategoride değerlendirilmektedir. Bilgiye dayalı hizmet sektörleri arasında; Bankacılık, Sigortacılık, Bilgi Teknolojisi, Danışmanlık, Müteahhitlik ve Teknik Hizmetler, Reklamcılık ve Dağıtım, Sağlık, Eğitim, Kamu Hizmetleri vb. yer almaktadır. Geleneksel hizmet sektörleri arasında yer alan faaliyetler ise Ticaret, Turizm, Taşımacılık, Sosyal Hizmetler ve benzerleridir.²⁰

Geleneksel sektörler içerisinde turizmin ayrı bir önemi vardır. Özellikle İspanya ve İtalya gibi ülkelerde dış ticaret hesabı yapısal olarak açık verirken, turizm gelirleri sayesinde görünmeyen hesaplar ise fazla vermektedir. Türkiye için de aynı durum söz konusudur. Diğer bir geleneksel sektör olan taşımacılıkta ise, daha önce değindiğimiz ve ihracat ve ithalat bedelleri arasına dâhil edilmeyen navlun ve sigorta bedelleri de yer almaktadır. Ayrıca yolcu ve emtia taşımacılığı da bu hizmet grubuna dâhildir.²¹

Bilgiye dayalı sektörler ise gelişen teknolojiye dayalı olarak son yıllarda cari işlem hesabı içerisinde önemlerini artıran ve daha çok gelişmiş ülkelerde, hizmet ihracındaki payını geleneksel sektörler aleyhine artıran hizmet gruplarıdır.²²

1.1.1.3. Tek-Yanlı (Karşılıksız) Transferler

Tek yanlı transfer ya da diğer söylemle cari transfer, karşılığında hiçbir ödemenin yapılmadığı ülkelerin birbirleriyle yapmış oldukları maddi yardım ve hediyeleşme işlemleri bu hesaba kayıt edilir.²³

---

¹⁹ Bayraktar, a.g.e., ss. 9-10

²⁰ Bayraktar, a.g.e., ss. 10

²¹ Bayraktar, a.g.e., ss. 10

²² Bayraktar, a.g.e., ss. 10

²³ Çekim, a.g.e., ss. 13

Yapılan cari transfer ödemeleri, yapan ülke açısından borç niteliğindedir ve bu yüzden de ödemeler bilançosunda borçlu kısma kayıt edilir. Bu kalemin sektörlere göre dağılımı ise Genel Hükümet (hibe vb.) ve Diğer Sektörler (işçi havaleleri ve diğer transferler), şeklinde yapılmaktadır.²⁴

1.1.1.4. Cari İşlemler Dengesi

Böylece yukarıdaki açıklamalarla ödemeler bilançosunun önemli gruplarından birisi olan cari işlemler hesabını gözden geçirmiş bulunmaktayız ve bu konu içerisinde sermaye akımları ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştık. Cari işlemler dengesi bilindiği üzere alacaklı ve borçlu kısımlarının toplamı arasındaki farka denir. Bu toplamının birbirine eşit çıkması cari işlemler bilançosu dengede olduğunu, alacaklı kısmın toplamının borçlu kısmından büyük olması cari işlemler bilançosunun fazla vermesini, tersi de cari işlemler açığını ifade eder.²⁵

Cari işlemler hesabı, cari yılda üretilen mal ve hizmetlerin ithal ve ihracı ile yatırım gelirlerini ve tek yanlı transferleri kapsadığı için ülkenin uluslararası işlemeleri ile milli geliri arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Diğer bir deyişle, ülkede üretilip yabancılara satılan mallar, ülkenin Gayrı Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYİH)'nin bir bölümü durumdadır.²⁶

Milli gelirin oluşumunda, cari işlemler dengesi ile sermaye akımların etkileşimi ve ilişkisi önemlidir. Cari işlemler dengesi, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ve hükümetin harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farktan oluşmaktadır. Örneğin, yurt içi özel yatırımlar yurt içi tasarruflarla karşılanamıyorsa ve hükümetin bütçe açığı bulunmaktaysa o ülkenin cari işlemler hesabı açık vermektedir.²⁷

Ülkenin cari işlemler dengesi ile net sermaye akımları arasındaki ilişki; tasarruf edilen her lira yurt içinde fizikî yatırım yapmak, hükümetin bütçe açığını

---

²⁴ Çekim, a.g.e., ss. 13

²⁵ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 404

²⁶ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 404

²⁷ Tiryaki, a.g.e., ss. 2

finanse etmek için çıkardığı borç senetlerini satın almak ya da yurt dışında herhangi bir varlık satın almak gerekir.

1.1.2. Sermaye Hesabı

Sermaye ve Finans hesabı olarak da bilinen sermaye hesabına konu olan işlemler çoğunlukla, bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların dış dünyada yaptıkları fiziki yatırımlarla (üretim tesisi, bina, arazi vs.) sınır ötesine aktardıkları mali fonlardan (yabancı, tahvil, hisse senedi, hazine bonusu alım satım, yabancı bankalarda açtıkları mevduat hesapları) oluşmaktadır.

Ödemeler Bilânçosu bakımından, bir ülkeye sermaye girişinin yaşanması alacak işlemi, ülkeden sermaye çıkışının yaşanması da bir borç işlemidir. Bu durum mal ve hizmet ihracatında yaşanan durumun tam zıttıdır. Gerek mal ve hizmet ihracı, gerekse yabancı sermaye girişi ülkeye döviz kazandırmakta ya da dış dünya üzerinde bir alacak hakkı doğurmaktadır. Bunun tersine, mal ithali ve sermaye ihracı da ülkeden döviz çıkışına ya da yabancılara karşı borçlanılmasına yol açmaktadır.²⁸

Sermaye hesabı üç alt kalemden meydana gelir: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları hesabı, portföy yatırımları hesabı ve diğer yatırımlar hesabı.

1.1.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Hesabı

Doğrudan yatırımlar, yatırımcının yerleşik olduğu ülkenin dışında yapmış olduğu uzun vadeli ve kalıcı yatırımı gösterir. Burada yatırımcının yapmış olduğu şirketin hisselerinin %10' dan fazla paya sahip olması esastır.

Doğrudan yatırım hesabı da bazı alt kalemlere ayrılabilir. Örneğin sermaye, karın sermayeye katılımı ve diğer sermaye gibi. Bu gibi kalemler doğrudan yabancı sermaye yatırımları hesabının dış dengenin nasıl finanse edildiğini gösterdiğinden hareketle diyebiliriz ki, doğrudan yabancı sermaye yatırımları hesabı en sağlam finansman yöntemidir. Bunların en başlıca özellikleri kalıcı, geri götürülmesi zor

---

²⁸ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 406

nitelikteki fiziki yatırımlardan meydana gelmeleri ve dış borç almadan yatırım yapmaya imkan vermeleri suretiyle dış açık verilebilmesine imkan tanınmaktadır.²⁹

1.1.2.2. Portföy Yatırımları Hesabı

Portföy yatırımları kısaca menkul değerlere yapılan yatırımlardır. Bu yatırımlar genellikle hükümet veya özel kuruluşların tahvil ve bonoları ile hisse senedi satın alınmasıyla gerçekleşir. Örneğin yabancı yatırımcının Türkiye’de yerleşik özel şirketin hisselerinden alım satım yapması portföy yatırımları kalemi içerisinde değerlendirilir.

Portföy miktarında ki değişimde, dünya piyasalarındaki faiz oranı ile yurtiçinde oluşan faiz oranları ve yatırımcın yapacağı ülkedeki politikalar etkili olmaktadır. Portföy yatırımcıları öncelikle kendi sermayelerinin güvende olması ve sermayenin onlara getirdikleri kazançlar gibi konularla ilgilenerler.³⁰

Doğrudan yatırım ile portföy yatırımları arasında bazı önemli farklılıklar vardır. En önemli fark, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi ve denetimi konusudur. Yatırımcının, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapması durumunda, şirket yönetiminde söz hakkı elde ederken; portföy yatırımlarında böyle bir hakkın olmamasıdır. İkinci önemli fark, doğrudan yatırımlarda yatırımcının yatırım sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmesi, portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayeden başka bir katkıda bulunmamasıdır.³¹

1.1.2.3. Diğer Yatırımlar

Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, rezervler dışında kalan diğer tüm sermaye hareketleri bu bölümde yer alır. Örneğin ticari krediler, nakit krediler, diğer varlıklar ve yükümlülükler vs. gibi. Bu gibi alt kalemler belirli türdeki sermaye hareketlerinden doğan sonuçları izlemeye yarar.

---

²⁹ Asaf Savaş Akat (2004), *Ödemeler Dengesi Yazıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, <http://akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf> (Erişim 2015-07-04), ss. 7

³⁰ Bayraktar, a.g.e., ss. 13

³¹ Bayraktar, a.g.e., ss. 13

1.1.3. Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler hesabı, kısaca merkez bankasının döviz piyasasına müdahalesi sonucunda resmi rezervler hesabında oluşan değişimi gösterir. Uluslar arası rezervleri döviz, altın ve IMF kaynaklarından oluşur.

Merkez bankasının, piyasalardaki döviz arz ve talebine karşın döviz alımında veya döviz satışı işlemlerini gerçekleştirir. Döviz alımının veya döviz satışının olması durumunda ise resmi rezervlerde artışın ya da azalışın yaşandığı görülür. Bu gibi merkez bankasının döviz kuruna yapmış olduğu müdahale ödemeler dengesi bilançosunun resmi rezervler hesabında gösterilir.³²

Muhasebe tekniği açısından resmi rezervlerle ilgili işlemlerin ödemeler bilançosuna yazılışı ise şöyledir: Resmi rezervlerdeki bir azalma alacak, rezervlerdeki bir artma da borç işlemi niteliğindedir.³³

1.1.4. Net Hata ve Noksan Kalemi

Ödemeler bilançosu dengesinde bir de bu üç hesabın tamamlayıcısı olan ve şüana kadar işlediğimiz hesaplarla açıklanamayan nerden geldiği ve amacı belli olmayan döviz gelir ve giderleri burada toplanır. Ödemeler bilançosunun bu kalemine net hata ve unutmalar hesabı da denilmektedir. Net hata ve noksan kalemi ödemeler dengesi muhasebe kayıtlarını denkleştirmek amacıyla kullanılır.

Ödemeler dengesinde bilindiği üzere, çizgi üstü işlemlerin (otonom) net bakiyesi ile çizgi altı (denkleştirici) işlemlerin ters yönlü bakiyesi birbirine eşit olmalıdır. Bazı durumlardan dolayı ödemeler dengesinde ki bu bakiye eşit çıkmamaktadır. Örneğin, ithalat ve ihracat ile bilgiler idareciler tarafından düzenlenen formların hatalı oluşları, bazı işlemlerin tahmin yoluyla hesaplanır olması, ülkeler arası hediyeleşmeler ve sermaye ve mal kaçakçılığı vs. gibi. Bu gibi durum ve sebeplerden oluşan farkı denkleştirmek için kullanılan hesaba istatistikî farklar adı da verilir.

---

³² Seyidoğlu, a.g.e., ss. 407

³³ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 408

1.2. Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar

Çalışmamızın bu bölümünde, cari işlemler açığı ve fazlası şeklinde değerlendirerek ödemeler bilançosunda bozulmalar meydana gelmektedir. Örneğin dış ödemeler dengesizlikleri gibi. Bu gibi dengesizlikleri açıklamaya ve gidermeye yönelik yaklaşımlar incelenecektir. Bu yaklaşımlar;

- Esneklik Yaklaşımı
- Toplam Harcama Yaklaşımı
- Mundell-Fleming Modeli
- Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşımı

1.2.1. Esneklik Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımı, ikinci dünya savaşından sonra cari dengedeki oluşan sıkıntılar gelişmekte olan birçok ülkede politik tartışmalar sebep olmuştur. Esneklik yaklaşımına göre, uluslararası harcamaların ve gelirlerin sabit kalması koşulunda, talebin ve arzın durağan fiyat esnekliklerinde uluslararası ticaret akımlarını belirlediğini ileri sürer. Bu yaklaşımın temel olgusu, ülkelerin yapmış oldukları devalüasyonlar, ülkelerin dış ticaret açıklarında ve cari açıklarda olumlu olacağını söylemektedir. Cooper'ın çalışmalarında devalüasyonların, söz konusu esnekliklerinin gerçekten küçük olmasına karşın, örneklem kapsamındaki ülkelerde dış ticaret ve cari işlemler dengelerini iyileştirmede başarılı olduğunu ileri sürmüştür.³⁴

Buna karşın, yapısalci gelenekten gelen iktisatçılar gelişmekte olan ülkelerdeki dış ticaret ve cari işlemler dengesizliklerinin özünde yapısal etkenlerden kaynaklandığını ve bu dengesizliklerin söz konusu ülkelerin büyüme imkanlarını ciddi şekilde sınırladığını ileri sürmüştür. Bu görüşe göre ülkeler söz konusu

---

³⁴ Tiryaki, age., ss. 3

dengesizlikleri gidermek için döviz kuru ayarlamalarına gitmek yerine ithal ikameci politikalar yoluyla sanayileşmeyi desteklemelidir.³⁵

1.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam harcama yaklaşımı, Massetme yaklaşımı olarak da bilinen ve keynesgil özellikler de taşıdığı Harberger, Meade ve Alexander tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, devalüasyon konusunda esneklik yaklaşımına dayanan geleneksel açıklamalar zamanla yetersiz bulmuş ve kur ayarlamalarının yan sıra ödemeler dengesinde görülen aksaklıklar toplam gelir ve toplam harcamalarla ilişkilendirmiştir.³⁶

Ödemeler bilançosu denkleştirme sürecinde gelir etkisini de dikkate alan toplam harcama (absorption) yaklaşımı ekonomideki iç denge (istihdam) durumuna göre farklı sonuçlara ulaşır.

Dış ticaret açığının azalması için ülkenin ya üretim düzeyini artırması gerekir ya da yurt içindeki toplam harcama düzeyini azaltması gerekir. Ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği durumda net ihracattaki artışa üretim de artışla eşlik edebilir. Ancak bunun için yurt içi harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük oranda artması gerekir. Diğer taraftan, eğer ekonomi başlangıç durumunda tam istihdam konumunda ise üretim daha fazla artırılmaz ve net ihracatı artırabilmenin tek yolu yurt içi toplam harcamayı kısmak olur. Böyle bir durum ise elbette para ya da maliye politikası yoluyla yurt içi harcamanın baskı altına alınmasını gerektirir. Talebin baskı altına alınmasının mümkün olmadığı durumda, devalüasyonla kazanılan fiyat avantajı, yurt içi fiyatlar seviyesinin ülkeyi önceki rekabetçi konumuna geri götürecektir şekilde yükselmesiyle kaybolur. Bu çözümlenin sonucu olarak, mutlaka daha sıkı maliye ya da para politikaları gibi harcama kısıcıcı politikalarla desteklenmesi gerektiği görüşü kabul görmüştür.³⁷

---

³⁵ Tiryaki, age., ss. 3

³⁶ Ekşi, a.g.e., ss. 27

³⁷ Tiryaki, age., ss. 4

1.2.3. Mundell-Fleming Modeli

1962 yılında Robert Mundell ve Marcus Fleming geliştirmiştir. Mundell-Fleming modeli göre, bütçe açıklarının artması faizleri artıracak; faizlerin artması sermaye girişlerini artmasına bu da ihracatı kısıtlarken ithalat talibinin artmasına açıklar. Model klasik IS-LM modelinin açık ekonomiye uygulanmış halidir.

Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı durağan bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Modelin kısa vadeye odaklanmış olması, net yatırımların üretken sermaye üzerindeki etkisi ile cari işlemler dengesizliklerinin net dış borçluluk konumu üzerindeki etkisini yadsımasına yol açmıştır.³⁸

1.2.4. Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşımı

Toplam harcama ve esneklikler yaklaşımının modern biçimi olarak da kabul edilen dönemler arası yaklaşımı 1980'li yılların başında Buiters, Sachs, Obstfeld, Svensson ve Razin'in çalışmaları sonucunda geliştirilmiştir. Dönemler arası yaklaşım göre cari işlemler dengesi, verimlilik artışı, hükümet harcamaları, faiz oranları gibi değişkenler hakkındaki beklentilerin de yönlendirmesiyle, özel kesimin optimal dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, cari işlemler dengesi, geçici olduğu düşünülen verimlilik veya talep şoklarına karşı yastık görevi gören bir mekanizmadır.³⁹

Dönemler arası yaklaşımın doğması, 1970'lerdeki petrol krizleri ve bu krizlerle beraber petrol fiyatlarında ki artış ve dünya piyasalarında oluşan durgunluk, bir çok ülkede cari açık sorununa neden olmuştur. Bu sorunla beraber dış borcunda artmasından endişelendi ve doğal olarak bir Dönemler arası optimal cari işlemler açığı görüşüne yol açtı.⁴⁰

---

³⁸ Tiryaki, age., ss. 5

³⁹ Tiryaki, age., ss. 5-6

⁴⁰ Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff, The Intertemporal Approach to the Current Account, Working Paper, No:4893, 1994, Erişim (2015-06-27) <http://www.nber.org/papers/w4893.pdf>, ss. 2

Bu yaklaşıma göre, ülkeler dönemler arası bütçe kısıtlamalarına gitmelerini belirtmektedir.⁴¹

1.3. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri

Bir ülkenin milli geliri ile uluslararası ekonomik ilişkileri arasında ki bağlantı cari işlemler dengesiyle kurulmaktadır. Dış ticaret fazlası olduğu durumlar da, ekonomide toplam harcama genişlemekte ve istihdam düzeyi artarken, dış ticaret açığı olduğu durumlarda ise toplam talep azalmakta ve istihdam düzeyi düşmektedir.

Cari işlemler dengesinin yurtiçi belirleyicileri; mali politikalar, bütçe açıkları ve reel döviz kuru şeklinde sıralanabilirken, dış ticaret hadleri ve yurtdışı reel faiz oranı dış ticaret belirleyicileri olarak ayrılabilir.

1.3.1. Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri, bir ülkenin uluslararası ilişkilerde dış ticaretten elde ettiği gelirin belirlenmesinde kullanılan bir ölçü şeklidir ve ülkenin uluslararası rekabet gücünü gösteren makro ekonomik değişkendir.

Dış ticaret haddi, toplam harcamalar içinde dış ticaretinin payı yüksek olan ülkelerde, ödemeler dengesi ve ulusal gelire önemli ölçüde etki yapar. Ayrıca dış ticaret hadleri, ülkeler arasında artan gelir farklılıklarını da azaltıcı bir rol oynar. Yani dış ticaret haddinin olumlu yönde ilerlemesi halinde, ülkenin kişi başına düşen gelir açısından refahında bir artış gerçekleşecektir.⁴²

Buradan hareketle, dış ticaretin, ülkelerin milli gelirlerinde önemli yeri vardır. Yani ülkenin GSMH içinde ihracatının artışı göstermesi, dış ticarete oluşan kazançlarının payını arttırmaktadır. Ayrıca milli gelirdeki reel artışı hesaplayabilmek için değişkenlerin cari değerlerinden gerçek durumu gösteren reel değerlere geçilmesi gerekmektedir. Bunun içinde dış ticaret dengesinin uygun bir deflatör ile

---

⁴¹ Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff, age., ss. 65

⁴² Günay Öztürk, *2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 28

gösterilmesiyle dış ticaret hadlerindeki değişimin gelir etkisi sayesinde ifade edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.⁴³

Ticaret hadleri, kısa dönemde cari işlemler açıklarında olumsuz dalgalanmalara ve açığın artmasına neden olur. Ancak, uzun dönemde dış ticaret hadlerinin cari açık üzerinde etkili değildir.⁴⁴

1.3.2. Döviz Kurları

Bir ekonominin döviz arz ve talebini buna bağlı olarak da ödemeler bilançosuna etkileyen faktörler vardır. Toplam gelirin artması, diğer koşullar aynı kaldığı durumda toplam yabancı mal talebinin artmasına sebep olacak, döviz talebi artacak bu durumda dış ticaret bilançosunun açık vermesine neden olacaktır. Bu açığın giderilmesi ödemeler bilançosunun açık vermesine sebep olur. Döviz talebinin artışı sonucu kurlar yükselir. Kurun yükselmesi ihracatı artırır, ithalatı düşürdüğü için dış açık giderilmiş olur. Benzer şekilde tercihlerin değişmişse, yabancı mallara talep artmışsa döviz talebi artar dış açık oluşur, bunun sonucunda da yine kur yükselir, ihracat artar, ithalat azalır ve dış denge sağlanmış olur. Buna benzer bir durumda enflasyon oranlarıyla ilgilidir. Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin daha hızlı artması, döviz talebini artırıcı etkide bulunur. Yine kurun yükselmesine ve ihracatın artmasına ithalatın azalmasına neden olur.⁴⁵

Sabit kur sistemi uygulanan bir ekonomide dış açık varsa maliye politikası uygulaması başarılı sonuç verir. Ekonomide dış fazla var ve sabit kur sistemi uygulanıyorsa, merkez bankası döviz satın alır, piyasaya TL sürer ulusal para arzı artar, genişlemeci maliye politikası ile milli gelir artar, maliye politikası sabit kur uygulanan bir ekonomide olumlu sonuç vermiş olur. Buna karşın dalgalı kur uygulanan bir ekonomide para politikası olumlu sonuç verir. Ekonomide dış açık olduğunu var sayarsak döviz talebi yükselir, döviz kuru artar, ulusal para değer kaybeder, ihracat artar ithalat azalır ve dış denge sağlanır.⁴⁶

---

⁴³ Öztürk, a.g.e., ss. 28

⁴⁴ Öztür, a.g.e., ss. 29

⁴⁵ Öztürk, a.g.e., ss. 29

⁴⁶ Öztürk, a.g.e., ss. 30

1.3.3. Maliye Politikası

Maliye Politikalar, son yıllarda ekonominin uyarılmasında aktif olarak kullanılır ve kaldıraç niteliğindedir. Maliye politikası araçları bilindiği üzere kamu harcamaları ve vergilerdir. Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler otonom denkleştirici mekanizmalarıyla giderilmediği an da hükümetler maliye politikası araçlarını uygulamaya sokarlar. Bir dış açık durumunda genelde vergiler artar, kamu harcamaları kısılarak bu açık giderilmeye çalışılır. Ancak açığın bu şekilde giderilmeye çalışılması toplam harcamaların azaltılması sonucu, milli gelirin azalmasına dolayısıyla yatırım ve istihdam seviyesinin düşmesine sebep olur. Milli gelirin azalması sonucunda da toplam ithalat talebi düşer, ihracat bir miktar artabilir. Ve dış ticaret bilançosunda iyileşme sağlanabilir. Buna karşın dış ödeme fazlası durumunda vergiler azaltılıp, kamu harcamaları artırılarak milli gelir artırılır ve ithalat artar ihracat azalır.⁴⁷

Maliye politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, bütçe açıkları ve cari işlemler arasındaki denklemsel bağlantıdan ileri gelmektedir.⁴⁸ Bu bağlantıyı denklem ile açıkça görebiliriz:

$$CAB = (Sp - Ip) + (T - G)$$

Özel tasarruf ve özel yatırım birbirine eşit ise, cari işlemler açığı bütçe açığına eşlik edecektir. Net özel tasarruf (özel tasarruf eksi özel yatırım sabit) tutulurken artan kamu harcaması, kamu geliriyle karşılanmadığı sürece, büyük ölçüde ticaret açığını artırarak cari işlemler dengesi açığını genişletecektir. Cari işlemler dengesi açığı net özel tasarruf sabit kaldığı sürece, buna karşılık gelen bütçe açığı azalmadan düşmeyecektir.⁴⁹

Eğer Ricardocu Denklik kabul edilirse, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bağlantı olmayacaktır. Buna göre, kamu harcamalarının cari vergileri yükselterek ya da tahvil çıkararak finanse edilmesi arasındaki tercih, hane halkının tüketimini etkilemeyecektir. Ekonomide toplam tüketim, toplam kullanılabilir gelir

---

⁴⁷ Öztürk, a.g.e., ss. 30

⁴⁸ Öztürk, a.g.e., ss. 30

⁴⁹ Öztürk, a.g.e., ss. 30-31

ve toplam servete bağlıdır. Eğer tüketiciler, kamu tahvillerinin gelecekte vergi yükümlülüklerini artıracığını düşünüyorsa, bu tahviller toplam servetin bir parçası değildir. R. J. Barro, teoriye miras motifi yönünde katkıda bulunmuştur. Hane halkları varislerini düşünerek planlama ufkunu kendi ömrünün ötesine uzatırsa, tasarruflarını kullanılabilir gelirindeki artış kadar artıracaktır.⁵⁰

Ricardocu Denklik, bireylerin sonsuz ufuk çizgisine, bir başka deyişle sınırsız planlama ufkuna sahip olduklarını varsayar. Yani bireyler ya gelecekte vergileri ödeyecek kadar uzun yaşayacaklarını umarlar, ya da gelecek kuşaklara servet transfer etmek isterler. Bu yüzden gelecekte bir vergi artışına yol açacak olan kamu bonolarını net servet olarak görmezler. Bu bireylerin tasarruflarını servet pozisyonlarına göre azaltmaları beklenemez. Kamu bütçe açığının özel tasarruflardaki artışla telafi edilmesi sonucu planlanan ulusal tasarruf değişmez. Açık bir ekonomide planlanan özel tasarruf, dışarıdan borçlanmaya meydan vermemek için yeterince artar. Bu nedenle bütçe açıkları cari işlemler dengesi açıklarına neden olmayacaktır.⁵¹

Ricardocu Denklik 'in bu görüşüne rağmen, kamunun harcamalarını nasıl finanse ettiğine bağlı olarak bütçe açığı ile cari işlemler dengesi açığı arasında pozitif ilişki ortaya çıkabilir. Örneğin; eğer bireyler kamunun bütçesini gelecekte harcamalarını kıyarak denkleştireceğini bekliyorsa, bütçe açığı gelecekte yüksek bir vergiyi göstermez. Bu durumda kamu harcamalarında beklenen azalma, özel sektörün servet ve tüketimini artırarak cari işlemler dengesi açığını yükseltir.⁵²

Diğer taraftan insanların sınırlı yaşamları olduğunu düşündüğümüzde Ricardocu Denklik eskisi kadar açıklayıcı olmayacaktır. Yaşamın sınırlılığı ile şekillendirilmiş sınırlı ufuk düşüncesi, yaşam döngüsünü modellerinin temelini oluşturur. Bu modellerde bireyler sadece ölümlerinden önceki vergileri göz önüne alırlar.⁵³

---

⁵⁰ Barro, Robert J.; "The Ricardian Approach to Budget Deficits", Journal of Economic Perspectives, 1989:s.37. erişim(2015-06-29) <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.3.2.37>

⁵¹ Barro, age., ss. 37

⁵² Öztürk, a.g.e., ss. 33

⁵³ Öztürk, a.g.e., ss. 33

Gelecekteki vergi atışlarının bir kısmının yaşam süresi içinde, bir kısmının da öldükten sonra yürürlüğe gireceğini varsayalım. Birinci kısım vergilerin bugünkü değeri, cari yıldaki ilk vergi indiriminin altında kalacaktır.⁵⁴

Böylece yaşayan bireylerin net serveti artacak ve hane halkları tüketim taleplerini artıracaktır. Geleneksel yaklaşımda olduğu gibi, arzulanan özel tasarruflar, kamu tasarruflarındaki düşüşü tam olarak telefi etmeye yetecek kadar artmayacaktır.⁵⁵

Maliye politikası değişimleri ile cari işlemler dengesi üzerinde yapılan çalışmalar iki ayrı tip modele dayanır. Birincisi, ekonomiyi oluşturan ajanların davranışlarını göz önüne almaksızın ekonominin bütünüyle nasıl çalıştığını açıklayan varsayılmış davranışsal ilişkilerden türetilen geleneksel yaklaşımdır. Mundell Fleming Modeli bu açıklamalara temel oluşturur. İkincisi ise, bireysel optimize edici davranışlardan önemli ilişkiler türetir. Bu iki yaklaşım, mali politikalar ve cari işlemler dengesi bağlantısında farklı sonuçlar vermektedir.⁵⁶

Maliye politikasının açık bir ekonomide sabit ve esnek döviz kuru altında işleyişinin klasik analizi Mundell tarafından yapılmıştır. Mundell-Fleming Modeli maliye politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki bağlantı konusunda kesin açıklamalar getirmektedir. Bu mali genişleme, ulusal geliri artırır ve yabancı döviz piyasalarında yurtiçi parayı güçlendirir. Bu iki etki ithal edilen mal talebinin artmasına katkıda bulunur. Ayrıca döviz kurunun değerlendirilmesi ihracat talebinin düşmesine sebep olur. Böylece ticaret dengesi bozulmuş olur.⁵⁷

Genişletici maliye politikası, mallar için talep fazlası yaratabilir, bu da çıktı ve fiyatlarda artışa yol açar. Nominal para stoku sabitken, faizlerde yukarı doğru bir baskı oluşur. Böylece ortaya çıkan sermaye girişi döviz kurunun değerlendirilmesine neden olur. Bu, Mundell-Fleming Modeli'nin temel özelliğidir. Geçici bir mali genişleme sonrası, ani bir reel değer kazancı olacaktır. Daha sonra talep fazlası nedeniyle fiyatlar artışını sürdürür. Zaman içinde döviz kurunun aşırı değerlendirilmesi,

---

⁵⁴ Öztürk, a.g.e., ss. 33

⁵⁵ Barro, a.g.e., ss. 37

⁵⁶ Çekim, a.g.e., ss. 32-33

⁵⁷ Çekim, a.g.e., ss. 33

maliye politikası bitmiş olsa bile devam edecektir. Böylece resesyona ortaya çıkar ve reel döviz kuru ilk düzeyine döner.⁵⁸

Analiz, dış denge yönünden incelendiğinde mali genişleme paranın değer kazanmasına yol açarak birikmeli cari işlemler dengesizliklerine sebep olacaktır. Birikmiş dış borç durumu, net dış varlık gelirini azaltarak, cari işlemler dengesi üzerinde etkisini gösterir. Azalan net dış varlıklar, açığı izleyen bir dönemde, reel döviz kurunun ilk düzeyine geri dönmesi suretiyle cari işlemler bilançosunun kolayca dengeye ulaşamayacağını ifade eder. Bu durumda artan borç servisinden ileri gelen bir açık ortaya çıkacaktır. Bu yüzden cari işlemler dengesini yeniden kurmak için paranın aşırı değer kaybetmesi gereklidir.⁵⁹

1.4. Cari İşlemler Açığındaki Artışın Sebepleri

1980'li yıllarla beraber finansal serbestleşme yönündeki adımlar, sermaye girişini hızlandırmayı ve bunun sonucunda da cari dengede oluşan açığa finansman olması düşünülmüştür. Fakat özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sermaye girişleri ithalatı özendirilmiş ve ulusal parayı değerlendirmiştir. Sermaye girişlerinin yaşanması, döviz kurlarında istikrarsızlığa ve faiz oranlarının artmasına neden olur. Faiz oranlarında ki artış ise ülkelerin ulusal paralarının değerlenmesi ile ithalatta artışlara, ihracatta ise azalışlara; dış borcun ve cari işlemler açıklarında artışların yaşanmasına neden olur.⁶⁰

Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülke, yurt dışından kazandığı paradan daha fazlasını, yurt dışına göndermiş demektir. Cari açık veren ülke şimdiki tüketimini ithal etmekte ve gelecekteki tüketimini ihraç etmektedir. Dolayısıyla, ödemeler dengesi istatistiklerinde eğer cari işlemler dengesinde açık var ise, sermaye hareketleri dengesinde bir fazla olmalıdır. Cari işlemler açığı dışarıdan borçlanma, ülke vatandaşlarının varlıklarını dışarıya satması veya devletin resmi döviz rezervlerini azaltması ile finanse edilecektir. Cari hesaptaki bir fazla ise dış borçların

---

⁵⁸ Çekim, a.g.e., ss. 33

⁵⁹ Yaşar, a.g.e., ss. 28

⁶⁰ Recep Tari, Funda Sera Kumcu, *Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No:9, Sayı:1, Yılı:2005, ss. 158

ödenmesi, dışarıda varlık edinilmesi ya da resmi rezervlerin artması anlamına gelecektir.⁶¹

Cari açığın oluşumuna neden olan ve cari işlemler dengesinin bozulmasında etkili olan temel faktörler;⁶²

- Tasarruf – yatırım dengesizliği,
- Dış ticaret dengesizlikleri,
- Yapısal nedenler olarak sıralayabileceğimiz enflasyon, harcama genişletici politikalar, kalkınmışlık ve teknolojik gelişmişlik seviyesi, ekonomik verimlilikteki değişim, halkın tercihleri,
- Konjunktürel dalgalanmalar,
- Net dış varlıklardaki değişimler,
- Geçici nitelikteki; iklim koşulları, dünya hammadde ve enerji fiyatlarındaki ani yükselişler, savaş,
- Spekülatif amaçlı sermaye hareketleri ve döviz kuru politikaları olarak sıralanabilir.

Ulusal tasarruflarla ulusal yatırımlar arasındaki fark olarak tanımlayabileceğimiz cari açıkta, tasarruflarla yatırımlar arasındaki dengesizlik önemli rol oynamaktadır. Ekonomik birimlerce alınan tasarruf ve yatırım kararlarını etkileyen faktörlerin, cari işlemler hesabını da etkileyeceği söylenebilir. Özel tasarrufların ve vergi hâsılatının düşmesi, kamu harcamalarının artması gibi nedenlerle kamu tasarruflarının azalması cari açığı artıracaktır. Ayrıca, yatırımlarda çeşitli nedenlerle meydana gelen artış ve yatırımların finansmanı noktasında tasarrufların yetersiz kalması yabancı tasarruf ihtiyacını doğurmakta ve cari işlemler hesabı açık vermektedir.⁶³

---

⁶¹ Ekşi, a.g.e., ss. 22

⁶² Ekşi, a.g.e., ss. 22

⁶³ Ekşi, a.g.e., ss. 23

Cari açık ülke ekonomisinde iki etki meydana getirir. İlki tasarruf etkisi dediğimiz, ülkenin cari açıkla birlikte iç kaynakları ile gerçekleştirebileceğinden daha fazla yatırım yapabilme imkânına sahip olarak iç tasarruflarına net bir ilavede bulunmasıdır. İkinci etki ise dönüşüm-transformasyon etkisidir. Gelişmekte olan bir ülke gerçekleştireceği yatırımlar için gerekli sermaye mallarının tamamını kendi üretmeyecek ve bir bölümünü dışarıdan alacaktır. Ancak ülkenin döviz gelirleri gerekli olan ithalatı karşılayamayacak durumda ise, ülke içi tasarrufları yatırıma dönüştürmek mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı cari açık, ülkenin kendi döviz gelirleriyle yapabileceğinden daha fazla yatırım yapmasına imkân verecektir.⁶⁴

Ülkelerin kendi iç dinamiklerine ve yapılarına göre cari işlemler açığı farklılık gösterebilmektedir. Cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olmasından kaynaklanan enflasyon, genel fiyat seviyesinin yükselmesi şeklinde ortaya çıkar. Genel fiyat seviyesinin yükselmesi özellikle gelişmekte olan ülkelerde ihracat hacminde düşüşe, ithal malların kullanım eğiliminde artışa ve ülkenin uluslararası rekabet gücünü kısıtlayarak cari işlemler dengesinde bozulmalara neden olmaktadır. Teknolojik verimlilik ise ülkelerin uluslararası rekabet gücüne göre dış piyasalardaki pazar payını ve ticaretteki üstünlüklerini etkilemektedir.⁶⁵

Ulusal paradaki değerlenmenin ya da döviz kurunda meydana gelen bir düşmenin genellikle cari işlemler açıklarına yol açtığı kabul edilmektedir. Ulusal paranın değerlenmesi bir taraftan uluslararası rekabet gücünü azaltarak ihracat gelirlerini düşürürken, diğer taraftan ithalatı ucuzlatarak ithal mallara olan talebi arttırmakta ve bu iki etki sonuçta dış ticaret açıkları vasıtasıyla cari işlemler açıklarına yol açmaktadır. Ulusal paranın değerlenmesiyle birlikte cari işlemler hesabının bu değerlenmeden nasıl etkileneceğini belirleyebilmek için ulusal paranın değerlenmesine yol açan faktörlerin bilinmesi gerekmektedir.⁶⁶

Net dış borçlu konumundaki ülkeler; yabancıların sahip olduğu varlıklara bağlı olarak, dış dünyaya kar transferleri ya da faiz ödemeleri yapmakta, net dış alacaklı ülkeler ise; dış dünyada sahip oldukları varlıklara bağlı olarak, kendi

---

⁶⁴ Ekşi, a.g.e., ss. 23

⁶⁵ Ekşi, a.g.e., ss. 24

⁶⁶ Ekşi, a.g.e., ss. 24

ülkelerine kar transferleri gerçekleştirmekte ya da faiz geliri elde etmektedirler. Sermaye üretim faktöründen yararlanmanın bir bedeli olarak düşünülen kar transferleri ve faiz ödemelerinin cari işlemler hesabına kaydedilmesiyle ülkenin net dış varlık pozisyonu doğrudan cari işlemler hesabını etkileyecektir. Bir ülkenin dış dünyaya karşı net dış borçlu konumda olması cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyecektir. Olumsuz etkileri gidermek amacıyla Merkez Bankası bankalar arasındaki döviz ve efektif hareketlerini düzenleyerek piyasayı olumlu şekilde yönlendirmek üzere çeşitli müdahalelerde bulunabilmektedir. Bir ülkenin dış dünyaya karşı net alacaklı konumda olması ise cari işlemler hesabını olumlu yönde etkileyecektir. Görüldüğü gibi bir ülkenin net dış varlık pozisyonu ile cari işlemler hesabı arasında aynı yönlü bir etkileşim olduğu ifade edilebilir.

Kötü iklim koşulları nedeniyle üretimde yaşanan düşüşü ihracatın azalması ve ithalatın beklenmedik şekilde artması, hammadde ve petrol fiyatlarındaki ani yükselme gibi etkenler cari işlemler dengesini etkileyen geçici faktörler arasında belirtilebilir.⁶⁷

1.4.1. Yurtiçi Yatırımda Büyük Bir Artışın Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı

Uluslararası ticarete, uzun dönemde yapılan kamu veya özel sektör yatırımları net döviz girişi sağlayıp ithalatı artıracı yönde etkide bulunması, kısa dönemde cari açık yaratırken, orta ve uzun dönemde cari fazla yaratarak cari açığın sürdürülebilirliğine katkı sağlar.⁶⁸ DeBelle ve Faruqee'ye göre, uzun dönemde istenen net yabancı varlık pozisyonu, cari işlemler açığının temel belirleyici faktörlerini etkilemektedir. Şöyle ki, cari açığın belli başlı belirleyicileri olan yatırım ve tasarruf davranışları net yabancı varlık pozisyonu üzerinden akım dengesini etkilemektedir.⁶⁹

Kalkınma hızı da dış dengeyi etkiler. Az gelişmiş ülkeler genellikle, yeterli bir kalkınma hızını gerçekleştirebilmek için, önemli hacimlerde makine, donatım ve

---

⁶⁷ Ekşi, a.g.e., ss. 24

⁶⁸ Erdal Özmen, *Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine*, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 223, Yılı:2004, ss. 3

⁶⁹ Doğan Barak, *1980'den Sonra Türkiye'de Cari Açık Problemi ve Sürdürülebilirliği*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 9

ara malları ithal etmek zorundadırlar. Oysa bu ülkelerin döviz gelirleri, genellikle ihtiyaçlarına oranla oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla kalkınma hızının göreceli olarak yükseltilmesi dış ödeme açıklarını ve dış borçların büyümesine yol açabilir.⁷⁰

Finansal küreselleşme ile ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları döviz birikimi sağlamakta, döviz birikimi ile ithalat ve para arzı artışıyla tüketim ve yatırım harcamaları artarken ulusal tasarruflar azalmakta ve ülkeye gelen sermayenin azalması nedeniyle de ithalat artarken ülke büyük cari açıklarla karşı karşıya kalmakta ve neticede ekonomik krizler baş göstermektedir. Sermaye hareketleri bir taraftan cari açıklara yol açarken diğer taraftan cari açıkların finansmanı için kullanılabilir. ⁷¹

1.4.2. Ulusal Tasarruflarda Bir Düşmenin Neden Olduğu Cari İşlemler Açığı

Gelişmekte olan ekonomilerde, yurtiçi tasarrufların az olması, ülkeyi dışarı bağımlı hale getirir. Tasarruf yetersizliği nedeniyle, vadesi gelen borçları ödeyebilmek ve cari işlemler açığını kapatabilmek için dış borçlanmaya gidilmektedir. Dış kaynak gereksinmesinin azaltılmasının tek yolu ekonominin büyüyerek cari fazla vermesidir. ⁷²

Bir ekonomi ancak yeni sabit sermaye yatırımları yapıldığında büyüyebilir. Yeni kurulan üretim tesisleri ve mevcut kapasitelere eklenen modern makine ve teçhizat sayesinde üretim artar ve ekonomi büyür. Yapılacak yatırımların mümkün olduğu ölçüde yurtiçi tasarruflardan karşılanması gerekir. Aksi takdirde yatırımların yabancı sermaye ile finanse edilmesi zorunlu olur. Mal ve hizmet üretimi için gelen doğrudan yabancı sermaye, ülkede uzun süre kalabilir ama sıcak para denen kısa vadeli portföy yatırımları, en küçük bir riskte kaçıp gidebilir. Buna karşılık yatırımların yurtiçi tasarruflar ile finanse edilmesi ekonomideki kırılganlığı ve cari işlemler açığını azaltır. ⁷³

---

⁷⁰ Barak, a.g.e., ss. 10

⁷¹ Barak, a.g.e., ss. 10

⁷² Barak, a.g.e., ss. 10

⁷³ Barak, a.g.e., ss. 10-11

Esnek döviz kuru ve sermaye hareketliliğinin geçerli olduğu bir ekonomide, kamu harcamalarının artması ulusal tasarrufları azaltacaktır. Ulusal tasarrufların azalması ise faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz oranlarının yükselmesi, dış yatırımcıları çekerek ulusal paraya değer kazandıracaktır. Daha değerli hale gelen ulusal para ise ihracat aleyhine cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacak ve ticaret açığı meydana gelecektir.⁷⁴

İktisatçı Roy Harrod ve Evsey Domar, 1950 yılı öncesinde ayrı çalışmalarla geliştirdikleri “Harrod-Domar Büyüme Modeli”nde, bir ekonominin büyümesi için tasarrufların milli gelire oranının, sermaye/hasıla katsayısının ve emek artışının gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Bu görüş, bir ekonominin daima istikrarlı bir ortam içerisinde olduğu varsayımına dayanıyordu. Oysa kapitalist ekonomi adeta patlayan bir oynaklık ortamındadır. Dolayısıyla yüksek tasarruf oranı gerçekleşemez ve uzun dönemli büyüme yüksek tasarruf varsayımına bağlanamaz. İşte bu görüşü savunan Robert Solow, uzun dönemli ekonomik büyümenin tasarruflara bağlı olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü Solow, 1890 bunalımı, 1929 büyük krizi ve II. Dünya Savaşı’nı inceleyerek kapitalist ekonomide sürekli istikrarın olmayacağını düşünmüştür.⁷⁵

1.5. FİNANSAL DEĞİŞKENLER

1980’li yıllarda hız kazanan küreselleşme eğilimleri hız kazanmış. Dış ülkelerle finansal entegrasyon politikaların artması, bankacılık sistemlerinin gelişmesine ve hız kazanmasını beraberinde getirmiştir.⁷⁶

Finansal sistem, finansal piyasaların ve kurumların geniş düzenlemesi ve sermayenin yolu olarak tanımlanabilmektedir. Bu sistem, tasarrufları verimli kullanımlara yönlendirmekle ve ortak bir yönetim sağlamakla ekonomide önemli rol oynamaya hizmet etmektedir. Daha fazla gelişmiş finansal sistem, nakit akışını

---

⁷⁴ Barak, a.g.e., ss. 11

⁷⁵ Barak, a.g.e., ss. 11

⁷⁶ Sara Onur, *Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arındaki İlişki*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No:1, Sayı:1, 2005, ss.128

rasyonel ve verimli alanlara yönelterek, daha iyi bir finansal kaynak dağılımını sağlamakta ve şirketlerin performansını, gelişimini gözlemlemektedir.⁷⁷

Küreselleşme ile sermaye dolaşımı giderek ön plana çıktı. Artık borç veren ülkeler ürettiğinden fazla harcayan ülkelere yeni borç vermedikleri gibi, verdiklerini de geri talep ediyorlar. Cari açık problemi bu durumda çözülmesi zor bir hale gelir, yani cari açığa önlem alınmadığı takdirde ülkemizde 1994 ve 2001 yıllarındaki krizlerde olduğu gibi yabancı para akışı durduğunda yeni kriz ortamları oluşacaktır. 2000 yılında 9.920 milyar dolar seviyelerinde olan cari açık 2001 krizine neden olan faktörlerden biri olarak görüldü. Türkiye bu açığı finanse edemez şeklinde bir tedirginlik duyuldu ve sonuç olarak da dolar kuru çok yükseldi. Bu durum döviz ile borçlananları zor duruma soktu ve krizin derinleşmesini tetikledi.⁷⁸

Bizim bu çalışmamızda, cari işlemler dengesini etkileyen finansal değişkenler olarak; büyüme oranı, reel efektif döviz kuru oranı, para arzı(M2), reel faiz oranı, enflasyon oranı ve toplam dış borç oranını saptadık. Üçüncü bölümde, bu oranlarının analizini yaparak cari işlemler dengesini ne ölçüde etkilediğini göreceğiz.

1.5.1. Ekonomik Büyüme

Bir ülkenin GSYİH büyüme oranı ne kadar yüksekse, cari işlemler hesabı da o kadar dengesizdir. Cari işlemler açığı, dış borcun, GSYİH' ye oranı yükseltilmeden sürdürülebilmektedir. Aynı zamanda, yüksek GSYİH büyümesi, yüksek karlılık beklentisince elde edilen sürdürülebilir sermaye birikimi oranını göstermektedir. Eğer büyüme oranı dış açık üzerindeki yatırımın reel oranını geçerse, toplam GSYİH' ye eklenti dış açıktan daha fazla olur. Böylece ülkenin dış pozisyonunu değerlendirmede ekonomik büyüme önemli bir değişken olmaktadır.⁷⁹

Son 25 yılda Türk büyümesinin dayanağı hep dış kaynak olmuştur. Yani Türkiye dış kaynak bulduğunda büyümüş, bulamadığında küçülmüştür. Türkiye, büyümesini cari açık vererek, yani ihracatından daha çok ithalat yaparak sağlamıştır.

---

⁷⁷ Onur, age., ss.136

⁷⁸ Kemal Yaman, 2011, *Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi–Riskler ve Sonuçlar*, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi-7, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, 2011, ss. 3

⁷⁹ Bayraktar, a.g.e., ss. 33

Bunu finanse edebildiği sürece büyümeyi sürdürmüş, finanse edemediği zaman da krize girerek küçülmüştür. Yani büyümenin şifresi yüksek ithalat, ithalatın sonucu cari açık, cari açığın şifresi dış finansman, dış finansmanın şifresi ise istikrardır. Türkiye bu şifreleri bu sırayla kullanabildiği dönemlerde büyümüştür.⁸⁰

Ekonomik büyüme hızımız cari işlemler hesabını yakından etkilemektedir. Bu ilişki büyük ölçüde artan üretimin ara malı ithalatını da arttırması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yatırımların büyüdüğü dönemlerde yatırım malı ithalatının da arttığı bilinmektedir. Sonuç olarak, ekonomimizin hızla büyüdüğü dönemlerde ithalatımız da hızla artmaktadır.⁸¹

1.5.2. Reel Efektif Döviz Kuru

Ülkenin reel döviz kuru kesin eşik değerinin ötesinde aşırı değerlendirildiğinde veya geçmiş yılların ortalamasının üzerine çıktığında, bu durum cari işlemler hesabı ile ilişkilendirilmiş demektir ve bu şekilde bir cari işlemler hesabının sürdürülemez olduğu tahmin edilmektedir. Bunu ifade ederken cari işlemler hesabını etkileyen, “iyi” ve “kötü” reel döviz kuru artışını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Enflasyon ataleti ile birleşen sabit döviz kuru rejiminden kaynaklanan reel değer kazanımı, dış dengesizliği gidermede zararlıdır. Diğer taraftan, doğrudan dış yatırım akışıyla sonuçlanan stabilizasyon politikası ve diğer sermaye akışları, döviz kuru değerlenmelerine yol açabilir.⁸²

Ülkenin yükümlülüklerinin önemli bir kısmı döviz cinsinden olduğunda, devalüasyon, faiz hesabının ulusal para cinsinden değerini arttırmaktadır. Bu etki, dış ticaret dengesindeki azalmayı yavaşlatan önemli bir gelişmedir. Bu noktadan hareketle devalüasyonun dış ticaret dengesi açıklarının kapanmasına yardımcı olup olamayacağı, kesin değildir. Devalüasyon, ihracatı yabancı paralar cinsinden ucuzlatırken, ithalatın ulusal para cinsinden maliyetini yükseltmektedir. Bu durum,

---

⁸⁰ Koşan, a.g.e., ss. 24

⁸¹ Bayraktar, a.g.e., ss. 33

⁸² Erkan Ağaşlan, *Türkiye’de Cari Açıkların Boyutları ve Sürdürülebilirliği*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, ss. 62

dış ticaret dengesinin açık vermesine neden olmaktadır. Bu anlamda cari işlemler açıklarının giderilmesinde devalüasyon her zaman çözüm olmayabilir.⁸³

Türkiye'de finansal liberalizasyon sonrası uygulanan döviz kuru politikası, yurt dışından giren sermayenin kalıcılığını sağlamak ve yabancı yatırımcıların reel getirilerinin düşmemesini sağlamak için kullanılmıştır.⁸⁴

1.5.3. Para Arzı (M2)

Parasalcı yaklaşıma göre, cari açığın nedeni para arzındaki artıştır. Para arzında ki artış, faiz oranlarında düşüğe, ulusal harcamalarda ise artış yaratacaktır. Harcamalardaki artış ise cari işlemler açığını artırır. Para arzının bir diğer etkisi de döviz kurları üzerindedir. Para arzındaki artış ulusal paranın değerini düşürmesi, ithalatı azaltıcı ve ihracatı artırıcı etkide bulunacaktır. Bu da cari açığı azaltacaktır. Para arzının faizler ve döviz kuru üzerindeki etkileri dolayısıyla cari açığı artırıcı ve kısıcıcı yönde iki etkisinin olması nedeniyle beklenen işaret pozitif ve negatif olarak ifade edilmiştir.⁸⁵

1.5.4. Reel Faiz Oranı

Sermaye hesabının liberalleştirilmesi ile yurt içi piyasalar ile yurt dışı piyasalar arasında sıkı sıkıya bir ilişki kurulmuştur. Buradan beklenen şey, yurt içi faiz oranlarının yurt dışındaki faiz oranlarına yansımasydı. Ancak bu durum Türkiye'de gerçekleşmemiştir. Reel faizlerin negatif oranlara düştüğü bazı dönemler olmasına rağmen reel getiri genellikle dünya ortalamalarının çok daha üzerinde gerçekleşmiştir.⁸⁶

Yurt dışı faiz oranlarının cari işlemler dengesini etkilemesi, yurt dışı faiz oranı ile yurtiçi faiz oranları arasındaki farka bağlı olarak değişmektedir. Yurt dışı faiz oranlarının yurtiçi faiz oranlarından büyük olması, ülkeden sermaye çıkışına

---

⁸³ Ağaslan, a.g.e., ss. 62

⁸⁴ Yücel Cihan, *Türkiye'de Cari İşlemler Açığı ve Bu Açığın Sürdürülebilirliği*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, ss. 123

⁸⁵ Yusuf Bayraktutan, Işıl Demirtaş, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 22, Sayı:2, 2011, ss.14

⁸⁶ Cihan , a.g.e., ss. 127

neden olmaktadır. Ülkede sermaye çıkışı dolayısıyla para arzı azalmakta ve buna bağlı olarak ulusla para değer kazanmaktadır. Ulusal paranın değer kazanması, ülkede ithalatı artırarak, cari açığı artırıcı etkide bulunmaktadır.⁸⁷

1.5.5. Enflasyon Oranı

Küreselleşme olgusuyla beraber döviz kurlarında ki dalgalanmalar ve buna paralel sermaye hareketlerinin serbestliği ülkeleri ekonomik açıdan olumsuzluklar yaşatmıştır. Gelişmiş ülkeler açısından olumlu makroekonomik performans yaşanırken, gelişmekte olan ülkeler açısından sermaye hareketlerinin daha fazla serbestleşmesiyle ulusal paranın değerlendirmesine ve ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte cari açığın artar oranda günümüze kadar sorun haline gelmesine sorun olmuştur.⁸⁸

Bununla birlikte, enflasyon hedeflemesi çerçevesinde döviz kuru hareketlerinin baskı altında tutulması, ülkede yabancı para cinsinden borçlanma eğilimlerini güçlendirmektedir. Bu durumda, bir döviz kuru krizi yaşanması halinde bankacılık sistemi ile firmalar üzerinde yıkıcı etkiler ortaya çıkacağı açıktır. Cari açığın sürdürülemez olduğu şüphesinin yaygınlaşması döviz kurunun artmasına ve ekonomik kriz söylentilerinin artmasına neden olur.⁸⁹

Dolayısıyla, enflasyon hedeflemesi stratejisinde döviz kuru hareketlerine ilişkin korkunun varlığı veya yokluğu, cari hesabın para politikasının belirlenme sürecinde herhangi bir rol oynayıp oynamadığı sorusunun yanıtını da vermektedir. Dalgalanma korkusuyla döviz kurunun baskı altında tutulmasının politika belirlenme süreci açısından yarattığı en önemli sonuç "olanaksız üçlü" problemini yaratması ve, sermaye hareketlerinin serbest olduğu durumlarda, para politikasını bağımsız olmaktan çıkarmasıdır.⁹⁰

---

⁸⁷ Bayraktutan, Demirtaş, age., ss. 116

⁸⁸ Munise Ilıkkan Özgür, Erdinç Telatar, Funda Telatar, *Enflasyon Hedefleme Rejiminde Cari Hesap ve Döviz Kuru Dinamikleri*, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt No:20, Sayı:71, 2009, ss.59

⁸⁹ Özgür, Telatar, Telatar, age., ss. 76

⁹⁰ Özgür, Telatar, Telatar, age., ss. 76

1.5.6. Borç Stoku

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ülkenin uluslar arası borç stokundan etkilenmektedir. Uluslararası borç miktarı çok büyük miktarlara ulaşırsa, cari işlemler hesabı dengesizliğini finanse etmek de bir o kadar zorlaşacaktır. Ayrıca, çok büyük seviyedeki borç finansı, ihracat gelirlerinin tüketimine ve büyüme için gerekli olan yatırım mallarının ithalatına engel olmaktadır. Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği incelenirken dış borç stokunun tarihsel gelişimi de önem kazanmaktadır. Cari işlemler dengesinde oluşan artışlar ve azalışlar, dış borç oranında da artışlara ya da azalışlara neden olmaktadır.⁹¹

Ülkelerin borç ödeme güçlükleri, o ülkenin finans sistemlerinin gelişme seviyelerine bağlıdır. Vergi tabanları kısıtlı olan ülkelerin, borçlanma olanaklarını kısıtlamaktadır. Dış borç faiz ödemeleri iç borçlanma veya para arzı artışları ile finanse edildiğinde enflasyonist bir süreç başlamaktadır.⁹²

Dış borçlanma kaynak kullanımı bakımından farklılıklar göstermektedir. Dış borçlanma ile sağlanan kaynaklar, tüketim alanında kullanıldığı an reel ekonomi üzerinde enflasyonist bir etki yapmaktadır. Yatırım alanında kullanıldığında ise, yatırımın türüne göre, milli gelirden artışa veya azalışa sebep olur.⁹³

Borç servisi sorunu ile karşı karşıya olan ülkelerde vergi tabanları, gelecekteki borç servis ödemelerini karşılayabilmek için eşit olmayan bir şekilde artmaktadır. Reel ve finansal aktifler yüksek oranlardan vergiye tabi tutulmaktadır. Borç servisini gerçekleştirmek için vergilerde yaşanan bu değişimlerin yanı sıra döviz kuru belirsizliklerinin olduğu ve ihracat olanaklarının arttırılmadığı şartlarda, toplumda enflasyonist beklentiler de artmaktadır. Enflasyonist beklentilerin arttığı koşullarda ulusal reel yatırımlar ve dolayısıyla reel büyüme oranları azalmaktadır.

Sürdürülebilir bir dış borçlanma politikasının standart göstergeleri, dış borç/ihracat, dış borç servisi/ihracat ve dış borç/GSYİH rasyolarıdır.⁹⁴

---

⁹¹ Bayraktar, a.g.e., ss. 29

⁹² Bayraktar, a.g.e., ss. 29-30

⁹³ Ağaslan, a.g.e., ss. 60

⁹⁴ Ağaslan, a.g.e., ss. 61

Dış borçların sürdürülebilirliği, borçlanmadan elde edilen kaynaklarla, hükümet gelirlerinin gelecekteki borç servisini karşılayabilecek şekilde artırılması ile mümkündür. Borç alma sürecinin sürdürülebilirliği, borç olarak alınan kaynakların otoriteler tarafından etkin bir şekilde kullanılmasıyla mümkündür. Ancak bu şekilde borç servisi yeni borçlanmaya başvurmaksızın karşılanabilmektedir.⁹⁵

---

⁹⁵ Ağaslan, a.g.e., ss. 61-62

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Türkiye Ekonomisi'nde Cari İşlemler Dengesinin Kısa Tarihi

Türkiye Ekonomisi'nde geçmişten günümüze kadar birçok sorunlarla karşı karşıya kalınmış ve bu sorunlar kalkınma planlarıyla ve çeşitli ekonomik politika değişikliklerine sürüklemiştir.

Ekonomik yapı 1980'lere kadar devletçi politikaların sürdüğü, gümrük duvarlarıyla korunan ve sermaye hareketlerinin kısıtlı olduğu dönemdi. 1980'lerin ilk yarısından itibaren Türkiye ekonomisi yavaş yavaş sabit döviz kurun yönetimini terk ederek esnek döviz kur yönetimine geçti. 1990'lı yıllarla beraber sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte dış dünyayla bütünleşme merhalesine girilmiştir. Lakin bu bütünleşme Türkiye ekonomisi için sorunlar getirmiştir. Bu yıllardan sonra ekonomik krizlerle karşı karşıya gelinmiş ve bununla birlikte dış borç sorunu ve cari işlemler dengesi artan bir önemli sorun halinde günümüze kadar gelmiştir. Yaşanan ekonomik sorunları ve gelişmeleri daha ayrıntılı ele alabilmek için 1923'den 1980'e ve 1980'den günümüze diye ayrı ayrı dönemlerin incelenmesinde fayda vardır.

2.1.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Genel Ekonomik Durum

Osmanlı devletinin 1700'lerde başlayan çöküntüsü ve duraklama evresiyle beraber, Cumhuriyet hükümeti, tarıma dayalı fakir, sanayinin yok denecek düzeyde olduğu ve var olan sanayinin de yabancı tüccarların elinde bulunan geri kalmış bir ekonomik yapıyı devraldı. Bu dönemde kişi başı milli gelir 250-300 dolar düzeyindeydi.⁹⁶

Kurtuluş savaşından hemen sonra 17 Şubat – 4 Mart 1923 döneminde İzmir İktisat Kongresi toplandı. İzmir İktisat Kongresi'ne çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 kişi katıldı.⁹⁷ Toplantıdan milli iktisat anlayışı görüşlerine yakın kararlar çıkmıştır. Sermayenin yerli tüccarlarda toplanması, koruyucu gümrük tarifeleri ve bir ticaret ana bankasının kurulması gibi.

⁹⁶ Cihan, a.g.e., ss. 41

⁹⁷ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi*, (Birinci Baskı), Ezgi Kitapevi, Bursa, 2003, ss. 7

Kongreden çıkan kararlar ve 1923-1929 yılları arasında uygulanan ekonomik politikalar liberal içeriklidir. Bu tarihlerde, ekonomik yapıyı düzeltmek için bir çok kararlar alınmış. Fakat sanayileşme bakımından önemli bir yükseliş görülmemiştir. Bunun nedeni altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliğidir.⁹⁸

1923–29 döneminde milli gelirin yıllık ortalama artış oranı %9 gerçekleşti. Yatırımların milli hâsılaya oranı ortalama %9 seviyesinde kaldı. Sanayinin GSMH'deki payı %11 idi. 1927'de gıda, deri ve dokuma sanayilerinin imal at sanayi içindeki payı %87 idi. 1923–29 dönemi savaşlarla tükenmiş bir ekonominin Lozan'ın kısıtlamaları altında yaraları sardığı yıllardı. Bu dönemde ekonominin tarımsal ve hammadde ihracatçısı ve sınaî mamul ithalatçı yapısı, yani sınaî mamullerde dışa bağımlılığı sürmüştür.⁹⁹

1929 Büyük Buhran'ın patlak vermesi ile kriz, az gelişmiş Latin Amerika ülkelerini etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. İhraç ettiği ürünlerin fiyatlarının azalmasıyla Türkiye'nin döviz gelirlerinde hızlı bir düşüş yaşandı. Bu durum ithalat kapasitesinde önemli bir daralmaya yol açmıştır. Türkiye ekonomisi krizin sonuçlarını azaltmak için, ithalatı kontrol etmeye ve ithal ikameci sanayileşmeye yöneldi. 1929 –31 yıllarında dış ticaret kontrolü uygulandı ve bu yıllardan sonra devletçi politikalar dönemi başladı.¹⁰⁰

Devletçi yaklaşım ilk kez İsmet İnönü'nün 30 Ağustos 1930 da Sivas demiryolunun açılışında yaptığı konuşma ile gündeme gelmiştir.¹⁰¹

1932 yılından sonra devletçi politikaların rayına oturmasıyla dış ticaret dengesinin kontrol altına alınması, hızlı büyüme ve kalkınmayı artırma ve fiyat istikrarı hedeflenmiştir. 1930 yılında merkez bankasının kurulmasıyla birlikte kambiyo işlemleri kontrol altına alındı. Ayrıca bu dönemde Osmanlıdan kalan bazı yatırımların devletleştirilmiştir.

1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında uygulamaya konulmuştur. Beş yıllık sanayi planı çevresinde ülkü sanayileşmede ilk

---

⁹⁸ Çekim, a.g.e., ss. 67

⁹⁹ Çekim, a.g.e., ss. 68

¹⁰⁰ Çekim, a.g.e., ss. 69

¹⁰¹ Parasız, a.g.e., ss. 39

ciddi adımı atmıştır. İnsanın doğası için gerekli ana hammaddelerin (un, dokuma ve şeker) ülke içerisinde üretilmesiyle dışa bağımlılıktan kurtuldu. Sanayinin milli hâsıladaki payı 1929'da %10'dan 1939'da %18'e yükseldi. Sanayileşme ithalâtın kontrolü sayesinde, 1938 hariç, dış ticaret fazlası ile yürütüldü. 1930–39 yıllarında milli gelirin ortalama yıllık artış oranı %6 oldu, ancak 1933 –39 arasında ortalama %9'a yükseldi.¹⁰²

1930-1939 arasındaki yıllar genel olarak değerlendirildiğinde, Cumhuriyet tarihinin bundan sonraki hiçbir döneminde ortalama büyüme hızına ulaşamayacaktır. Dünya ekonomisi bu dönemlerde krizle uğraşırken Türkiye ekonomisi sanayi alanında 1929 dan 1939 yıllara gelindiğinde hızlı yükseliş gerçekleştirmiştir.¹⁰³

1940 yılıyla başlayan İkinci Dünya savaşı 1945 yılını kadar sürmüştür. Bu beş yıllık dönem Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen savaş ekonomisinin tüm koşullarını ve olumsuzlarını yaşamıştır. Genç yaşta insanların bu dönemde silah altına alınması ile tüm üretken sektörlerin ve milli gelirin daralmasına sebep olduğu yıllar olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴ Ayrıca bu yıllarda yaşanan olumsuz koşullar, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı askıya almak zorunda bırakmıştır.

1940–41'de uygulanan fiyat denetimleri 1942'de gevşetilince 1942 ve 1943'te fiyatlar genel düzeyi %90 ve %75 yükseldi. Devlet 1942'de fiyat artışlarının sağladığı olağanüstü ticari kazançları hedefleyen Varlık Vergisi denilen bir kerelik bir servet vergisi aldı. 1944–46 yıllarında da Toprak Mahsulleri Vergisi ile tarımsal gelirleri vergilendirdi. 1940–45 yıllarında hem sınaî üretimin hem de tarımsal üretimin gerilemesi sonucu milli hâsıla %6 azaldı. Bu dönemde yatırımların milli hâsılaya oranı ortalama %8'de kaldı.¹⁰⁵

Öte yandan 1939 yılında yaklaşan 311 milyon sterlin olan Türkiye'nin dış borçları %203 oranında bir artışla 1946 yılı sonunda 64,3 milyon sterline ulaşmıştır.¹⁰⁶

---

¹⁰² Çekim, a.g.e., ss. 69

¹⁰³ Çekim, a.g.e., ss. 69

¹⁰⁴ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, (17. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara, 2012, ss.86

¹⁰⁵ Çekim, a.g.e., ss. 70

¹⁰⁶ Parasız, a.g.e., ss. 86

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkeleri, oluşan ekonomik sorunları iktisat biliminde gerçekleşen Keynesgil yaklaşımla, yurtiçi efektif talep ve toplam harcama düzeyini yükselterek işsizliği önlemişler ve istikrar içinde büyüme sürecine girerek refahlarını arttırmışlardır.¹⁰⁷

1946 yılı, Cumhuriyet Türkiye'sinin tarihinde hem siyasi, hem iktisadi bakımdan yeni bir dönüm noktası oluşturur.¹⁰⁸

Siyasi bakımdan 1946 yılı, tek parti rejimden çok partili parlamenter rejime geçişin başlangıç tarihidir.¹⁰⁹

1946-53 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti iktidarları, iktisadi bakımdan, çevre ülkelerinden farklı bir yönelime girerek, 1930'lardan beri uygulanan devletçi planlı sanayileşme siyasetinden uzaklaştı. 1946'da hazırlanan yeni bir Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmaya konmadı.¹¹⁰ Ayrıca ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapı oluşmuştur.¹¹¹

Türkiye, IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne 1947'de, NATO'ya 1952'de üye olmuştur. 1946 Nisanında Mis-souri zırhlısının İstanbul'u ziyaretiyle Türkiye-Amerika yakınlaşması, gösterişli bir biçimde, Türk kamuoyuna da benimsetildi. Bu yakınlaşma, Türkiye'nin 1950 yılında Kore savaşına katılma kararı ile pekişecektir.¹¹²

Türkiye tarihinde ilk kez 7 Eylül 1946 yılında devalüasyon yaparak dolar kurunu 1,31 liradan 2,80 liraya çıkardı. Bu devalüasyon kararı ile gümrük vergisi dışında ithalatı kontrol eden kısıtlamaları gevşetmeye başladı. 1947'de ihracat sabit kalırken, ithalat %100 arttı ve Türkiye'nin müzmin dış ticaret açığı dönemi başladı.¹¹³ Bununla birlikte ihracatın 1947'de ithalata oranla artmaması; 1947'de 14

---

¹⁰⁷ Çekim, a.g.e., ss. 70

¹⁰⁸ Boratav, a.g.e., ss. 93

¹⁰⁹ Boratav, a.g.e., ss. 83

¹¹⁰ Çekim, a.g.e., ss. 71

¹¹¹ Boratav, a.g.e., ss. 94

¹¹² Boratav, a.g.e., ss. 100

¹¹³ Çekim, a.g.e., ss. 71

milyon dolar, 1948 yılında 149 milyon dolar cari açık vermesine neden olmuştur. Hükümet bu dönemde dış ticaret açıklarını ABD yardımları ile dış kredilerle kapatmaya çalıştı.¹¹⁴

1950-1953 yılları arasında ekonomide devletçiliğin reddedilip liberal görüşlerin benimsenmesi stratejisinin hayata geçirilebilmesi için, kambiyo rejimi önemli ölçüde serbestleştirilerek dışa açılma politikası benimsenmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, kaynak dağılımı piyasa ve fiyat mekanizmasına dayandırılmış ve KİT'lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür.¹¹⁵ Sonucunda büyüme oranı ortalama olarak %11,5'e yükselmiş, ithalat 286 milyon dolardan 533 milyon dolara yükselmiş, ihracat ise 560 milyon dolardan 396 milyon dolara düşmüştür.¹¹⁶ 1954 yılında ise ülkemizde döviz sıkıntısı yaşanmıştır.

1950-1952 yılları arasında uygulanan liberalizasyon rejimi sonucunda T.C. Merkez Bankası altın ve döviz rezervleri hızla azalmış, zamanında yapılmayan dış ödemeler giderek artmış, enflasyonun iç ve dış fiyatlar arasında meydana getirdiği farklılık kısa zamanda ihracatımızı gerileterek, dış ticaret açığımızı yükseltmiş ve TL'nin fiili dış değerini resmi değerinin birkaç kat altına düşürmüştür.¹¹⁷

DP döneminde, Adnan Menderes 1950, 1951, 1954 ve 1957'de beş hükümet kurmuştur. 1954 seçimlerinin ardından farklı iktisat politika ve hedefleri belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle sanayileşme, kamu yatırımları, KİT politikaları ve özelleştirme konusunda politika değişiklikleri çok somuttur.¹¹⁸

1954-61 yılları arasında II. Dünya Savaşının ardından uygulanan serbest ticaret politikaları terk edilmiş ve dış ticarete kontrollü bir rejim uygulanmaya başlanmış ve tüketim malı ithalatındaki düşüşlerinin devlet eliyle gerçekleştirilen yatırımlar ve ithal ikameci politikalarla karşılanması amaçlanmıştır.¹¹⁹

---

¹¹⁴ ABD yardımları için bakınız; Boratav, a.g.e., ss.99 ve Parasız a.g.e., ss.94

¹¹⁵ Cihan, a.g.e., ss. 43

¹¹⁶ Bayraktar, a.g.e., ss. 39

¹¹⁷ Parasız, a.g.e., ss. 161

¹¹⁸ Nazif Ekzen, *Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1949'dan 2008'e*, (2.Baskı), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, ss. 17

¹¹⁹ Çekim, a.g.e., ss. 71-72

1958 yılların enflasyon sorunu ve dış ticaret açıkları artarak devam etmiştir. Dış ticaret açıklarını, tasarruf oranlarındaki yetersizlikten dolayı dış borçlarla kapatılmak istenmiştir. Bunun içinde, 4 Ağustos 1958’de istikrar programını uygulamaya koymuştur. Programla Devalüasyon yapılmış, dış ticaret rejimi yeniden düzenlenmiş, para arzı kontrol altına alınmış, KİT ürünlerinin fiyatları yükseltilmiştir.¹²⁰

1954-1961, GSMH yıllık ortalama artış oranı yüzde 4,2 civarında kalmış, birey başına GSMH’nin yıllık artış oranı ise, yüzde 1’in altına düşerek, binde 8 olarak gerçekleşmiştir.¹²¹

1961 yıllarından itibaren Birinci Beş Yıllık Planlama ile beraber ithal ikameci sanayileşme stratejisine başladı. Gelişmiş ekonomi toplumlarında yayılan yeni tüketim “dayanıklı tüketim malları” malları talebi etkili bir şekilde oluşmuştu. Bu tüketim mallarının ülke içerisinde dayanıklı tüketim malları sanayisinin gelişmesi ile birlikte ithal edilen parçaların montajı ile başladı. Ancak en kritik parçalarda ve üretim teknolojisinde dışa bağımlılık sürdü. İç piyasalara dönük üretim yapan bu sanayiler, iç piyasanın sınırları sebebiyle optimal ölçeğe ulaşamama ve maliyetleri düşürememe, yabancı rakip malların kalitesini tutturamama ve bu nedenlerle ihracata açılmama gibi sorunlardan kurtulamadı.¹²²

1973 yılında Arap-İsrail savaşı ile birlikte Arap ülkeleri, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD’ye yapılan petrol sevkiyatını durdurmuştur. Kısa bir süre sonra petrol ihraç eden ülkeler teşkilatı varil başına petrol fiyatlarını dört katına çıkarmıştır.¹²³

Türkiye ekonomisinde petrol fiyatlarındaki artış ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarını artırmıştır. Dünya petrol tasarrufuna yönelirken Türkiye petrole sübvansiyon vererek tüketimi artırmıştır. Bu durumda dış ticaret açığı artış göstermiş, döviz rezervleri azalmıştır. Petrol ihracatçıları dışında dünya

---

¹²⁰ Çekim, a.g.e., ss. 72

¹²¹ Ekzen, a.g.e., ss. 35

¹²² Çekim, a.g.e., ss. 73

¹²³ Bayraktar, a.g.e., ss. 40

piyasasındaki daralma ve 1974 yılında yaşanan Kıbrıs çıkarması dolayısıyla ihracat gelirleri azalmış ve cari işlemler açığı ortaya çıkmıştır.¹²⁴

1973 yılında 484 milyon dolar cari fazla, 769 milyon dolar dış ticaret açığı gerçekleşmişken, 1974 yılında 718 milyon dolar cari açık, 2 milyar 245 milyon dolar dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. 1973 yılında cari açığın milli gelire oranı%1,6 iken, 1974 yılında %1,8 olarak gerçekleşmiştir. 1975 yılında ise bu oran %3,5'e yükselmiştir. Bu istikrarsızlığın bedelini politik hayat ödemiştir. 1973 yılından 1975 yılına kadar dört ayrı hükümet iktidar olmuştur.¹²⁵

Hükümet dış ödemeler dengesindeki istikrarı sağlamak amacıyla Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde iki istikrar programı yürürlüğe koymuştur. Siyasi istikrarsızlık ve zayıf hükümetler sebebiyle yürürlüğe konulan istikrar programları etkin bir şekilde uygulanmamıştır.¹²⁶

2.1.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Genel Ekonomik Durum

1970'lerden sonra petrol fiyatların da oluşan olumsuz hava Dünya ekonomisini bunalıma sürüklediği bir dönemde, ithal ikameci yöntemle büyüyen Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1977'de ihracat oranlarında gerileme görülmüş ve ithalat %13 oranında artmıştır. Böylece dış ticaret açığı 4 milyar doları aşmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %30'lara düşmüştür. Dengelerin bu denli bozulması dış kredilerin kesilmesini ve ithalatın tümünün peşin ödemeye karşılanması gereğini doğurmuştur.¹²⁷

2.1.2.1. Türkiye'de 1980-1993 Dönemi Ekonomisi'nde Yapısal Değişim Süreci

1980'li yıllardan itibaren ülkemiz, 1979 yılından aldığı ekonomik sorunların ve ithal ikamesi politikalarından; dış rekabete açık, hızlı serbestleşme hareketleri ile

---

¹²⁴ Bayraktar, a.g.e., ss. 40

¹²⁵ Bayraktar, a.g.e., ss. 40

¹²⁶ Bayraktar, a.g.e., ss. 41

¹²⁷ Çekim, a.g.e., ss. 75

finansal piyasaları uluslar arası piyasalarla bütünleştirici farklı politikaların gerçekleştiği döneme girmiştir.

24 Ocak İstikrar programa ile dışa açık bir ekonomik yapıya dönüşüm hedeflenmiştir. Ayrıca programla beraber artan enflasyonla mücadele, ihracatın özendirilmesi ve fiyat kontrollerine ve temel mallara yapılan sübvansiyonların kaldırılması amaçlanmıştır.

Bu ekonomik programla beraber ihracata yönelik büyüme hedeflenmiş ve bu hedefi gerçekleştirmek içinde özel sektörü özendirici teşvikler uygulama konulmuştur. Fakat ihracata yönelik yatırım yapılmadan gerçekleştirilen teşvikler 1989 yılında tıkinmasına neden olmuştur.¹²⁸

1988 yılında reel döviz kuru endeksi bir önceki yıla göre azalmıştır. Bu dönemde, dış ticaret açığının milli gelire oranı% 2 olarak gerçekleşmiştir. Cari işlemler hesabının milli gelire oranı ise -%1,8'e düşmüştür. 1989 yılında ise reel döviz kuru endeksi bir önceki yıla göre artış gösterirken, dış ticaretin milli gelire oranı bir önceki yıla göre artış göstererek % 3,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde cari işlemler hesabının milli gelire oranı ise -%0,9 olarak gerçekleşmiştir.¹²⁹

Bu yıllarda diğer bir gelişmenin ise enflasyon haddinin yükselmesi oldu. 1989-93'te tüketici fiyat artış oranı %68 olarak gerçekleşti. 1989 yılında hükümet dışa açılma yönünde önemli bir strateji adımı atarak, sermaye transferlerini serbestleştirdi.

2.1.2.2. Türkiye'de 1994 Kriz Dönemi Ekonomik Gelişmeler

Mal ve hizmetlerin serbestleştiği 1980'li yılların, para ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesini içeren 1990'lı yıllar izlemiştir. Mal, hizmet, para ve sermaye akımlarının önündeki engellerin kaldırılması, ülkeler arasında dolaşım

---

¹²⁸ Bayraktar, a.g.e., ss. 43

¹²⁹ Bayraktar, a.g.e., ss. 51

kolaylığının sağlanması 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizlerin sayısının artmasında etkili olmuştur.¹³⁰

Ülkemizde 1989 yılıyla beraber başlayan sermaye hareketliliği, yaşanan krizlerde etkili olmuştur.¹³¹

1990 yılında Körfez krizi ve İran-İrak savaşının sona ermesi Türkiye ekonomisinin dış pazarını direk etkilemiştir. Bu iki gelişmenin yanında dünya ekonomisinde yaşanan daralma süreci, ihracatımızı olumsuz etki yaratmıştır.

Türkiye ekonomisinde, 1994 yılında iç borç oranlarında yükseliş görünmüştür. Yurtiçi faiz oranındaki hızlı yükseliş, ülkeye sermaye girişini hızlandırmış ve TL'nin yurtdışı paralar karşısında değer kazanmasına; ihracatı azaltırken ithalatı kolaylaştırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak 1993 yılında dış ticaret açığı 14 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 6,4 milyar dolara yükselmiştir.¹³²

Türkiye'de, 1994 yılında, büyük bir krizin yaşanmasıyla reel sektör olumsuz etkilenmiş, sermaye çıkışları yaşanmış ve Merkez Bankasının rezervlerinde azalma yaşanmıştır. Sonucunda ise hükümet devalüasyon yapmak zorunda kalmış ve döviz kuru rejimini değiştirmiştir. Bundan sonra, sabit kur rejimlerinden biri uygulanmaya başlanmıştır.¹³³

1994 Krizi'nin temelini, sürdürülemez duruma gelen ve GSMH'ye oran %3.8 olan cari açık, bankaların açık pozisyonlarındaki artışlar, hükümetin faiz hadlerini baskı altında tutma çabaları oluşturmaktadır.¹³⁴

Bu krizin nedenlerinden bahsedecek olursak; ilk olarak 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşme ve Merkez bankasının enflasyonla mücadelesi, diğeri ise iç talebi körükleyen yüksek oranda verilen zamlar olmuştur.¹³⁵

---

¹³⁰ Cihan, a.g.e., ss. 49

¹³¹ Yaşar, a.g.e., ss. 75

¹³² Yaşar, a.g.e., ss. 68-69

¹³³ Yaşar, a.g.e., ss. 76

¹³⁴ Cihan, a.g.e., ss. 50

¹³⁵ Çekim, a.g.e., ss. 79

Ülke içinde oluşan borç oranlarındaki artış, kur politikası, enflasyon oranındaki artış ve ülke dışında yaşanan ekonomik sorunlar 1994 kriziyle sonuçlanmış ve kriz sonrasında hükümet 5 Nisan ekonomik kararlarını arz etmiştir.

1994 yılının ortalarında hükümet, krizin oluşturduğu açıkları IMF’de aldığı yardımlarla kapatmaya çalışmıştır. Tüm bankacılık sistemlerin de iyileştirmeler yapmış ve Merkez bankası kısa vadeli avans kullanımını kademeli olarak son vermiştir. İstikrar programının uygulamaya konulmasıyla beraber, KKBG’nin GSMH’ye oranı 1993’teki %11’lik seviyesinden 1994’te %8’e düşmüştür.¹³⁶

2.1.2.3. Türkiye’de 1995-1999 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

Türkiye 1995 yılı sonunda yapılan erken seçimle beraber oluşan siyasi belirsizlik; 1994 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının 1996 yılında sona ermesi, 1997 yılında yaşanan Güney Doğu Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi ve 1999 yılında yaşanan İzmit depremi piyasalar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1985 yılından itibaren başlayan ekonomik daralma süreci dünyada yaşanan ekonomik durgunlukla çakışarak 1999 yılında derinleşmiştir.

1 Ocak 1996 tarihi itibariyle Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği’nin yapılması ile dış ticarete yapısal değişimler meydana getirmiştir.¹³⁷

1996 yılında gümrük birliğine girilmesiyle ithalat %22,7 oranında artmıştır. Gümrük birliğinin yarattığı ek ithalat talebinin etkisini yitirmesi ve yılın son aylarında iç talepteki daralma sonucu 1997 yılında ithalattaki artış yavaşlamıştır. 1999 yılında Ocak-Kasım ayları itibariyle ithalat %7,3 oranında gerileyerek 35,2 milyar dolara gerilemiştir. İhracat ise 1996 yılında %7,3 oranında büyümüştür. 1998 yılında ihracat az da olsa gerileyerek 23,8 milyar dolar olmuştur. 1999 yılında da Ocak-Ekim döneminde ihracat fiyatları %7,1 oranında gerilemiştir.¹³⁸

1999 yılında İzmit depreminin yaşanması, Rusya krizinin gerçekleşmesi, 1997-1999 Uzakdoğu ve Asya krizlerinin gerçekleşmesi Türkiye ekonomisini

¹³⁶ Çekim, a.g.e., ss. 80

¹³⁷ Bayraktar, a.g.e., ss. 55

¹³⁸ Parasız, a.g.e., ss. 523-524

olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde reel döviz kuru endeksi bir önceki yıla göre artış göstermiş, yıllık ortalama varil başına ham petrol fiyatı bir önceki yıla göre %37,5 oranında artış göstererek 16,5 USD(\$) olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre toplam ihracat %6 oranında artış göstererek 16,5 USD(\$) olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre toplam ihracat % 6 oranında artış göstererek 28,842 milyar dolar, toplam ithalat ise % 12,7 oranında azalarak 10,182 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında gerçekleş en İzmit depremi dolayısıyla bir önceki yıla göre; turizm gelirleri % 32, inşaat hizmetleri % 52,6 oranında azalarak hizmetler dengesi % 44,5 oranında azalmıştır. Faiz giderleri bir önceki yıla göre % 17,1 oranında artış göstererek diğer yatırımlar azalmıştır. Bu dönemde gelir dengesi bir önceki yıla göre % 18,4 oranında azalarak 3,537 milyar dolar açık vermiştir. 1998 yılında fazla veren cari işlemler hesabı, 1999 yılında 1,336 milyar dolar açık vermiştir.¹³⁹

2.1.2.4. Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Döneminde Ekonomik Gelişmeler

Dünya ekonomisi, 1998-2001 yıllarında Doğu Asya’dan başlayıp, Doğu-Orta Avrupa, Latin Amerika ekonomilerine bulaşan bir dizi finansal kriz içinde geçti.¹⁴⁰

Türkiye 1994 yılında krizle beraber alınan tedbirlerin yarım kalması, 17 ağustos 1999 yılında yaşanan depremin 5.5 milyon dolar zararı olması ve bu yılda yine ekonomi % 6 düzeyinde küçülmüş, enflasyon % 70’e ulaşmış ve dünya ekonomisinin krizlerle daralma sürecine girmesi ekonomiyi, 2000’lili yıllara krizin göstergeleriyle girdi.

2001 krizinin sorumlusu olan cari açık miktarı 2000 yılında yaklaşık 10 milyar dolardı. Benzer şekilde yine Türkiye bunu finanse edemez diyerek tedirginlik duyuldu ve bunun sonucunda dolar kuru çok yükseldi.¹⁴¹

---

¹³⁹ Bayraktar, a.g.e., ss. 56-57

¹⁴⁰ Boratav, a.g.e., ss. 193

¹⁴¹ Bayraktar, a.g.e., ss. 57

1999 yılında Türkiye’de IMF ile yeni, kapsamlı bir anlaşma imzalanmış. Anlaşma ile beraber enflasyon ile mücadele, uzun vadede ekonomik büyüme, reel faiz oranlarını indirmeyi hedefleniyordu.¹⁴²

Şubat 2001 krizine yol açan sebepler cari işlemler açığı, TL’nin aşırı değerlenmesi, kamu ve özel sektörün açık pozisyonları, kamu bankalarının görev ve zararları ve sermayeden yoksun mali sektör olarak sayılabilir.¹⁴³

19 Ocak 2001’de Milli Güvenlik Kurulu’nda Cumhurbaşkanı ile Başbakan tartışması, anayasa kitapçıları atıldığı haberlerin çıkması ile Şubat krizi patlak verdi. Zaten çok tedirgin olan piyasalar bu haber üzerine alt üst oldu ve borsa yüzde 15 düştü. Ertesi gün bankalar kapanamadı, yani işlemler fiilen durdu. 21 Ocak’ta gecelik faiz 4 bine çıktı.¹⁴⁴

Türkiye’de Şubat krizinde yüksek reel faiz, yüksek devalüasyona neden olmuştur. Döviz talebinin artması dolayısıyla şirket bilançoları bozulmuştur. Bu dönemde reel faiz yükseldikçe, borç maliyeti artmıştır. Krizde dış kaynak girişi az olduğundan, Merkez Bankasının rezervlerinin erimesine izin verilmediği için, sıkı para ve maliye politikası uygulanmıştır. Kriz öncesi dönemde cari işlemler hesabında 7,5 milyar dolar açık gerçekleşirken kriz döneminde 1,7 milyar dolar açık gerçekleşmiştir. Tüm bunların sonucunda mali piyasalarda yaşanan finansman krizi kısa sürede reel sektöre yayılarak ekonomik krizin oluşmasına neden olmuştur.¹⁴⁵

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Olumsuz etkiyi azaltmak için çeşitli önlemler alınmıştır. 2001 krizi sonrasında yenilenen IMF destekli ekonomi politikası Dünya Bankası’nın ek destekleriyle “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” yenilenen stand-by anlaşması kesintiye uğramadan Şubat 2005 kadar uzatıldı ve sürdü.¹⁴⁶

Türkiye ekonomisinde 2001 yılından sonra cari işlemler dengesinde açıklar giderek artmıştır. Bunun temel nedeni yurt içi tasarruf oranlarının az olması. Diğer

---

¹⁴² Çekim, a.g.e., ss. 81-82

¹⁴³ Yaşar, a.g.e., ss. 81

¹⁴⁴ Ercan Kumcu, *Krizler, Para ve İktisatçılar*, (3.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, ss. 182

¹⁴⁵ Yaşar, a.g.e., ss. 85

¹⁴⁶ Ekzen, a.g.e., ss. 131-132

önemli neden ise yurtiçi faiz oranlarının yüksek olması Türk lirasının değerli olmasına; değerlenen TL ise ithalatının ihracattan yüksek olmasına neden olmaktadır. İhracatın ithalattan az olması dış ticaret açığını arttırmaktadır.¹⁴⁷

Dış ticaret açığını ve buna bağlı olarak cari açığı olumsuz etkileyen bir diğer faktör, ithalatta en fazla paya sahip olan enerji fiyatlarıdır. Enerji fiyatlarının yükselmesi üretim maliyetini arttırmasına, üretim sektörünün yaptığı ithalatın maliyetini de arttırmaktadır.¹⁴⁸

Türkiye ekonomisinde 2001 krizden sonra cari işlemler açıklarının finansmanında kullanılan sıcak para yani sermaye girişleri, kırılgan bir yapının devam ettiğinin bir göstergesidir.¹⁴⁹

2.1.2.5. Türkiye’de 2001-2014 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde gerçekleşen 2000-2001 krizinin etkisi bu dönemden sonra da etkisini uzun süre devam ettirmiştir. Bu süreçte Türkiye ekonomisinin cari işlemler hesabı ile ilgili hedeflediği noktaya ulaşamadığı gözlenmiştir. Krizden sonraki dönemde Türkiye’nin 20 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kura geçtiğini açıklamıştır.¹⁵⁰

2002 yılından sonra, cari işlemler dengesi, azalma trendi yakalamıştır. Cari işlemler dengesi, devam eden yıllarda 1,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat bu yılın sonunda %15,5 büyümüştür. Ana metal ve tekstil ürünlerinde imalat artışı ihracatı artıcı olumlu yönde etkileyen kalemler olmuştur.¹⁵¹

2002 yılın sonunda yapılan seçimlerle, 2003 yılına tek partili hükümet ile girilmiştir. Hükümet, enflasyon ile mücadele, kamu kesiminde disiplini, istikrar içinde büyümeyi amaçlayan ekonomik programın sürdürüleceğini açıklamıştır.¹⁵²

---

¹⁴⁷ Yaşar, a.g.e., ss. 85-86

¹⁴⁸ Yaşar, a.g.e., ss. 86

¹⁴⁹ Yaşar, a.g.e., ss. 86

¹⁵⁰ Bayraktar, a.g.e., ss. 58

¹⁵¹ Çekim, a.g.e., ss. 88

¹⁵² Çekim, a.g.e., ss. 88

Ekonomik büyüme bir önceki yıla göre 5,9 oranında gerçekleşmiştir. Kişi başı milli gelir, bu dönemde aratarak, 3,383 dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel işsizlik oranı %10,3'ten %10,5'e yükselmiştir. Enflasyonla mücadele olumlu sonuçlar vermiştir. On iki aylık dönemde enflasyon toptan eşya fiyatlarında %14'e, tüketici fiyatlarında ise %18'e gerilemiştir.¹⁵³

2003 yılında ihracat %30 oranında büyüyerek 46,9 milyar dolara, ithalat ise %33 oranında artarak 68,7 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı artıran kalemin en başta geleni kimyasal ürünlerindeki artış olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı %70'den %68'e gerilemiştir. Dış ticaret açığı %41 oranında büyüyerek 21,9 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığının GSMH'ye %9,2 olmuştur.¹⁵⁴

2004 yılına girildiğinde, ekonomide olumlu gelişmeler devam etmiştir. Ekonomik büyüme ile beraber ithalat artmış ve TL yabancı paralar karşısında değeri arttırmıştır. Cari işlemler açığı ise 14 milyar dolara yükselmiştir.¹⁵⁵

Hükümetin uygulamaya koyduğu ekonomik program doğrultusunda enflasyon tek haneli seviyeye düşmeye başlamıştır. Büyüme hızı uzun dönem ortalama büyüme hızının üzerine çıkmıştır. İşsizlik sorunu aratarak devam etmiştir.¹⁵⁶

Toplam dış borç stoku yaklaşık olarak 16 milyar dolar artarak 162 milyar dolara ulaşmıştır. Dış borç stokunun GSMH'ye oranı %61'den %54'e gerilemiştir.¹⁵⁷

2005 yılına gelindiğinde ise ekonomik büyüme yavaş oranda artmıştır. Bunun nedeni yurt dışında yaşanan petrol fiyatlarındaki artış olmuştur. Türkiye'de bu yılda merkez bankasının faiz politikası, dış borç oranının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde 22 milyar doların üzerinde bir cari açık meydana gelmiştir.¹⁵⁸

---

¹⁵³ Çekim, a.g.e., ss. 89

¹⁵⁴ Çekim, a.g.e., ss. 89

¹⁵⁵ Yaşar, a.g.e., ss. 88

¹⁵⁶ Çekim, a.g.e., ss. 91

¹⁵⁷ Çekim, a.g.e., ss. 91

¹⁵⁸ Yaşar, a.g.e., ss. 88

2006 yılında ise Euro'nun ABD dolarının karşısında değer kazanması ihracat performansını önemli ölçüde arttırmıştır iç talepteki yavaşlama, petrol fiyatlarının son dönemde gerilemesi ithalatın hızını azaltmıştır.¹⁵⁹

2007 yılına girildiğinde, uluslar arası piyasalarda ekonomik hareketlilik yaşanırken, Türkiye'de siyasi hareketlilik yaşanmaktaydı. Yeni bir hükümet kurulmuş, Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve Anayasa değişikliği için referandum yaşanmıştır. İç siyaset açısından hareketli yıl olmuştur. Uluslar arası piyasalarda ise, petrol fiyatlarındaki artış ve ABD'de yaşanan konut finansmanı alanında yaşanan sorunlar, global dünyayı olumsuz hava yaşatmıştır.¹⁶⁰

Tüketim ve tasarruf oranlarındaki yavaşlama iç ekonomide yavaşlamayı beraberinde getirmiştir. Ekonomik büyüme hızının yavaşlamasına ve %4,5 seviyede bırakmıştır. Enflasyon artmıştır ve %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Cari açığa ise hem iç ekonomideki yavaşlama hem de petrol ve enerji fiyatlarının yüksek olması 38 milyar dolar bazında seyretmesine neden olmuştur. Bu açığı bu dönemde, uzun vadeli sermaye girişleriyle azaltmaya çalışılmıştır.¹⁶¹

2008-2009 yılında ise 2007 yılının ikinci yarısından itibaren ABD'de başlayan krizin finansal piyasalar üzerindeki etkileri iyice yerleşmiş, likidite ve kredi kanallarının daralmasına neden olmuştur. 2008 yılı dünya genelinde Küresel Krizin de etkisiyle büyümenin yavaşlamasıyla emtia ve enerji fiyatlarının düşmesi gelişmiş ülkelerde enflasyon kaygısının yerini deflasyona bırakmıştır.¹⁶²

Türkiye'de krizin etkileri 2008 yılının ikinci yarısından itibaren kendini hissettirmeye başladı. 2009 yılının ilk çeyreğinden itibaren, diğer ülkelerde olduğu gibi kriz durumlarını ekonomide, küçülmeye ve işsizlik oranlarında ki artışla ile görülmüştür.¹⁶³

---

¹⁵⁹ Yaşar, a.g.e., ss. 88

¹⁶⁰ Çekim, a.g.e., ss. 96-97

¹⁶¹ Çekim, a.g.e., ss. 97

¹⁶² Yaşar, a.g.e., ss. 89

¹⁶³ Yaşar, a.g.e., ss. 89

2008 yılında GSYİH büyüme oranı küresel krizin etkisiyle dört çeyrekte de düşüşün yaşanmasına sebep oldu.¹⁶⁴

2008 dördüncü çeyreğinde yerleşik hanehalkı tüketim harcamaları %4,6 oranında azalırken, sabit sermaye yatırım harcamaları %17,5, özel sektör sabit sermaye yatırım harcamaları %23,5 ile oldukça yüksek oranlarda düşüş göstermiştir.¹⁶⁵

2008 yılı TİM verilerine göre, ihracat %20,3'luk artışla 127,5 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılının son çeyreğinden sonra düşüşler yaşanmış ve 2009 yılının ilk ayında Ocak 2009'da %27,9 oranında düşüş yaşanmıştır.¹⁶⁶

Cari işlemler dengesi 2008 yılında 3,871 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

TÜİK verilerine göre 2008 yılında tüketici fiyat endeksi %10,06, üretici fiyat endeksinin ise 8,11 arttığını açıklamıştır. 2009 yılının Mayıs ayında ise TÜFE bir önceki aya göre %0,64, bir önceki yılın Aralık ayına göre %1,71 artış göstermiştir.¹⁶⁸

Türkiye'nin dış borç stoku sorunu, artarak devam etmiştir. 2008 yılının son ayında 276,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁹

2010 yılına gelindiğinde ise, iktisadi faaliyetlerdeki toparlanmanın hızlı olması Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının olumlu değerlendirmeleri gibi gelişmeler ekonomi açısından olumlu bir görünüm sergilemiştir. Küresel risk iştahındaki artışla sermaye girişi hızlanmış, piyasa faizleri düşmüş ve varlık fiyatlarındaki yükselmeye birlikte Türk Lirası güç kazanmıştır. Bu dönem sonunda cari açık 46,64 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁰

2011 yılında Türkiye'de krizden çıkış sürecinde iç ve dış talepteki toparlanma hızlarındaki ayrışma ile ihracat artış hızı ithalat artış hızının gerisinde kalmıştır. Yılın

---

¹⁶⁴ Çekim, a.g.e., ss. 98

¹⁶⁵ Çekim, a.g.e., ss. 99

¹⁶⁶ Çekim, a.g.e., ss. 99

¹⁶⁷ Çekim, a.g.e., ss. 100

¹⁶⁸ Çekim, a.g.e., ss. 100

¹⁶⁹ Çekim, a.g.e., ss. 100

¹⁷⁰ Yaşar, a.g.e., ss. 90

ilk çeyreğinde iç talepteki artış devam ederken dış talep görel olarak zayıflamıştır. Yılın ikinci çeyreğinden sonra alınan makroekonomik tedbirlerle iç talepteki yavaşlamaya bağlı olarak mevsimsellikten arındırılmış ithalat üçüncü çeyrekte önemli ölçüde yavaşlamıştır. Büyüme hızı da yavaşlamıştır. Küresel ekonomiye dair belirsizlikler ülkeden sermaye çıkışına neden olmuştur. Türk Lirası değer kaybetmiştir. Cari işlemler açığı ise rekor seviyeye ulaşarak 77,141 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁷¹

Merkez Bankası'nın 2010 yılında yürürlüğe koyduğu, para politikasıyla beraber, iç talep unsurlarının yavaşlaması ve net dış talepte artış, 2012 yılının bütününde cari açığa azalma yaşanmıştır. Alınan önlemler ile kredi büyümesinin sürdürülebilir bir patikaya çekilmesi özellikle yatırım talebindeki düşüş yoluyla ithalatı geriletirken, özel tüketimin daralması ihracat yapabilen sektörlerin dış piyasaya ağırlık vermesine yol açarak cari açığı desteklemiştir.¹⁷²

İhracatta krizden sonra ılımlı ve istikrarlı hava, son çeyrekte bir miktar hız kaybetse de, 2012 yılıyla beraber devam etmiştir. İhracatın artması da bu dönemde yapılan altın ihracatıdır. İthalatta ise 2011 yılının son çeyreğinde başlayan gerileme eğilimi 2012 yılı son çeyreğinde yerini, nominal olarak sınırlı bir artışa bırakmıştır. Yılın bütününe bakıldığında ise yurt içi talepteki yavaşlama toplam ithalat talebini sınırlamış, gerek toplam ithalat gerek enerji hariç ithalat yıllık bazda gerilemiştir.¹⁷³

2013 yılından sonra cari işlemler dengesi tekrar artmaya başlamıştır. İthalatta gözlemlenen artış ve yüksek oranda altın ithalatı, ana metal ürünlerinin ithalatı, enerji ithalatı ve kimyasal maddelerin ithalatında ki artış cari işlemlerde artışı oluşturmuştur.¹⁷⁴ Cari dengenin en önemli bileşeni olan dış ticaret dengesi yılın son çeyreğinde bir miktar bozularak 24,7 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Yaşar, a.g.e., ss. 90

¹⁷² Ahmet Adnan Eken, Gülbin Şahinbeyoğlu, *Ödemler Dengesi Raporu 2012-4*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 2012, ss. 3

¹⁷³ Eken, Şahinbeyoğlu, a.g.e., ss. 3

¹⁷⁴ Eken, Şahinbeyoğlu, *Ödemler Dengesi Raporu 2013-4*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, ss.3

¹⁷⁵ Eken, Şahinbeyoğlu, *Ödemler Dengesi Raporu 2013-4*, ss. 6

2014 yılına gelindiğinde ise cari işlemlerde tekrar daralma eğilimi görülmüştür. Dış ticaret dengesindeki iyileşme, cari açığı azaltmanın temel nedenini oluşturmuştur.¹⁷⁶

2014 yılının ikinci çeyreğinden sonra dış ticaret açığında az da olsa buzumla gözlemlenmiştir. Dış ticaret açığı, 2,3 milyar dolar artarak 21,8 milyar dolar olmuştur.¹⁷⁷

2014 yılının ilk yarısından itibaren altın ihracatında ki artış ihracatta artış eğilimine sokmuştur. Ayrıca tekstil ürünlerinde ki artış ihracatı artırıcı yönde etkilemiştir. Diğer taraftan, ithalatta ise hem iç talepteki yavaşlama hem de altın ithalatındaki ılımlı seyir düşüncesinin yaşanmasına ve ithalatta yıllık bazda 4,8 oranında gerilemesini göstermiştir.¹⁷⁸

2.2. Cari İşlemler Dengesi Üzerine Yapılan Ekonometrik Çalışmaların İncelenmesi

Türkiye’de cari işlemler dengesi 1990 yıllardan sonra en temel sorun haline gelmiştir. Cari açık sorunu literatürde çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu araştırmamızda analize geçilmeden önce cari işlemler dengesi konusu üzerine Türkiye’yi inceleyen çalışmaların bir özeti yapılmıştır.

Suat Oktay ve Levent Dalyancı 2011 de ki çalışmaları 2003-2010 dönemi aralığını kapsamaktadır. Çalışmalarının amacı ise, Türkiye’nin para politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki analiz edilmesidir. Yapılan ekonometrik çalışmanın sonucunda; para politikası ve cari işlemler dengesi arasında Granger nedensellik ilişkisi söz konusu değil iken, uzun dönemde para politikası ve cari işlemler dengesi arasında ters yönde kointegrasyon ilişkisini bulmuşlardır.¹⁷⁹

Erman Erbaykal’ın 2007’de ki çalışması 1987:01 – 2006:03 dönemini kapsamaktadır. Değişkenler olarak, büyüme oranı, reel efektif döviz kuru ve cari

---

¹⁷⁶ Eken, Şahinbeyoğlu, *Ödemler dengesi Raporu 2014-2*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, ss.3

¹⁷⁷ Eken, Şahinbeyoğlu, *Ödemeler Dengesi Raporu 2014-2*, ss. 10

¹⁷⁸ Eken, Şahinbeyoğlu, *Ödemeler Dengesi Raporu 2014-2*, ss. 14

¹⁷⁹ Suat Oktay, Levent Dalyancı, *Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi*, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt No: 30, Sayı: 1, 2011, ss. 1-22

işlemler dengesi oranı kullanılmıştır. Çalışmasının amacı ise, cari açığın nedensellik boyutu incelenmeye çalışmıştır. Yapmış olduğu analizin sonucunda, ekonomik büyüme ile döviz kuru cari açığın nedeni ve diğer taraftan cari açıktan ekonomik büyümeye ve döviz kuruna doğru ise beklendiği gibi bir nedenselliğin yok olduğunu gözlemlemiştir.¹⁸⁰

Ethem Esen, Zekeriya Yıldırım ve S. Fatih Kostakoğlu'nun 2012'de birlikte yapmış oldukları ekonometrik çalışmalarında ki amaç, Türkiye'de ki faiz, cari işlemler açığına etkisini bulmayı amaçlamışlardır. Çalışmalarında Türkiye Ekonomisi için, dört değişkenli SVAR modeli 1988:01-2010:04 dönemi için tahmin etmişlerdir. Değişkenler olarak; GSYH'ye oranı, faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ABD kısa vadeli faiz oranı ve yurtiçi TL krediler serileri kullanmışlardır. Elde edilen bulguların ışığında ise, politika faizindeki bir artışın kredi kanalı vasıtasıyla cari işlem açığını azaltacağını ortaya koymuşlardır.¹⁸¹

Osman Peker ve Hakan Hotunluoğlu'nun 2009'da ki, çalışmalarında, Türkiye'de cari işlemler açığının nedenlerini bulmaya çalışmışlardır. Çalışmalarında VAR yöntemi kullanmışlardır. 1992:01-2007-12 dönemi arasını kapsamaktadır. Değişkenler olarak; cari işlemler açığı, ham petrol ithal fiyatları, reel efektif döviz kuru endeksi, İstanbul Menkul Borsası Ulusal 100 Endeksi (1986=100), reel ulusal gelir (1997=100), bankalararası gecelik reel faiz oranı ve toptan eşya fiyat endeksi verilmektedir. Çalışmalarının ampirik sonuçlarına göre, reel döviz kuru, reel faiz oranı ve imkb Türkiye'de cari açığın belirleyicilerini açıklayan en önemli değişkenler olduğunu ve bunun yanı sıra, ulusal gelirin cari açık üzerindeki etkisi düşük kaldığını bulmuşlardır.¹⁸²

İsmet Göçer'in 2013'de ki çalışmasında, Türkiye'de cari işlemler açığının nedenlerini araştırmıştır. VAR modeli kullanılmıştır. 1996-2012 dönemini kapsamaktadır. Değişken olarak, dönemi enerji hariç dış ticaret dengesi, enerji

---

¹⁸⁰ Erman Erbaykal, *Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi*, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 3, Sayı: 6, 2007, ss. 81-88

¹⁸¹ Ethem Esen, Zekeriya Yıldırım, S. Fatih Kostakoğlu, *Faiz Oranındaki Bir Artış Cari İşlemler Açığını Artırır mı?*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 1, Sayı: 30, 2012, ss. 215-227

¹⁸² Osman Peker, Hakan Hotunluoğlu, *Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt No: 23, Sayı: 3, 2009, ss. 221-237

giderleri, dış borç faiz ödemeleri, doğrudan yatırım kar transferleri, portföy yatırımları kar transferleri, yurt içinde doğrudan yabancı yatırımları, portföy yatırımları, diğer yatırımlar, net hata ve noksan, rezerv varlıklarda değişim, ihracat ve ithalat verileri kullanılmış ve analiz edilmiştir. Analizin sonucunda, Türkiye’de cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğu tespit etmiştir.¹⁸³

Munise Ilikkan Özgür, Erdinç Telatar ve Funda Telatar 2009 da, Türkiye ekonomisinde para politikası şoklarının cari işlemler hesabı ve reel döviz kuru üzerine etkileri test etmişlerdir. Bu çalışma, 1987:2-2007:3 arası ve veri setinde, cari işlemler hesabı/GSMH ve reel döviz kuru oranları kullanılmıştır. Sonucunda ise, pozitif para politikası şokunun kısa dönemde cari işlemler hesabı üzerinde olumlu etki yarattığını, ancak bu etkinin uzun dönemde ortadan kalktığını gözlemlemiştir.¹⁸⁴

Mehmet Mercan ve İsmet Göçer (2011), Türkiye'deki cari işlemler açığının sürdürülebilirliği araştırılmıştır. Araştırma 1992-2011 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Çalışmada iki değişken kullanılmıştır. Değişkenlerden gelirler; mal ve hizmet ihracatını, hizmet gelirlerini, transfer ödemelerini ve dış borç faiz gelirini, giderler; ise mal ve hizmet ithalatı, hizmet giderlerini ve dış borç faiz ödemesini temsil etmektedir. Tüm dönemlerde, seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu, seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde ortadan kalktığı tespit etmişlerdir.¹⁸⁵

Mevlüt Tathyer 2014’ de çalışmasında Türkiye’de yaşanan cari açık sorununun temel belirleyici etmenleri bulunmaya çalışmıştır. Çalışmasında Toda-Yamamoto prosedürü çerçevesinde VAR Granger nedensellik testi yapmış ve ayrıca bir VAR modeli oluşturularak etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması

---

¹⁸³ İsmet Göçer, *Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt No: 8, Sayı: 1, 2013, ss. 213-242

¹⁸⁴ Munise Ilikkan Özgür, Erdinç Telatar, Funda Telatar, *Enflasyon Hedefleme Rejiminde Cari Hesap Ve Döviz Kuru Dinamikleri*, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt No: 20, Sayı: 71, 2009, ss. 57-88

¹⁸⁵ Mehmet Mercan, İsmet Göçer, *Cari Açığın Kaynakları ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz*, Anadolu Uluslar arası Ekonomik Konferansı-2, Sayı: 15-17, 2011, http://www.econanadolu.org/en/files.php?force&file=2011/pdf/Mercan_Gocer_CariAcigin.pdf, Erişim Tarihi: 10.02.2014, ss. 1-22

analizleri gerçekleştirmiştir. Çalışma 1988-2013 dönemini kapsamaktadır. Veri setinde, cari dengenin GSYH'a oranı, GSYH büyüme oranı, REDK ve enerji ithalatının GSYH'a oranı kullanmıştır. Elde edilen bulgular ise Türkiye'deki cari denge anlayışıyla kısmen uyumsuzdur. Türkiye'nin GSYH büyüme oranının dalgalı bir seyir izlemesinin başlıca sorumlusu cari dengedir. GSYH büyüme oranından (enerji ithalatı hariç ve dâhil) cari dengeye doğru Granger nedensellik ilişkisi yoktur.¹⁸⁶

Süleyman Canıdemir, Rahmet Uslu, Derya Ekici ve Murat Yarat'ın yapmış oldukları çalışmalarındaki amaç, 2005 yılından itibaren Türkiye'de yükselen cari işlemler dengesi belirleyen etkenlerin ortaya konmasıdır. 1989-2010 yılları arası çeyreklik verilerin kullanıldığı çalışmada tamamen uyarlanmış en küçük kareler metoduna göre, beklentilerle uyumlu olarak genel bütçe açığındaki, ithalattaki ve reel kurdaki artış Türkiye'de cari açığı artırırken ihracat ve faiz oranındaki artış cari açığı azaltmaktadır. Faiz oranlarındaki artışın cari açığı azaltıcı etkisi yüksek ihtimalle artan faiz oranlarının yatırımları ve tüketimi azaltmasının bir sonucudur. Hata düzeltme modeline göre ise, cari dengenin kendisine gelen bir şok, uzun süre pozitif yönde etkili olmaktadır; bir başka deyişle, cari açık da cari fazla da sonraki dönemlerde kalıcı olma eğilimine sahiptir. Buna karşılık özel tüketim harcamaları ve sermaye girişlerindeki artışlar cari açığı artırıcı yönde etkide bulunmaktadır; özel tüketim harcamalarının etkisi daha küçüktür sonucunu gözlemlemişlerdir.¹⁸⁷

Fatih Yücel ve Rüstem Yanar 2005 yılında, çalışmalarında, Türkiye'nin cari işlem açığının sürdürülebilirliği konusunu araştırmışlardır. 1964-2003 dönemi yıllık verileriyle sınımlanmıştır. Değişkenler, karşılıksız yurtdışı transferler ve yurt dışı faiz ödemelerini içeren ithalat ve ihracat verileridir. İthalat ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişki test edilmesinde ADF birim kök ve Engle-Granger iki aşamalı eşbütünlük testleri kullanılmışlardır. Yapılan analiz sonucunda, ithalat ve ihracat

---

¹⁸⁶ Mevlüt Tatlıyer, *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri ve Belirledikleri*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 42, 2014, ss. 1-28

¹⁸⁷ Süleyman Canıdemir, Rahmet Uslu, Derya Ekici ve Murat Yarat, *Türkiye'de Cari Açığın Yapısal ve Dönemsel Belirleyicileri*, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi-7, Gazi Üniversitesi, 2011, ss.1-27

arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu ve cari açığın sürdürülemez olduğu gözlemlenmiştir.¹⁸⁸

Ahmet Şahbaz 2011 yılında, çalışmasında, Türkiye’de cari işlem açıklarının sürdürülebilirliğini test etmiştir. Çalışmasında, Husted (1992) tarafından geliştirilen dönemler arası model kullanmış ve 2001:3-2011:4 dönemi aylık verileri ile test etmiştir. İhracat ile ithalat arasında eşbütünleşme ilişkisi ve Türkiye’de cari işlem açıklarının uzun dönemde sürdürülebilir olduğunu gözlemlenmiştir.¹⁸⁹

Utku Altunöz 2014 yılında ki, çalışmasında Türkiye’de cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı test etmiştir. 1994:04-2013:04 dönemlerini kapsayan ampirik analizinde gelirler değişkeni; mal ve hizmet ticareti, hizmet gelirleri, transfer ödemeleri ve dış borç faiz gelirleri ve giderler değişkenleri olarak; mal ve hizmet ithalatı, hizmet giderleri ve dış borç faiz ödemeleri kullanmıştır. Ekonometrik analizinin sonucunda, Türkiye’nin cari açık problemi zayıf bir şekilde sürdürülebilmekte olduğunu test etmiştir.¹⁹⁰

Aydanur Gacener Atış ve Fatih Saygılı 2014 yılında, çalışmalarında temel amaç olarak, Türkiye’de cari açığın gelişiminde etkili olan ya da bunu açıklayan değişkenlerin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkilerin analiz etmek istemişlerdir. 1998-2013 dönemini kapsamaktadır. Çalışmalarında, veri setinde; krediler, bütçe ağı, dış ticaret hadleri, para arzı, reel kur, reel faiz oranı ve büyüme oranını kullanmışlardır. Sonuç olarak, Türkiye’nin cari açığının en önemli belirleyicilerinin büyüme oranı ve dış ticaret hadleri olduğunu test etmişlerdir.¹⁹¹

Emrah Doğan ve H. Naci Bayraç 2014 yılında, çalışmalarında, Türkiye’de cari açığın nedenleri bulunmaya çalışmışlardır. Bu çalışmada aynı zamanda, Türkiye’nin 1998-2013 yılları arasında cari işlemler dengesi “Dönemlerarası

---

¹⁸⁸ Fatih Yücel, Rüstem Yanar, *Türkiye’de Cari İşlemler Açıkları Sürdürülebilir Mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 14, Sayı: 2, 2005, ss. 483-492

¹⁸⁹ Ahmet Şahbaz, *Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 20, Sayı: 3, 2011, ss. 417-432

¹⁹⁰ Utku Altunöz, *Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 1, Sayı: 2, 2014, ss. 115-132

¹⁹¹ Aydanur Gacener Atış, Fatih Saygılı, *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi*, T.C. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyoekonomi Dergisi, Cilt No: 21, Sayı: 21, 2014, 88-104

Tüketimin Giderilmesi” modeli temel alınarak optimal cari denge ile sürdürülebilirliği ve tüketim davranışları analiz edilmiştir. Modelde yer alan değişkenler; alıcı fiyatlarıyla gayri safi yurtiçi hasıla; alıcı fiyatlarıyla gayri safi milli hasıla, özel nihai tüketim harcamaları, kamu tüketim harcamaları, gayri safi sabit sermaye yatırımları (kamu ve özel kesimi) ve yurtdışından sağlanan net faktör gelir veya giderleri olarak belirlenmiştir. Testin sonucunda ise, Türkiye'nin cari işlemler açığının sürdürülemez olduğunu gözlemlemiştirler.¹⁹²

İsmet Göçer 2013 yılında, çalışmasında, cari işlemler açığı ile ekonomi üzerinde oluşan finansal baskı incelemiştir. 1998-2013 dönemleri arasında cari işlemler açığı oranı ile finansal baskı endeksi verileriyle incelemiştir. Analizinin sonucunda ise yükselen cari işlemler açığının, ekonomi üzerindeki finansal baskıyı artırdığı tespit etmiştir.¹⁹³

İdil Uz'un 2010 yılında, çalışmasında, döviz kuru, kamu ve özel tasarrufların cari işlemler dengesi üzerindeki uzun ve kısa dönem etkilerini ARDL yöntemiyle ve 1987:1-2008:2 dönemi arasında üç aylık veriler halinde incelemiştir. Sonucunda da döviz kurunun hem kısa hem uzun dönemde cari işlemler dengesi üzerinde önemli bir etkenin olduğunu gözlemlemiştir.¹⁹⁴

Chinn ve Ito 2008'de ki çalışmaları 1971- 2004 dönemini içermektedir. Çalışmalarında 19 sanayileşmiş ve 60 gelişmekte olan ülkenin, cari hesap dengesinin orta dönemli belirleyicilerini incelemiştirler. Geleneksel makro ekonomik faktörlere ilaveten, finansal açıklık ve yasal gelişmişlik derecesi gibi değişkenlerin ele alındığı bu çalışmada, sanayileşmiş ülkelerde kamu bütçe dengesinin cari hesap dengesinin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹⁹⁵

---

¹⁹² Emrah Doğan, H. Naci Bayraç, *Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Çalışma*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 15, Sayı: 2, 2014, ss. 97-124

¹⁹³ İsmet Göçer, *Cari Açık Ekonomi Üzerindeki Baskıyı Artırıyor mu?*, Sayıştay Dergisi, Sayı: 90, 2013, ss. 5-18

¹⁹⁴ İdil Uz, *Determinants Of Current Account: The Relation Between Internal And External Balances In Turkey*, Applied Econometrics and International Development, Vol: 10-2, 2010, ss. 115-126

¹⁹⁵ Menzie D. Chinn, Hiro Ito, *Current Account Balances, Financial Development and Institutions: Assaying The World "Saving Glut"*, NBER Working Paper Series. No: 11761, 2005

<http://www.nber.org/papers/w11761.pdf>, Erşim Tarihi: 10.3.2014, ss. 1-43

German Giraldo ve Arthur J. Mann 1988 yılında, çalışmalarında, Latin Amerika cari borç krizinin bir açıklama arayışında ve regresyon analizi kullanılarak bir cari model kapsamında borç birikimi 1973-1984 dönemini incelemektedir. Modelde değişkenler olarak; cari işlemler dengesi, dış ticaret hadleri, reel dış faiz oranı, reel efektif döviz kuru, bütçe açığı ve nominal GSYİH oranı belirlenmiştir. Kesit zaman serisi yaklaşımı kullanıldığı çalışmadan, onbir Latin Amerikası ülkeleri üzerinde hem dış ve iç faktörlerin cari açık üzerinde katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Dış ticaret hadleri ekonomik büyüme ve reel dış faiz oranı dış ticaret açıkları üzerinde etkiye sahiptirler.¹⁹⁶

Erdal Demirhan 2005 yılında, çalışmasında temel amaç olarak Türkiye’de 1990 yılının ilk çeyreğinden 2004 yılının ilk çeyreği arasındaki dönemde ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek istemiştir. Analizinin sonucunda ihracat ve büyüme arasında tek yönlü bir ilişkinin bulunduğunu ve bu tek yönlü ilişkinin ihracattan büyümeye doğru olduğunu ve ayrıca koentegrasyon denklemi uzun dönemde ihracatın büyümeyi artırdığını gözlemlemiştir.¹⁹⁷

Sevda Yapraklı 2010 yılında yapmış olduğu çalışmasında, Türkiye’nin dış ticaret açıklarını etkileyen temel faktörler bulunmaya çalışmış ve 2001-2006 döneme ait verilerle incelemiştir. Değişkenler olarak ise, reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif döviz kuru endeksinin reel dış ticaret açığı belirlemiştir. Analizinin sonuçlarına göre, uzun dönemde dış ticaret açığı; bütçe açığından pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı, para arzından negatif ve istatistiki olarak anlamlı, reel efektif kur endeksinden ise pozitif ve istatistiki açıdan anlamsız olarak etkilenmektedir.¹⁹⁸

Rahmi Yamak ve Abdurrahman Korkmaz 2007 yılında, çalışmalarında temel amaç olarak, Türkiye ekonomisinde gözlenen cari işlemler açığı sürdürülebilir olup olmadığı test etmişlerdir. 2001:04-2005:09 dönemine arasını kapsamaktadır. Değişkenler olarak, cari dönemdeki tüketim harcamaları, uluslararası borçlanma

---

¹⁹⁶ German Giraldo, Arthur J. Mann, *Latin American External Debt Growth: A Current Account Explanatory Model 1973-1984*, The Journal Of Developing Areas, Vol: 24, No: 1, 1989, ss. 47-58

¹⁹⁷ Erdal Demirhan, *Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cilt No: 60, Sayı: 4, 2005, ss.75-88

¹⁹⁸ Sevda Yapraklı, Türkiye’de *Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, Cilt No: 65, Sayı: 4, 2010, ss. 142-164

oranı, yatırım harcamaları, dünya faiz oranı ve birey başına borç oranı kullanmışlardır. Modern zaman serisi tekniklerinden yararlanılarak yapılan analizlerinden sonuç olarak, Türk cari işlemler açığının zayıf formda sürdürülebilir olduğuna ulaşmışlardır.¹⁹⁹

Caroline L. Freund (2000), 25 sanayileşmiş ülkelerinin, cari işlemler dengesini incelemek için 1980-1997 dönemini kapsamaktadır. Modelde, döviz kuru, reel gelir, dış ticaret dengesi, tasarruflar ve yatırımlar, kısa vadeli faiz hızı ve bütçe dengesi oranları kullanılmıştır. Zaman serisi ve panel veri yöntemi ile analiz edilen ekonometrik modelden; büyüme oranındaki artışın tüketim harcamalarını artırdığı ve tasarrufu daralttığı, dolayısıyla tüketim artışıyla birlikte cari işlemler açığında artışa neden olduğu ileri sürülmüştür.²⁰⁰

Seyfettin Erdoğan ve Hilal Bozkurt 2009 yılında, çalışmalarında, Türkiye’de cari açığın temel belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmalarında, 1990-2008 dönemine ilişkin aylık veriler kullanılmış ve MGARCH modellerinden yararlanmışlardır. Cari açığı etkileyen belirleyiciler olarak, petrol fiyatları, M2, ihracatın ithalatı karşılama oranı, enflasyon, enflasyon belirsizliği, döviz kuru, döviz kuru belirsizliği, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı serileri alınmıştır. Sonuç olarak, koşullu korelasyonlara göre, en yüksek korelasyon değeri ihracatın ithalatı karşılama oranına, ikinci yüksek değer ise, petrol fiyatlarına ait olduğunu test etmişlerdir.²⁰¹

Server Demirci 2012 yılında ki çalışmasında, Türkiye’de cari işlemler açığındaki süreklilik test etmiştir. 1991:12 ile 2012:4 dönemini kapsayan aylık verilerle analiz etmiştir. Analiz yöntemi olarak birim kök testleri ve Chow kırılma

---

¹⁹⁹ Rahmi Yamak, Abdurrahman Korkmaz, *Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir Mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım*, Bankacılık Dergisi, Sayı: 60, 2007, ss. 17-32

²⁰⁰ Carolina L. Freund, *Current Account Adjustment In Industrialized Countries*, International Finance Discussion Papers, No: 692, 2000, ss. 1-31

²⁰¹ Seyfettin Erdoğan, Hilal Bozkurt, *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: M-GARCH Modelleri İle Bir İnceleme*, Maliye Finans Yazıları, Cilt No: 23, Sayı: 84, 2009, ss. 135-182.

testleri kullanmıştır. Analizinin sonucunda, Türkiye’de cari açıkların devam edeceğini gözlemlemiştir.²⁰²

Murat Karaöz’ün 1996 yılında zaman serileri yaklaşımı modeliyle incelediği çalışmada, cari açığın gidericilerinden olan işçi döviz transferlerinin enflasyonla etkileşimi 1970-1995 verileri ile ekonometrik olarak incelemiştir. Cari açıkların kapatılmasında turizm ve işçi dövizlerinin büyük önemi vardır. İşçi döviz transferlerindeki artış diğer etkenlerin yanı sıra enflasyondaki değişimlerden de etkilenmektedir. Çalışmada, işçi dövizlerini etkileyen diğer etkenler elimine edilerek enflasyonun etkileri üzerinde durulmuştur. Denklem tahmini olumlu sonuçlar vermiş ve enflasyon artışının bir kısmının yurt dışından gelen dövizlerle giderildiği sonucuna ulaşmıştır.²⁰³

Adnan Eker’in 1990 yılında, cari işlemler dengesi üzerine model çalışması yapmıştır. Ekonometrik modelinde, ticaret dengesini belirleyen; ihracat, ithalat, turizm gelirleri ve işçi dövizleri değişkenlerdir. 1980-1988 dönemleri arasında veriler ışığında yapılan analizden şu sonuç elde etmiştir: Dış ticaret görelî fiyatlarının belirleyicisi olan döviz kurları dış ticaret hacmini etkilemede öneme sahiptir. Buna göre çalışmada bulunan fiyat esnekliklerinin ve bir numaralı politika benzetmenin de önerdiği üzere Türk Lirasında meydana gelen bir değer kaybı ülkemiz dış ticaret dengesinde iyileşmeye yol açmaktadır.²⁰⁴

---

²⁰² Server Demirci, *Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği*, T.C. Marmara Üniversitesi Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt No: 3, Sayı: 7, 2012, ss. 29-41

²⁰³ Murat Karaöz, Türkiye’nin Cari İşlemler Dengesi ve Yurt Dışı İşçi Transferleri Üzerinde Bir Uygulama: Zaman Serileri Yaklaşımı 1970-1995, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt No: 3, Sayı: 3, 1998, ss. 55-62

²⁰⁴ Adnan Eken, *Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tebliği No: 9020, 1990, ss. 72-90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK UYGULAMA

3.1. Uygulamanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada cari dengenin çeşitli finansal değişkenler ile ilişkisi incelendiğinden, kullanılan veri seti bu ilişkinin açıklanmasına yönelik oluşturulmuştur. Temel amaç, Türkiye'deki cari işlemler dengesini etkilediği düşünülen finansal faktörlerin neler olduğunun incelenmesi ve bu faktörlerin cari dengeyi hangi yönde ve ne derecede etkilediğinin ortaya konmasıdır.

Bu nedenle VAR (VectorAutoregressive) modeli kullanılmıştır. Bu model uzun dönemli ilişkilerin incelenmesinde eş-anlı modellemeye alternatif olarak kullanılmaktadır. Özellikle değişkenler arasında uzun dönemli karşılıklı bir koentegrasyon olduğu düşünüldüğü durumlarda tercih edilmektedir. Bu modelde, yer alan tüm değişkenlerin birbirlerini etkiledikleri düşünüldüğünden, regresyon modellerinde olduğu gibi bağımlı ve bağımsız değişkenler yoktur.

3.2. Veri Seti

Veri setindeki değişkenler sırasıyla, cari açık, büyüme oranı, para arzı (M2), enflasyon oranı, dış borç oranı, reel efektif döviz kuru ve reel faiz oranıdır. İnceleme dönemi olarak 1980-2014 yılları arası alınmıştır. Değişkenlerin tümüne ait veriler EK 1'de verilmiştir.

Cari Açık: Cari işlemler dengesinin göstergesi olarak alınan bu değişken, GSYİH'nin bir (ulusal gelir) oranı olarak alınmıştır. Bu değişkene ait veri seti Thomson Reuters tarafından hazırlanan "Datastream Professional" elektronik veri tabanından alınmıştır.

Büyüme oranı: Bu değişken yıllık GSYİH'da yüzdesel artış olarak alınmıştır. Bu değişkene ait veri seti cari açık değişkenine benzer olarak Thomson Reuters tarafından hazırlanan "Datastream Professional" elektronik veri tabanından alınmıştır.

Para Arzı (M2): Türkiye’deki dolaşımda olan para miktarının göstergesi olan bu değişken, GSYİH’nin (ulusal gelir) bir oranı olarak alınmıştır. Bu değişkene ait veri seti Thomson Reuters tarafından hazırlanan “Datastream Professional” elektronik veri tabanından alınmıştır.

Enflasyon oranı: Türkiye’deki genel fiyat düzeyindeki artışı gösteren bu değişken, TÜFE’deki (Tüketici Fiyat İndeksi) yüzdesel artış olarak alınmıştır. Bu değişkene ait veri seti World Bank Database elektronik veri tabanından alınmıştır.

Dış Borç Oranı: Türkiye’nin ulusal gelirine oranla dış borcunu gösteren bu değişkene ait veri seti Thomson Reuters tarafından hazırlanan “Datastream Professional” elektronik veri tabanından alınmıştır.

Reel Efektif Döviz Kuru: Türk Lirasının yabancı para birimi cinsinden değerini gösteren döviz kuru olarak reel efektif döviz kuru alınmıştır. Reel efektif döviz kuru, nominal döviz kuru ve AB ülkelerindeki döviz kuru arasındaki orana bağlı olarak oluşturulmuştur. Reel efektif döviz kurunun hesaplanmasında kullanılan değişkenlere ait veri seti World Bank Database elektronik veri tabanından alınmıştır.

Reel faiz oranı: Bankacılık sektörü ile ilgili olan bu değişken nominal faiz oranı ile enflasyon oranından hesaplanmıştır. Bu değişkene ait veri seti Thomson Reuters tarafından hazırlanan “Datastream Professional” elektronik veri tabanından alınmıştır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar E-view7.1 istatistiksel program kullanılarak elde edilmiştir. Veri setleri yıllık olarak kullanılmıştır.

3.3. Modelleme Aşaması

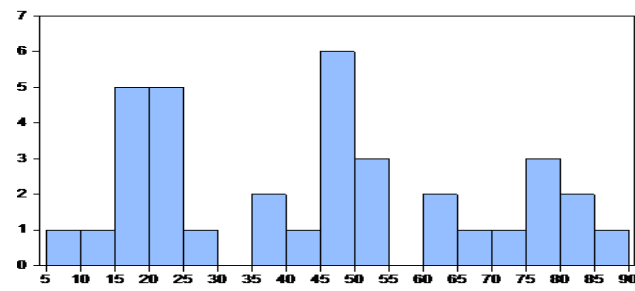
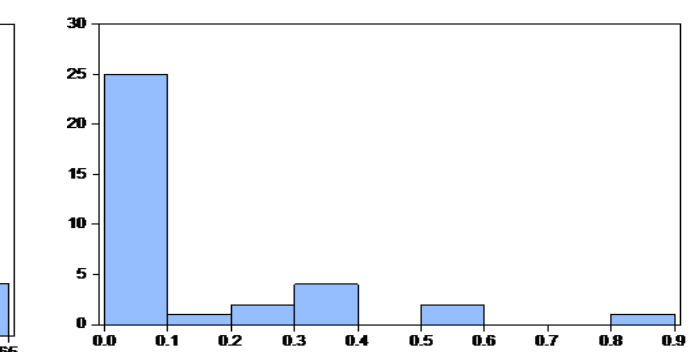
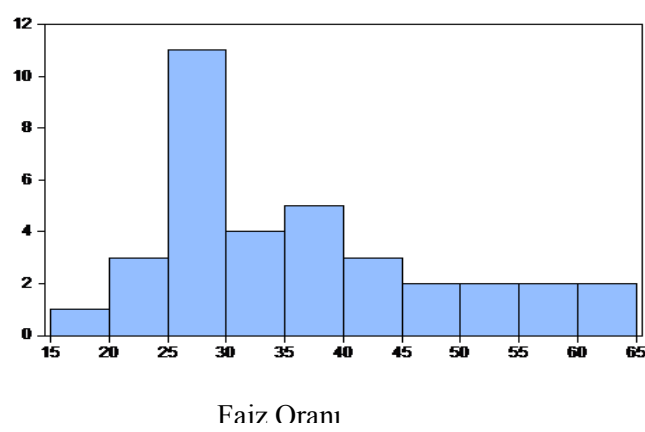
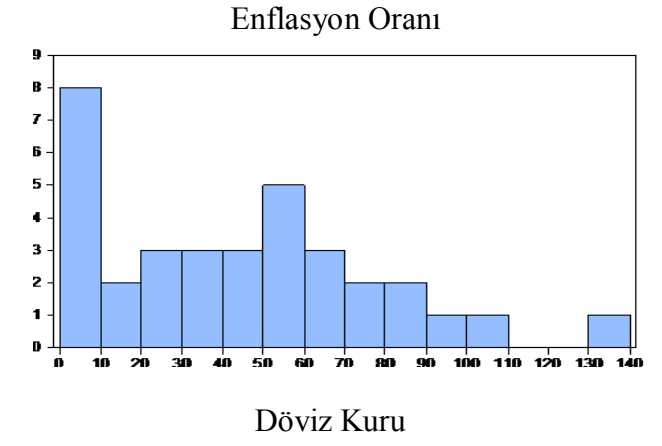
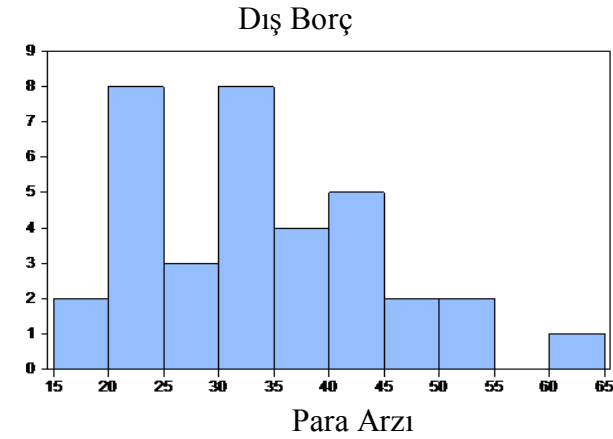
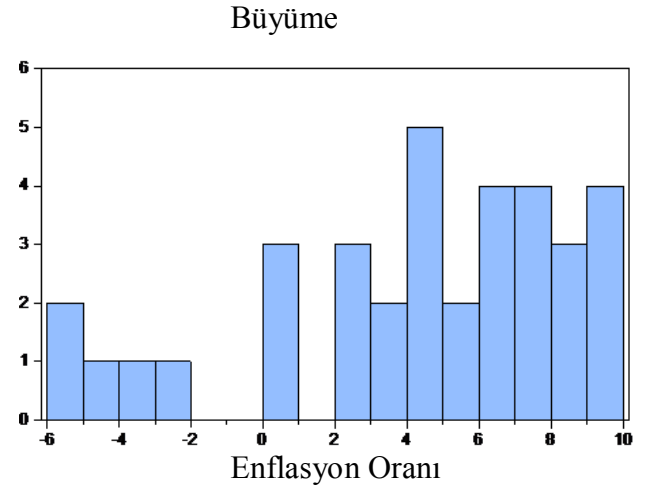
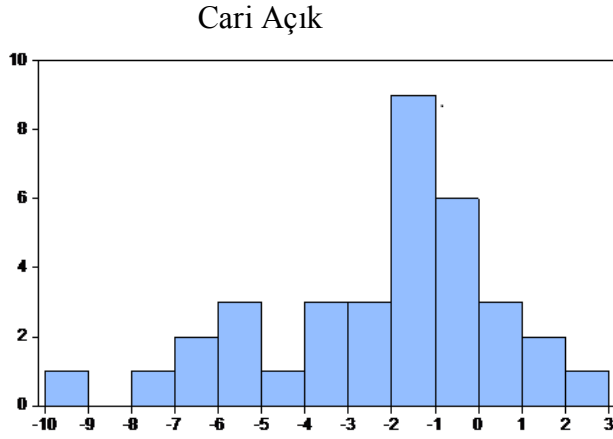
VAR modeli ile cari denge ve finansal faktörler arasındaki uzun dönemli ilişki inceleneceğinden, VAR modeline geçilmeden önce, ilk olarak modelde yer alacak tüm değişkenlerin belirli genel özellikleri basit istatistiksel analizlerle incelenmiştir.

Tablo 3.1’de tüm değişkenlere ait istatistiksel analiz sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlar, değişkenler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan önceki sonuçları göstermektedir. Modelde yer alacak değişkenler için ise, modelin doğru sonuçları verebilmesi için bazı dönüşümlerin yapılması gerekecektir.

Tablo 3.1. Basit İstatistiksel Analiz Sonuçları

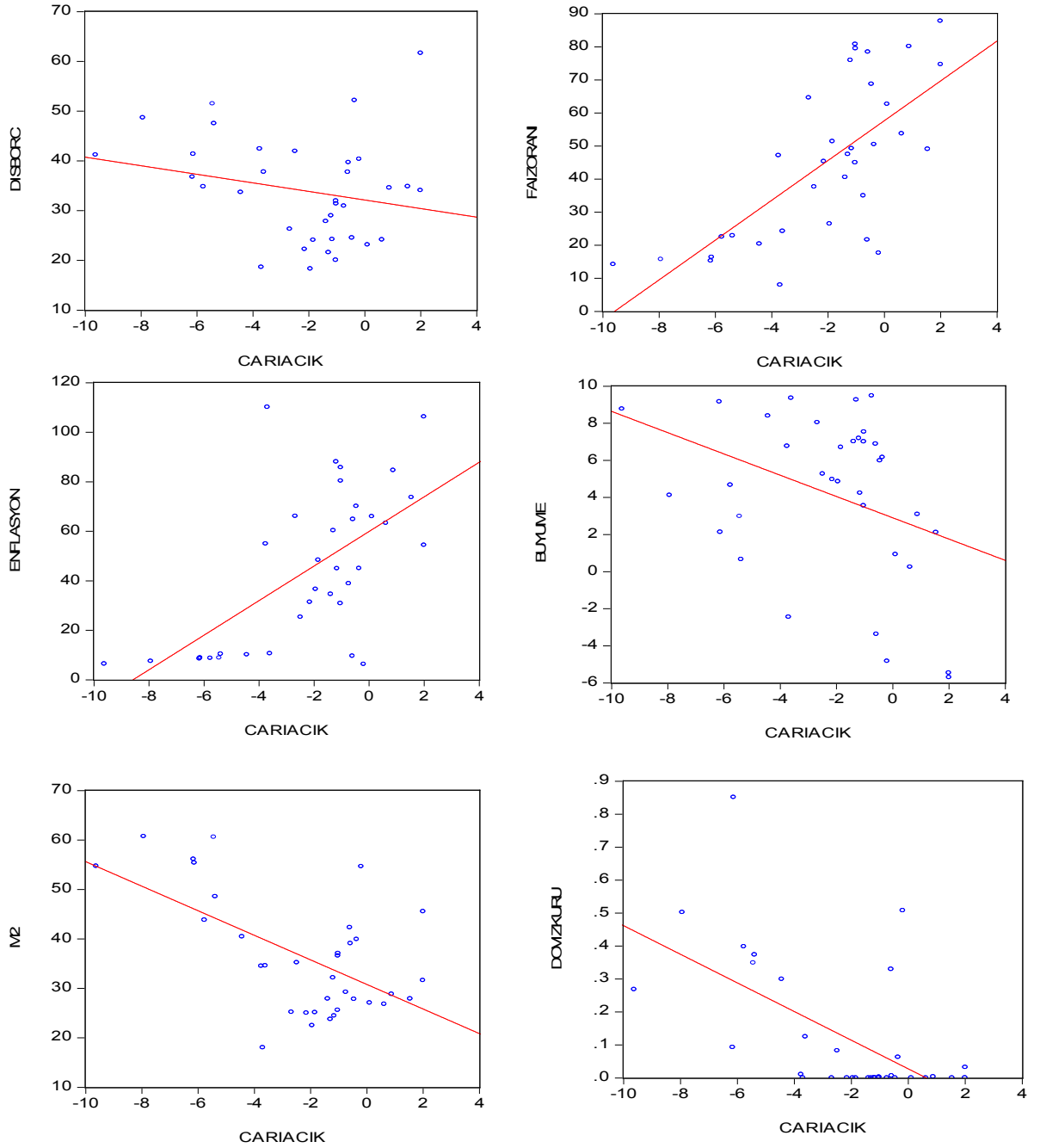
Değişkenler	Cari Açık	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	Para Arzı	Dış Borç Oranı	Reel Efektif Döviz Kuru	Reel Faiz Oranı
Ortalama	-2,19	4,16	45,35	36,26	34,03	0,12	44,22
Medyan	-1,29	4,97	46,15	34,50	34,07	0,01	45,33
Maksimum	2,00	9,48	137,96	60,72	61,66	0,85	87,79
Minimum	-9,62	-5,70	5,29	18,03	18,32	0,01	8,00
St. Sapma	2,78	4,37	33,39	11,93	10,51	0,20	23,91
Çarpıklık	-0,77	-0,89	0,64	0,67	0,53	1,81	0,24
Basıklık	3,10	2,88	2,98	2,32	2,81	5,87	1,79
Jarque-Bera Testi	3,45	4,67	2,30	3,28	1,68	31,15	2,47
JB olasılığı (p değeri)	0,18	0,10	0,32	0,19	0,43	0,00	0,29

Değişkenlere ait histogramlar ise aşağıdaki Şekil 3.1’de gösterilmektedir. Bu histogramlar da yine ham veri olarak adlandırılabilir, değişkenin hiçbir dönüşüme tabi tutulmadan önceki duruma ilişkin göstergelerdir.

Şekil 3.1. Değişkenlere Ait Histogram Çizimleri

Ayrıca, yine bütün değişkenlere ilişkin scatter diyagramı (serpilme grafiği) çizilmiştir. Şekil 3.2’de bu grafikler yer almaktadır. Her bir değişkenin cari açık ile ilişkisini görebilmek için sadece cari açık ve diğer tüm değişkenlere ait çizimler yapılmıştır.

Şekil 3.2. Scatter Diyagramı (Serpilme Grafiği)

3.3.1. Durağanlık ve Birim Kök Testi

VAR modelinde yer alacak tüm değişkenlerin belirli özellikleri taşıyıp taşımadıkları incelenmiştir. Zaman serilerinin modellerde kullanılabilmesi için zaman içerisinde durağan olmaları gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileriyle modelleme yapıldığında model sonuçları sapmalı olmaktadır. Değerler olması gereken değerlerin çok üzerinde çıkmakta ve sonuçlar anlamsız olabilmekte veya modelde yer alan değişkenler arasında gerçekte var olmayan bir ilişkinin elde edilmesine neden olduğundan herhangi bir modelleme yapmadan önce, değişkenlerin durağanlık koşulu sağlayıp sağlamadıklarına bakılmaktadır. Eğer durağan değillerse, bu değişkeni durağan hale getirmek için bazı dönüştürmeler yapılacaktır.

Zaman serisinin durağan olması demek kullanılan değişkenin zamana bağlı olarak değişip değişmediğinin bilinmesi demektir. Durağan olmayan seri ile modelleme yapıldığında, modelin açıklama gücü olan R^2 değeri olması gereken değerden daha yüksek olarak bulunmaktadır. Ayrıca, modeldeki t ve F testleri de geçerliliklerini yitirir. Durağan olmayan seriyi durağan yapmak için farkının alınması gerekmektedir. Durağan hale gelinceye kadar “d” defa farkı alınmış değişken $I(d)$ ile gösterilmektedir²⁰⁵.

Durağanlık testi için bu çalışmada genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) kullanılmıştır. Fakat durağanlık testine geçilmeden önce her bir değişkenin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Değişkenler arasında sadece cari açık ve büyüme oranının logaritmik dönüşümü, sahip oldukları negatif değerlerinden ötürü yapılmamıştır. ADF testi logaritmaları alınmış değişkenlere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3.2, ADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre cari açık, enflasyon oranı, para arzı (M2), dış borç oranı, reel efektif döviz kuru ve reel faiz oranları 1. dereceden durağan serilerdir. Tabloda yer alan değişkenlerin durağanlıklarının incelenmesinde, %5 anlamlılık düzeyinde Mac-Kinnon kritik değerlerine ilişkin p olasılık değeri ile karşılaştırıldığında, $p < 0,05$ olduğu için 1. Derece fark alma yeterlidir. Büyüme oranının ise farkı alınmamıştır çünkü test sonuçlarına göre büyüme oranı durağandır.

²⁰⁵Engle, R.F. ve Granger, C.W. J. (1987); “Cointegration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing”, *Econometrica*, S.66, s.251-276.

Tablo 3.2. Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF	Olasılık	Fark
Cariacik	-1,167	0,671	
Dcariacik	-4,897	0,000	I(1)
Buyume	-0,781	0,000	I(0)
Logenflasyon	-1,05	0,723	
Dlogenflasyon	-6,355	0,000	I(1)
Logparaarzi	-0,558	0,866	
Dlogparaarzi	-8,428	0,000	I(1)
Logdisborc	-1,664	0,440	
Dlogdisborc	-6,011	0,000	I(1)
Logdovizkuru	-1,311	0,613	
Dlogdovizkuru	-4,474	0,001	I(1)
Logfaizorani	-4,475	0,010	
Dlogfaizorani	-6,439	0,000	I(1)

3.3.2. Korelasyon Testi

Durağan hale getirilmiş ve logaritmaları alınmış değişkenlerin arasında karşılıklı doğrusal bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Korelasyon test sonuçları Tablo 3.3’de gösterilmektedir. Korelasyon test sonuçları 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Korelasyon değerinin 1’e yakın olması iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin kuvvetli olduğunu, 0’a yakın olması ise doğrusal ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Tabloya göre, cari açık ile büyüme arasındaki ilişkinin diğer tüm ikili ilişkilere bakıldığında daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Ayrıca, cari açık ve büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Biri artarken diğeri azalmaktadır. Aynı şekilde, dış borç oranı ile büyüme ve para arzı ile büyüme arasında da zayıf da olsa (-0,308 ve -0,493) negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Cari açık ve büyüme haricindeki diğer tüm değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat doğrusal bu ilişkilerin zayıf olduğu söylenebilir.

Tablo 3.3. Korelasyon Test Sonuçları

	Dcariacik	Buyume	dlogdisborc	dlogdovizkuru	dlogenfilyasyon	dlogfaizorani	dlogparaarzi
dcariacik	1,000	-0,623	0,406	0,285	0,152	0,452	0,365
buyume	-0,623	1,000	-0,308	-0,149	-0,134	-0,350	-0,493
dlogdisborc	0,406	-0,308	1,000	0,149	0,367	0,325	0,415
Dlogdovizkuru	0,285	-0,149	0,149	1,000	-0,189	0,226	0,145
Dlogenfilyasyon	0,152	-0,134	0,367	-0,189	1,000	0,008	-0,076
Dlogfaizorani	0,452	-0,350	0,325	0,226	0,008	1,000	0,485
Dlogparaarzi	0,365	-0,493	0,415	0,145	-0,075	0,486	1,000

3.3.3. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisinin yönünün test edilebilmesi amacıyla uygulanmıştır. Granger nedensellik testi, iki değişken arasında varlığından şüphe edilen nedensellik ilişkisinin anlamlı olup olmadığını göstermektedir²⁰⁶. Tablo 3.4 test sonuçlarını göstermektedir. İkili Granger nedensellik testi yapılmadan önce değişkenlerin durağan olmaları gerekmektedir. Nedenselliği test sonucunda doğrulanan değişkenler için ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilmektedir.

Tablo 3.4'e bakıldığında, ikili Granger nedensellik testi için gecikme düzeyinin iki olduğu bulunmuştur. Cari açık değişkeninden dış borç oranına ve dış borç oranından Cari açığa doğru karşılıklı bir nedensellik olduğu görülmektedir. Ayrıca, cari açıktan reel efektif döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik de vardır. Büyüme oranları ile dış borç arasında da karşılıklı olarak anlamlı bir nedensellik durumu söz konusudur. Para arzından büyüme oranına, enflasyondan faiz oranına ve para arzından faiz oranına anlamlı bir tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

²⁰⁶ Granger, C.W.J. (1969, 1988), Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, 37, 424-438.

Tablo 3.4. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik	Gecikme Sayısı	F değeri	Olasılık
dcariacik→buyume	2	1,052	0,362
buyume→dcariacik	2	0,589	0,562
dlogdisborc→buyume	2	2,986	0,067*
buyume→dlogdisborc	2	2,746	0,082*
dlogdovizkuru→buyume	2	0,291	0,749
buyume→dlogdovizkuru	2	1,566	0,227
dlogenfilyasyon→buyume	2	1,195	0,318
buyume→dlogenfilyasyon	2	1,254	0,301
dlogfaizorani→buyume	2	0,143	0,867
buyume→dlogfaizorani	2	5,617	0,009**
dlogparaarzi→buyume	2	4,366	0,022*
buyume→dlogparaarzi	2	0,052	0,948
dlogdisborc→dcariacik	2	3,261	0,053**
dcariacik→dlogdisborc	2	3,707	0,037**
dlogdovizkuru→dcariacik	2	0,442	0,647
dcariacik→dlogdovizkuru	2	5,453	0,010**
dlogenfilyasyon→dcariacik	2	0,888	0,422
dcariacik→dlogenfilyasyon	2	0,014	0,986
dlogfaizorani→dcariacik	2	0,708	0,501
dcariacik→dlogfaizorani	2	0,975	0,389
dlogparaarzi→dcariacik	2	1,732	0,196
dcariacik→dlogparaarzi	2	1,153	0,330
dlogdovizkuru→dlogdisborc	2	0,056	0,945
dlogdisborc→dlogdovizkuru	2	1,261	0,299
dlogenfilyasyon→dlogdisborc	2	0,434	0,654
dlogdisborc→dlogenfilyasyon	2	0,461	0,635
dlogfaizorani→dlogdisborc	2	1,596	0,221
dlogdisborc→dlogfaizorani	2	0,424	0,658
dlogparaarzi→dlogdisborc	2	0,882	0,425
dlogdisborc→dlogparaarzi	2	1,593	0,221
dlogenfilyasyon→dlogdovizkuru	2	0,267	0,767
dlogdovizkuru→dlogenfilyasyon	2	0,740	0,486
dlogfaizorani→dlogdovizkuru	2	0,042	0,959
dlogdovizkuru→dlogfaizorani	2	0,244	0,784
dlogparaarzi→dlogdovizkuru	2	0,538	0,589
dlogdovizkuru→dlogparaarzi	2	0,176	0,839
dlogfaizorani→dlogenfilyasyon	2	0,263	0,770
dlogenfilyasyon→dlogfaizorani	2	2,527	0,098*
dlogparaarzi→dlogenfilyasyon	2	1,001	0,377
dlogenfilyasyon→dlogparaarzi	2	0,444	0,645
dlogparaarzi→dlogfaizorani	2	5,717	0,008**
dlogfaizorani→dlogparaarzi	2	0,400	0,673

Not: **: %5 düzeyinde, *:%10 düzeyinde anlamlı. Ek 2'de Granger nedensellik testine ilişkin E-views programından elde edilen detaylı sonuç tablosu yer almaktadır.

3.3.4. Johansen Eşbütünleşme Testi

Johansen (1988) çoklu eşbütünleşme analizi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı incelenmiştir. Bu analizle düzey değerlerinde durağanlık taşımayan ama birinci derecede farkları alındığında durağan hale gelen değişkenlerin orijinal değerleri de analizde kullanılmaktadır. Durağanlaştırılan değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki olup olmadığı analiz sonuçlarıyla anlaşılmaktadır.

Johansen eşbütünleşme testinde kullanılacak olan tüm değişkenlerin aynı dereceden durağan olmaları gerekmektedir. Bu çalışmadaki değişkenlerden sadece büyüme oranı düzeyde durağan olduğu için I(0), diğer tüm değişkenler birinci dereceden fark alındıklarında durağanlaştıkları için I(1), büyüme oranı eşbütünleşme testinde dışarıda bırakılmıştır. Düzeyde durağan olan bir değişkenin teste dahil edilmesinin sakıncalı olacağı düşünülmüştür. Bu ilişkinin olmayışının, Türkiye’de büyümenin kaynağının iç tüketim olması kabul edilebilir.

İlk olarak uygun gecikme sayısı bulunur. Gecikme sayısı için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır. Yıllık veriler üzerinden model kurulacağı için, maksimum gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiş ve her iki gecikme için hesaplanmış olan Akaike Bilgi Kriteri değerleri Tablo 3.5’de verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, en uygun gecikme düzeyi 2’dir. Bu gecikme sayısında Akaike Bilgi Kriteri diğer gecikme değerine göre daha küçük bir sayıdır. Bu nedenle Johansen eşbütünleşme testinde bu gecikme sayısı kullanılmıştır.

Tablo 3.5. Gecikme Sayısına Göre Akaike Bilgi Kriter Değerleri

Gecikme	Akaike bilgi Kriteri
1	3,933
2	2,267*

Gecikme sayısı 2’ye göre Johansen eşbütünleşim testi yapıldığında elde edilen test sonucu Tablo 3.6’da verilmiştir. Gerek iz istatistiği gerekse maksimum özdeğer değerine göre %5 anlamlılık düzeyinde çoklu eşbütünleşme olduğu görülmüştür. %5 anlamlılık düzeyindeki olasılıklara bakıldığında, bu değerler $p < 0,05$ olduğu için, testte yer alan değişkenler arasında uzun dönemli çoklu eşbütünleşme olduğu anlaşılmıştır. İz istatistiğine göre değişkenler arasında 2 adet eşbütünleşme

vektörü bulunmaktadır. Özdeğer istatistiğine göre ise 1 tane eş bütünleşme vektörü bulunmaktadır.

Tablo 3.6. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotezler	Öz Değeri	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	%5 kritik değer olasılığı
Yok	0,950	192,861	117,7082	0,000
En fazla 1	0,697	99,491	88,803	0,007
En fazla 2	0,568	62,428	53,876	0,067
	Öz Değeri	Maksimum Özdeğer	%5 Kritik Değer	%5 kritik değer olasılığı
Yok	0,951	93,369	44,497	0,000
En fazla 1	0,697	37,063	38,331	0,070

3.3.5. VAR Modeli

VAR modeli birbirleriyle etkileşim içerisinde olan değişkenlerin uzun dönemli etkileşimlerini ortaya koymak için yapılmaktadır. VAR modeli özellikle makroekonomik modellerde tercih edilen bir modeldir. Çünkü değişkenler arasında genellikle dinamik bir ilişki durumu vardır. Bu nedenle, karşılıklı etkileşimlerin olduğu zaman serilerini içeren çok denklemlilerde VAR kullanılmaktadır.

Tablo 3.7. VAR Modeline Sonuçları

	d_cariacik	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenfilyasyon	d_logfaizorani	d_logparaarzi
d_cariacik(-1)	-0.775001 (0.22323) [-3.47169]	-0.031371 (0.01716) [-1.82800]	-0.150187 (0.05417) [-2.77251]	-0.001706 (0.03548) [-0.04807]	-0.010346 (0.02029) [-0.50981]	0.003412 (0.01250) [0.27296]
d_cariacik(-2)	-0.647463 (0.26683) [-2.42647]	-0.007080 (0.02051) [-0.34515]	-0.046619 (0.06475) [-0.71999]	-0.003914 (0.04241) [-0.09230]	-0.007234 (0.02426) [-0.29823]	-0.001030 (0.01494) [-0.06895]
d_logdisborc(-1)	5.179051 (3.63304) [1.42554]	0.153495 (0.27929) [0.54958]	0.716526 (0.88159) [0.81276]	0.205921 (0.57739) [0.35664]	0.007418 (0.33028) [0.02246]	0.272574 (0.20342) [1.33995]
d_logdisborc(-2)	2.172567 (4.46914) [0.48613]	0.148049 (0.34357) [0.43091]	-0.144206 (1.08448) [-0.13297]	0.028280 (0.71027) [0.03982]	-0.470403 (0.40629) [-1.15781]	-0.149110 (0.25024) [-0.59588]
d_logdovizkuru(-1)	0.532737 (1.05695) [0.50403]	0.008553 (0.08125) [0.10526]	-0.014200 (0.25648) [-0.05537]	-0.006249 (0.16798) [-0.03720]	0.077567 (0.09609) [0.80725]	0.017969 (0.05918) [0.30363]

d_logdovizkuru(-2)	0.425908	0.034590	0.112419	-0.155513	-0.017894	0.001417
	(0.87295)	(0.06711)	(0.21183)	(0.13874)	(0.07936)	(0.04888)
	[0.48790]	[0.51543]	[0.53070]	[-1.12093]	[-0.22548]	[0.02899]
d_logenflasyon(-1)	2.029286	-0.007972	-0.487720	-0.043787	0.252255	-0.005554
	(2.15694)	(0.16582)	(0.52340)	(0.34280)	(0.19609)	(0.12077)
	[0.94082]	[-0.04808]	[-0.93183]	[-0.12773]	[1.28644]	[-0.04599]
d_logenflasyon(-2)	0.143529	-0.068669	0.016770	0.045862	0.077814	-0.003981
	(1.59836)	(0.12288)	(0.38786)	(0.25402)	(0.14531)	(0.08950)
	[0.08980]	[-0.55885]	[0.04324]	[0.18054]	[0.53551]	[-0.04449]
d_logfaizoranı(-1)	-2.849434	-0.013682	1.163712	-0.056304	-0.110186	-0.187972
	(3.54045)	(0.27218)	(0.85912)	(0.56268)	(0.32186)	(0.19824)
	[-0.80482]	[-0.05027]	[1.35453]	[-0.10006]	[-0.34234]	[-0.94822]
d_logfaizoranı(-2)	1.199548	0.020116	-0.426788	0.148119	-0.026677	0.031565
	(2.04879)	(0.15750)	(0.49716)	(0.32561)	(0.18625)	(0.11472)
	[0.58549]	[0.12772]	[-0.85846]	[0.45490]	[-0.14323]	[0.27516]
d_logparaarzi(-1)	-0.834455	-0.070710	-0.974502	0.537907	-0.154853	-0.471464
	(4.83220)	(0.37148)	(1.17258)	(0.76797)	(0.43929)	(0.27056)
	[-0.17269]	[-0.19035]	[-0.83108]	[0.70042]	[-0.35250]	[-1.74252]
d_logparaarzi(-2)	1.571642	0.051075	0.673333	0.522759	1.019909	-0.055075
	(4.93972)	(0.37975)	(1.19867)	(0.78506)	(0.44907)	(0.27658)
	[0.31816]	[0.13450]	[0.56173]	[0.66588]	[2.27116]	[-0.19912]
C	-0.876421	-0.007339	0.211233	-0.023756	-0.055042	0.028450
	(0.65159)	(0.05009)	(0.15812)	(0.10356)	(0.05924)	(0.03648)
	[-1.34504]	[-0.14652]	[1.33594]	[-0.22940]	[-0.92919]	[0.77980]
R ²	0.625324	0.276185	0.414046	0.161620	0.467739	0.358536
Düzeltilmiş R ²	0.388686	-0.180962	0.043970	-0.367883	0.131575	-0.046600

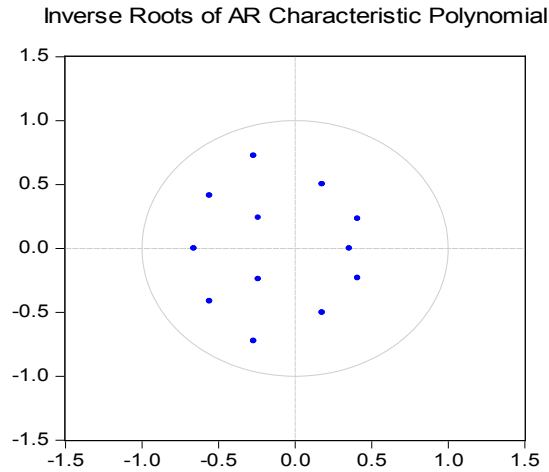
Tahmin edilen VAR modeline ilişkin sonuçlara bakıldığında, bu çalışmada cari denge üzerinde etkili olan faktörlerin incelendiğinden, cari açığın bağımlı değişken olduğu duruma ait denklem yazılmıştır. Bu denklem aşağıdaki gibidir.

$$dcariacik = -0.775dcariacik(-1) - 0.647dcariacik(-2) + 5.179dlogdisborc(-1) + 2.172dlogdisborc(-2) + 0.533dlogdovizkuru(-1) + 0.426dlogdovizkuru(-2) + 2.029logenflasyon(-1) + 0.143dlogenflasyon(-2) - 2.849dlogfaizoranı(-1) + 1.199dlogfaizoranı(-2) - 0.834dlogparaarzi(-1) + 1.571dlogparaarzi(-2)$$

Bu denklemin açıklama gücü olan R² 0.625 değerindedir. Bu durum, cari açığın bağımlı olduğu denklem için açıklayıcı değişkenlerle bağımlı değişkenin %62,5'un açıklandığını göstermektedir. Bu denkleme göre, cari açık ile dışborç arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Aynı şekilde döviz kuru ve

enflasyon da pozitif yönde etkilemektedir. Yani, dışborç, enflasyon ve reel döviz kuru arttığında ülkedeki cari açık da artmaktadır. Para arzının ise cari açığı azaltıcı yönde etkisi olduğu görülmektedir. Benzer şekilde faiz oranı ile cari açık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranı arttıkça cari açık azalmaktadır.

Modelin tahmininden sonra modelde yer alan hata terimleri için bazı testler yapılması ve tahmin edilen modelin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Modelin durağanlık testi için katsayı matrislerinin özdeğerlerine ilişkin grafik çizilmiştir. Bu özdeğer değerlerinin hepsinin birim çemberin içerisinde model durağan denilebilmektedir. Özdeğerlerin biri ya da birkaçı birim çemberin dışında yer alırsa model durağan değildir demektir. Şekil 3.2,durağanlık grafiğini göstermektedir. Şekilden de görüleceği gibi, tüm değişkenlere ait özdeğerlerin hepsi birim çemberin içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle modelin durağan olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 3.3. VAR Modeli Durağanlık Grafiği

VAR modelinin hata terimlerini test etmek için de White değişen varyans testi ve otokorelasyon LM testi yapılmıştır. Tablo 3.8otokorelasyon LM testi sonuçlarını göstermektedir. Tahmin edilen VAR modelindeki hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olup olmadıklarının testinin yapıldığı bu LM testi ile, hata terimleri arasında bir otokorelasyon olmadığı anlaşılmıştır. Elde edilen tüm olasılık değerleri $p > 0,05$ 'den daha büyük olduğu için hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur şeklindeki H_0 hipotezi red edilememektedir.

Tablo 3.8. Hata Terimleri Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Gecikme Sayısı	LM İstatistiği	Olasılık
1	36.91300	0.4265
2	37.94489	0.3807
3	34.65524	0.5325
4	28.53802	0.8075
5	38.03681	0.3768
6	43.13820	0.1925
7	37.56786	0.3972
8	30.43844	0.7300
9	34.93425	0.5191
10	35.52023	0.4912
11	38.95656	0.3382
12	41.97622	0.2277

Tablo 3.9’da hata terimlerinin varyansının sabit olup olmadığının test edildiği White değişen varyans testine ilişkin sonuçlar vardır.

Tablo 3.9. Hata Terimlerinin White Değişen Varyans Testi

Ki kare	df	Olasılık
511.8026	504	0.3953

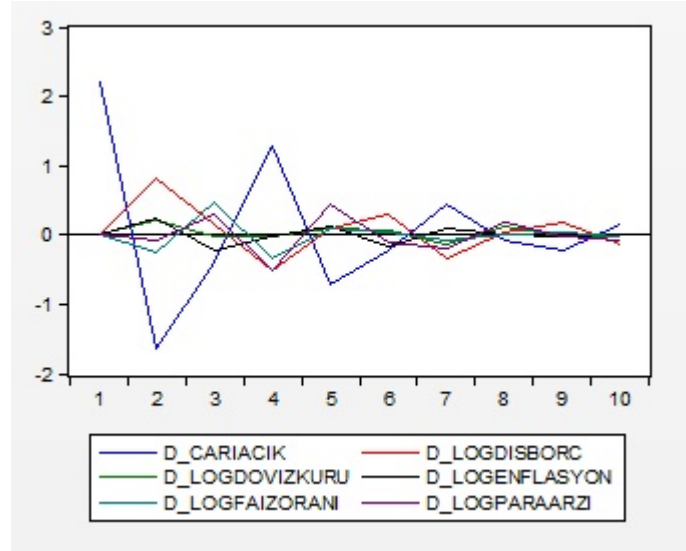
Ki kare değerine ait olasılığa bakıldığında $0,305 > 0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla modelde değişen varyans sorunu yoktur. Hata terimlerinin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğu anlaşılmıştır.

3.3.6. Etki Tepki Analizi

VAR modelinden sonra etki tepki analizi ile Var modelindeki değişkenlerdeki değişimlerin diğer değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Şekil 3.3 cari açığın tüm değişkenlerin etkisine verdiği tepkiyi göstermektedir. Burada seçilen zaman dönemi 10 yıl ile sınırlandırılmıştır. 10 yıllık süre içerisinde bir birimlik standart hatalık etkinin cari açıktaki değişmeyi nasıl etkilediği görülmektedir.

Şekilden de görüldüğü gibi birinci dönemde dış borçta yaşanan bir birimlik değişimin cari açık üzerindeki etkisi pozitifdir. Yani birinci dönemde dış borçtaki bir etki, cari açık üzerinde arttırıcı yönde etkide bulunmaktadır. Bu durum VAR modelinde bulunan sonuç ile de tutarlıdır. Fakat para arzının birinci ve ikinci

döneminde yaşanan bir birimlik etkiye cari açık negatif yönde cevap vermektedir. Yani, para arzındaki ilk iki dönemdeki etki cari açık üzerinde azaltıcı yönde bir etki yaratmaktadır.

Şekil 3.4. Etki Tepki Grafiği: Cari Açığın Tüm Değişkenlere Verdiği Tepki (cevap)

3.3.7. Varyans Ayırıştırması

Varyans ayırıştırması, VAR modeldeki değişkenlerin, hem kendilerinde hem de diğer değişkenlerde meydana gelen değişimleri yüzdesel olarak vermektedir. Bu değişkenlerde oluşan değişimlerin yüzde kaçının kendisinden yüzde kaçının da diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Örneğin, eğer bir değişkende meydana gelen değişimlerin büyük bir bölümü kendisinden kaynaklanıyorsa bu durumda bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiği söylenebilir.

Tablo 3.10 tüm değişkenlerin ayrı ayrı bağımlı değişken oldukları durumlar için varyans ayırıştırması sonuçlarını göstermektedir. Özellikle cari açığın bağımlı değişken olduğu durumla ilgili bölüme bakıldığında, cari açığın hem kendisi hem de diğer değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren varyans ayırıştırma sonuçlarına göre, iki gecikmeli cari açığın hatasının varyansının %86.27'si kendisinden, %7.78'i dış borç oranından, % 0,5'i reel efektif döviz kuru oranından, %0.7'si enflasyon

oranından, %0,7'si faiz oranından ve %0,08'i para arzı oranından kaynaklanmaktadır. 10 yıllık döneme bakıldığında genel olarak cari açığın kendisinden etkilendiği ve ardından dış borçların etkisinin diğer değişkenlere oranla daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3.10. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Varyans ayrıştırması d cariatic						
dönem	d_cariatic	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenflasyon	d_logfaizoranı	d_logparaarzi
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	89.98885	8.048931	0.492022	0.669276	0.726496	0.074422
3	86.27613	7.784931	0.467112	1.219893	3.114511	1.137428
4	83.24485	8.565270	0.380245	0.976683	3.491527	3.341429
5	82.19855	8.107344	0.443655	1.071914	3.364617	4.813922
6	81.35266	8.732411	0.461800	1.310606	3.329987	4.812534
7	80.42296	9.445654	0.617808	1.324226	3.263479	4.925872
8	80.14276	9.420068	0.737727	1.319129	3.251236	5.129079
9	80.01579	9.595255	0.740316	1.314750	3.235291	5.098603
10	79.91818	9.685117	0.744056	1.310610	3.226351	5.115683
varyans ayrıştırması d logdisborc:						
dönem	d_cariatic	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenflasyon	d_logfaizoranı	d_logparaarzi
1	4.967386	95.03261	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	17.92411	81.78517	0.076662	0.028247	0.053574	0.132240
3	18.38127	78.27717	0.614946	1.809521	0.589321	0.327763
4	18.14383	76.66671	0.703298	1.811553	1.231640	1.442968
5	20.65928	72.93081	0.919997	1.727082	1.480204	2.282629
6	21.03658	72.14060	0.910562	1.798759	1.487689	2.625812
7	20.96676	72.15414	0.914121	1.857336	1.485854	2.621790
8	21.03901	71.95592	0.965340	1.874354	1.488617	2.676765
9	21.02061	71.88594	0.996562	1.873290	1.489594	2.733996
10	21.04004	71.86645	0.998113	1.872161	1.488327	2.734902
varyans ayrıştırması d logdovizkuru:						
dönem	d_cariatic	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenflasyon	d_logfaizoranı	d_logparaarzi
1	3.896124	1.025737	95.07814	0.000000	0.000000	0.000000
2	21.61163	3.197217	72.39124	0.117260	0.427259	2.255393
3	20.38610	8.037662	67.27790	0.117289	0.784223	3.396823
4	23.40440	8.581358	63.18841	0.600199	0.771284	3.454346
5	27.58980	8.371274	59.38081	0.603409	0.800201	3.254505
6	27.54583	8.415346	59.23291	0.655684	0.890413	3.259814
7	28.82476	8.431605	57.69454	0.674197	0.981189	3.393713
8	29.37934	8.454953	56.82907	0.681914	0.990491	3.664235
9	29.34377	8.513083	56.74674	0.721737	0.992827	3.681848
10	29.48573	8.647786	56.44416	0.727072	0.998673	3.696580
varyans ayrıştırması d logenflasyon:						
dönem	d_cariatic	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenflasyon	d_logfaizoranı	d_logparaarzi
1	11.06351	18.69056	1.254654	68.99128	0.000000	0.000000
2	10.50666	20.00192	1.200689	65.96561	0.329322	1.995798
3	10.03565	21.07470	5.625679	60.58425	0.462720	2.217002

4	10.37800	21.29132	5.624720	59.80039	0.681701	2.223878
5	10.38133	21.42085	5.696777	59.58262	0.702063	2.216367
6	10.45972	21.40304	5.692386	59.40401	0.720908	2.319933
7	10.56657	21.38096	5.680146	59.24822	0.759492	2.364605
8	10.56511	21.38064	5.683980	59.22041	0.779637	2.370227
9	10.67180	21.34854	5.676167	59.12655	0.789498	2.387453
10	10.71749	21.33372	5.671781	59.08175	0.791298	2.403970

Varyans ayrıştırması d_logfaizoranı:

dönem	d_cariacık	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenflasyon	d_logfaizoranı	d_logparaarızı
1	24.30355	21.42630	0.000244	41.00108	13.26883	0.000000
2	21.81130	19.31488	2.133514	44.14743	12.12561	0.467261
3	15.92199	14.11904	2.468062	32.26620	15.15692	20.06779
4	18.61589	12.90482	2.270711	29.66958	15.86154	20.67746
5	20.02181	12.75253	2.633913	28.74293	15.42058	20.42824
6	20.06676	12.95595	2.720890	28.45694	15.26511	20.53435
7	20.01758	12.97800	2.930591	28.48924	15.17329	20.41129
8	19.97784	13.00565	3.043686	28.41009	15.12242	20.44031
9	19.96445	13.00761	3.089785	28.38880	15.11127	20.43808
10	19.96355	13.03237	3.092098	28.37571	15.10641	20.42987

Varyans ayrıştırması d_logparaarızı:

dönem	d_cariacık	d_logdisborc	d_logdovizkuru	d_logenflasyon	d_logfaizoranı	d_logparaarızı
1	2.897070	23.14938	0.126561	1.278039	13.91034	58.63861
2	3.213629	18.43342	0.817538	2.932043	17.61136	56.99201
3	6.294565	18.61862	1.053315	2.715231	17.77739	53.54089
4	9.786330	17.27047	1.704304	2.581209	17.12743	51.53026
5	10.75147	16.86736	1.780685	2.872563	16.85127	50.87665
6	10.69899	16.98242	1.983667	3.078548	16.73385	50.52252
7	10.85890	17.06379	2.162497	3.080423	16.61470	50.21969
8	10.86659	17.04127	2.236576	3.077001	16.59383	50.18474
9	10.88796	17.07106	2.245039	3.074500	16.58299	50.13846
10	10.90081	17.08110	2.243847	3.073346	16.57738	50.12352

SONUÇ

Bu çalışmada, cari işlemler dengesi üzerinde önemli bazı faktörlerin etkileri ve Türkiye’de 1923’den beri yaşanan ekonomik gelişmeler ışığında, cari işlemler dengesi sorununa çözüm yolları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, özellikle karşılıklı uzun dönemli ilişkilerin olduğunu düşünülen bu değişkenler VAR modeli ile tahmin edilmiştir.

Türkiye’de 1960 yılından sonra devletçi politikalar terk edilerek, ithal ikameci politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Bu ithal ikameci politikayla beraber sanayileşmeyi hızlandırmak ve döviz kuru tasarrufu hedeflenmiştir. Fakat 1970-1974 yılları arasında yaşanan petrol şokları ve bu şoklarla beraber yaşanan döviz sıkıntısının gerçekleşmesi; yüksek enflasyon ve dış ticaret hadlerinin bozulmasına ve cari işlemler dengesi açıklarının yaşanmasında yol açmıştır. Bu sonları 24 Ocak 1980 kararlarıyla düzeltilmeye çalışılmıştır. 24 Ocak kararları ile dışa dönük ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.

1980’den sonra Türkiye ekonomisinde hızlı olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, cari işlemler dengesi açıklarına finansman olacağı düşünülmüştür. Fakat sıcak paranın ülkeye girmesiyle TL’nin diğer uluslararası paralar karşısında değer kazanması; ihracatı sınırlarken, ithalatı hızlandırmaktadır. Bu da cari açığın önemini yitmemesine ve 1993 yılında 6,4 milyar dolara yükselmesine mani olamamıştır. Ayrıca sermaye hareketlerinin serbestliği finansman krizlerinin artmasına neden olmuştur.

2000’li yıllardan sonra Türkiye ekonomisinin büyüme politikası, özel sektörün yatırımları vasıtası ile iç tüketime dayalı büyüme modeline geçilmiştir. Bu dönemde yatırımların yapılması için gerekli finansal kaynağın; iç tüketimin yüksekliğinden dolayı tasarrufların az olması dış finansal kaynaklara yönelilmiştir. Ayrıca bu dönemde ihracatın yapılabilmesi için gerekli mamullerin azlığı (hammadde ve yarı mamul) meta ihtiyacının yükselmesinden dolayı hem dış özel sektörün dış borçlanmalarının artması hem de ihracat artışı ile beraber büyümede gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da ekonomik büyüme artmış; cari işlemler

dengesi açıklarında da artış gözlenmiş ve bu politika ile beraber cari işlemler dengesi sorunu yapısal bir sorun haline gelmiştir.

Çalışmada ilk olarak, değişkenler VAR modeline uygun şartlara getirilmiş, logaritmaları ve farkları alınarak durağanlaştırılmışlardır. Ardından doğrusal ilişkileri (korelasyon) olup olmadığı ve karşılıklı bir etkileşimde (Granger nedensellik) olup olmadıklarına bakılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçları cari açık ve dış borç arasında karşılıklı ve cari açık döviz kuru arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu anlaşılmıştır.

Sonra, uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının incelenmesinden önce, değişkenler arasında eşbütünleşme testi yapılmış ve modelde yer alan değişkenlerin 2 adet eşbütünleşme vektörüne sahip olduğu anlaşılmıştır. VAR modeli sonuçları ise cari açık ve diğer tüm faktörler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymuştur. Model ile ilgili sağlamlık testleri yapılmış ve kurulan modelin hem hata terimlerinin sahip olması gereken özelliklere sahip olduğu (otokorelasyon ve değişen varyans olmadığı) hem de modelin bir bütün olarak durağan olduğu bulunmuştur. Son olarak VAR modelindeki değişkenlere ait etki tepki analizleri yapılmıştır. Burada özellikle cari açık üzerinde diğer faktörlerin etkisinin görülmesi amaçlandığından sadece bu duruma ilişkin grafik incelenmiştir. Sonrasında cari açık ve diğer tüm faktörlerin varyans ayrıştırması yapılmıştır. Varyans ayrıştırması sonuçları cari açığın kendisi ve dış borç oranından en büyük oranda etkilendiğini göstermiştir.

2014 yılına gelindiğinde Türkiye’de, dış ticaret açığı 21,8 milyar ABD doları seviyesinde ülke ekonomisinin en önemli sorun olarak yerini maalesef korumaktadır. Bu sorunun en temel nedenleri olarak; ulusal tasarruf oranı ve ulusal yatırım oranlarının yetersizliği olarak görülmektedir. Ayrıca ekonomik büyüme politikasının değişmemiş olmasıdır.

Çalışmanın sonucunda bulunan bulgular ile bir kısmı literatürde yer alan çalışmalar ile uyumlu iken bir kısmı literatürde yer alan sonuçları desteklememektedir. Server Demirci’nin 2012 yılında yapmış olduğu çalışmada cari açığın Türkiye’de devam edeceği; 2014 yılında Mevlüt Tatlıyer’in çalışmasının sonucunda bulduğu ekonomik büyüme oranından cari açığı doğru bir nedenselliğin

olmayışı ile; İdil Uz'un 2010 yılında ampirik çalışmasının sonunda, döviz kurunun önemli bir etken olması; bizim çalışmamızda bulduğumuz sonuçlar ile uyumludur. Ancak 2014 yılında Aydanur Gacener Atış'ın ve Fatih Saygılı'nın yapmış oldukları çalışmada buldukları sonuçlarıyla; cari açığın en önemli belirleyicilerinin büyüme oranı olduğu ile bizim bulduğumuz; cari açığın kendisi ve dış borç oranından en büyük oranda etkilendiğini sonucu ile örtüşmemektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağaslan E., **Türkiye’de Cari Açıkların Boyutları ve Sürdürülebilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008
- Barak D., **1980’den Sonra Türkiye’de Cari Açık Problemi ve Sürdürülebilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013
- Bayraktar G., **Türkiye’de Cari Açık ve Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011
- Boratav K., **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, (17. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara, 2012, ss.86
- Cihan Y., **Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Bu Açığın Sürdürülebilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008
- Çekim E., **Türkiye’de Cari Açık Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009
- Eğilmez M., Kumcu E., **Ekonomi Politikası Teori Ve Türkiye Uygulaması** (15.Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, ss. 209
- Ekşi F., **Türkiye’de Cari Açık ve Finansmanı (1980-2009)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010
- Ekzen N., **Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1949’dan 2008’e**, (2.Baskı), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, ss. 17

- Karaca M., **Türkiye'nin 2000-2012 Dönemi Cari İşlemler Açığı Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013
- Koşan N. İ., **Türkiye'de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009
- Kumcu E., **Krizler, Para ve İktisatçılar**, (3.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, ss. 182
- Letiche J. M., **Balance Of Payments And Economic Growth**, Newyork: Harper &Brothers Publishers, 1959, ss.19
- Öztürk G., **2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013
- Parasız İ., **Türkiye Ekonomisi**, (Birinci Baskı), Ezgi Kitapevi, Bursa, 2003, ss. 7
- Seyidoğlu H., **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama** (Geliştirilmiş 15. Baskı), Güzem Can Yayınları, No:20, İstanbul, 2003, ss. 395
- Yaşar L., **Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013

Sürelî Yayınlar

- Altunöz U., **Cari Açık Sorunun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 1, Sayı: 2, 2014, ss. 115-132
- Atış A. G., Saygılı F., **Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi**, T.C. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyoekonomi Dergisi, Cilt No: 21, Sayı: 21, 2014, 88-104
- Bayraktutan Y., Demirtaş I., **Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 22, Sayı:2, 2011, ss.14
- Canidemir S., Uslu R., Ekici D.,Yarat M., **Türkiye’de Cari Açığın Yapısal ve Dönemsel Belirleyicileri**, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi-7, Gazi Üniversitesi, 2011, ss.1-27
- Demirci S., **Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği**, T.C. Marmara Üniversitesi Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt No: 3, Sayı: 7, 2012, ss. 29-41
- Demirhan E., **Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cilt No: 60, Sayı: 4, 2005, ss.75-88
- Doğan E., Bayraç H. N., **Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Çalışma**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 15, Sayı: 2, 2014, ss. 97-124
- Eken A., **Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tebliği No: 9020, 1990, ss. 72-90

- Erbaykal E., **Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi**, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 3, Sayı: 6, 2007, ss. 81-88
- Erdoğan S., Bozkurt H., **Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: M-GARCH Modelleri İle Bir İnceleme**, Maliye Finans Yazıları, Cilt No: 23, Sayı: 84, 2009, ss. 135-182.
- Esen E., Yıldırım Z., Kostakoğlu S. F., **Faiz Oranındaki Bir Artış Cari İşlemler Açığını Artırır mı?**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No: 1, Sayı: 30, 2012, ss. 215-227
- Engle, R.F. ve Granger, C.W. J., **Cointegration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing**, Econometrica, No.66, 1987, s.251-276
- Freund C. L., **Current Account Adjustment In Industrialized Countries**, International Finance Discussion Papers, No: 692, 2000, ss. 1-31
- Giraldo G., Mann A. J., **Latin American External Debt Growth: A Current Account Explanatory Model 1973-1984**, The Journal Of Developing Areas, Vol: 24, No: 1, 1989, ss. 47-58
- Göçer İ., **Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt No: 8, Sayı: 1, 2013, ss. 213-242
- Göçer İ., **Cari Açık Ekonomi Üzerindeki Baskıyı Artırıyor mu?**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 90, 2013, ss. 5-18
- Granger, C.W.J., **Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods**, Econometrica, No. 37, 1969, s. 424-438

- Karaöz M., **Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi ve Yurt Dışı İşçi Transferleri Üzerinde Bir Uygulama: Zaman Serileri Yaklaşımı 1970-1995**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt No: 3, Sayı: 3, 1998, ss. 55-62
- Mercan M., Göçer İ., **Cari Açığın Kaynakları ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz**, Anadolu Uluslar arası Ekonomik Konferansı-2, Sayı: 15-17, 2011,
- Oktar S., Dalyancı L., **Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi**, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt No: 30, Sayı: 1, 2011, ss. 1-22
- Onur S., **Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arındaki İlişki**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt No:1, Sayı:1, 2005, ss.128
- Özmen E., **Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 223, Yılı:2004, ss. 3
- Özgür M. I., Telatar E., Telatar F., **Enflasyon Hedefleme Rejiminde Cari Hesap ve Döviz Kuru Dinamikleri**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt No:20, Sayı:71, 2009, ss.59
- Peker O., Hotunluoğlu H., **Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt No: 23, Sayı: 3, 2009, ss. 221-237
- Şahbaz A., **Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 20, Sayı: 3, 2011, ss. 417-432
- Şahin B. E., **Türkiye'nin Cari Açık Sorunu**, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt.3, No:2, 2011, ss. 48-49

- Tarı R., Kumcu F. S., **Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No:9, Sayı:1, Yılı:2005, ss. 158
- Tatlıyer M., **Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri ve Belirledikleri**, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 42, 2014, ss. 1-28
- Tiryaki S. T., **Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği**, Türkiye Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Tebliği, no:8, 2002, ss. 1
- Uz I., **Determinants Of Current Account: The Relation Between Internal And External Balances In Turkey**, Applied Econometrics and International Development, Vol: 10-2, 2010, ss. 115-126
- Yaman K., **Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi– Riskler ve Sonuçlar**, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi-7, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, 2011, ss. 3
- Yamak R., Korkmaz A., **Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir Mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım**, Bankacılık Dergisi, Sayı: 60, 2007, ss. 17-32
- Yapraklı S., **Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, Cilt No: 65, Sayı: 4, 2010, ss. 142-164
- Yücel F., Yanar R., **Türkiye’de Cari İşlemler Açıkları Sürdürülebilir Mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 14, Sayı: 2, 2005, ss. 483-492

İnternet Yayınları

Akat A. S., **Ödemeler Dengesi Yazıları**, <http://akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf>, Erişim Tarihi: 15.03.2014

Barro, Robert J., **The Ricardion Approach to Budget Deficits**, <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.3.2.37> , Erişim Tarihi: 10.02.2014

Chinn M. D., Ito H., **Current Account Balances, Financial Development and Institutions: Assaying The World Saving Glut**, <http://www.nber.org/papers/w11761.pdf> , Erişim Tarihi: 10.3.2014

Chinn M., Prasad E. S., **Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial And Developing Countries An Empirical Exploration** <http://www.nber.org/papers/w7581.pdf> , Erişim Tarihi: 15.03.2014

Obstfeld M., Rogoff K., **The Intertemporal Approach to the Current Account**, <http://www.nber.org/papers/w4893.pdf> , Erişim Tarihi: 15.03.2014

Diğer Yayınlar

TCMB, **Ödemeler Dengesi Raporu**, Ankara, 2005. s.1

Eken A. A., Şahinbeyoğlu G., **Ödemler Dengesi Raporu 2012-4**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 2012, s. 3

Eken A. A., Şahinbeyoğlu G., **Ödemler Dengesi Raporu 2013-4**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2013, s.3

Eken A. A., Şahinbeyoğlu G., **Ödemler dengesi Raporu 2014-2**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2014, s.3

EKLER**Ek-1: Araştırmada Kullanılan Değişkenlerin Ham Oranları**

	Ekonomik Büyüme	Reel Faiz Oranı	Reel Efektif Döviz Kur	Dış Borç Oranı	Cari İşlemler Oranı	Enflasyon oranı	Para Arzı Oranı
1980	-2,45	8,0	9,34427E-06	18,65	-3,69695	110,17321	18,03
1981	4,86	26,5	3,65131E-05	18,32	-1,93985	36,575469	22,49
1982	3,56	45,0	5,04284E-05	20,07	-1,03464	30,837681	25,6
1983	4,97	45,3	6,22379E-05	22,23	-2,14756	31,404489	25,05
1984	6,71	51,4	5,3569E-05	24,07	-1,84078	48,377823	25,13
1985	4,24	49,3	6,31899E-05	24,23	-1,15918	44,960207	24,45
1986	7,02	40,6	4,94597E-05	27,85	-1,38892	34,61942	27,9
1987	9,48	35,0	6,88054E-05	30,95	-0,74068	38,846213	29,24
1988	2,12	49,1	5,2147E-05	34,87	1,54391	73,666667	27,91
1989	0,25	53,8	0,000126266	24,15	0,61962	63,272553	26,82
1990	9,26	47,5	0,000160118	21,58	-1,29446	60,312702	23,74
1991	0,93	62,7	0,00021086	23,13	0,10682	65,969421	27,09
1992	5,98	68,7	0,000395221	24,55	-0,45658	70,072791	27,81
1993	8,04	64,6	0,000740477	26,29	-2,67652	66,097083	25,2
1994	-5,46	87,8	0,001150747	34,07	1,99849	106,26273	31,6
1995	7,19	76,0	0,002145397	28,99	-1,19516	88,107703	32,16
1996	7,01	80,8	0,003018151	31,96	-1,02608	80,346903	36,59
1997	7,53	79,5	0,003829008	31,37	-1,02315	85,733242	37,08
1998	3,09	80,1	0,0068621	34,58	0,8825	84,641336	28,83
1999	-3,37	78,4	0,010688703	39,69	-0,57916	64,867479	39,09
2000	6,77	47,2	0,032410276	42,43	-3,75527	54,915382	34,5
2001	-5,7	74,7	0,062807036	61,66	2,00335	54,400184	45,55
2002	6,16	50,5	0,082496816	52,15	-0,35717	44,964124	39,92
2003	5,27	37,7	0,125341243	41,93	-2,48736	25,296368	35,2
2004	9,36	24,3	0,299765694	37,78	-3,60906	10,584236	34,59
2005	8,4	20,4	0,329929652	33,68	-4,43665	10,138405	40,47
2006	6,89	21,6	0,398271004	37,76	-0,60092	9,5972421	42,31
2007	4,67	22,6	0,373590342	34,84	-5,76769	8,7561809	43,84
2008	0,66	22,9	0,507906474	47,5	-5,39245	10,444128	48,56
2009	-4,83	17,6	0,092754932	40,34	-0,19199	6,2509766	54,63
2010	9,16	15,3	0,268351301	36,76	-6,16208	8,5664442	56,12
2011	8,77	14,2	0,851325815	41,2	-9,62432	6,4718797	54,74
2012	2,13	16,4	0,502079478	41,36	-6,13196	8,89157	55,36
2013	4,12	15,8	0,349322197	48,67	-7,93093	7,4930903	60,72
2014	2,98	16,8	0,059581041	51,48	-5,44464	8,8545727	2,80

Ek-2: Granger Nedensellik Testine İlişkin E-views Programından Elde Edilen Detaylı Sonuç Tablosu

PairwiseGrangerCausalityTests			
Sample: 1980 2014			
Lags: 2			
NullHypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
D_CARIACIK does not GrangerCause BUYUME BUYUME does not GrangerCause D_CARIACIK	32	1.05261 0.58885	0.3629 0.5619
D_LOGDISCORC does not GrangerCause BUYUME BUYUME does not GrangerCause D_LOGDISCORC	32	2.98568 2.74650	0.0674 0.0821
D_LOGDOVIZKURU does not GrangerCause BUYUME BUYUME does not GrangerCause D_LOGDOVIZKURU	32	0.29112 1.56631	0.7497 0.2272
D_LOGENFLASYON does not GrangerCause BUYUME BUYUME does not GrangerCause D_LOGENFLASYON	32	1.19459 1.25452	0.3183 0.3013
D_LOGFAIZORANI does not GrangerCause BUYUME BUYUME does not GrangerCause D_LOGFAIZORANI	32	0.14312 5.61751	0.8673 0.0091
D_LOGM2 does not GrangerCause BUYUME BUYUME does not GrangerCause D_LOGM2	32	4.36671 0.05263	0.0227 0.9488
D_LOGDISCORC does not GrangerCause D_CARIACIK D_CARIACIK does not GrangerCause D_LOGDISCORC	32	3.26152 3.70712	0.0539 0.0378
D_LOGDOVIZKURU does not GrangerCause D_CARIACIK D_CARIACIK does not GrangerCause D_LOGDOVIZKURU	32	0.44215 5.45351	0.6472 0.0102
D_LOGENFLASYON does not GrangerCause D_CARIACIK D_CARIACIK does not GrangerCause D_LOGENFLASYON	32	0.88857 0.01403	0.4229 0.9861
D_LOGFAIZORANI does not GrangerCause D_CARIACIK D_CARIACIK does not GrangerCause D_LOGFAIZORANI	32	0.70866 0.97592	0.5012 0.3897
D_LOGM2 does not GrangerCause D_CARIACIK D_CARIACIK does not GrangerCause D_LOGM2	32	1.73208 1.15371	0.1960 0.3305
D_LOGDOVIZKURU does not GrangerCause D_LOGDISCORC D_LOGDISCORC does not GrangerCause D_LOGDOVIZKURU	32	0.05658 1.26160	0.9451 0.2994
D_LOGENFLASYON does not GrangerCause D_LOGDISCORC D_LOGDISCORC does not GrangerCause D_LOGENFLASYON	32	0.43418 0.46107	0.6522 0.6355
D_LOGFAIZORANI does not GrangerCause D_LOGDISCORC D_LOGDISCORC does not GrangerCause D_LOGFAIZORANI	32	1.59551 0.42431	0.2213 0.6585
D_LOGM2 does not GrangerCause D_LOGDISCORC D_LOGDISCORC does not GrangerCause D_LOGM2	32	0.88231 1.59326	0.4254 0.2218
D_LOGENFLASYON does not GrangerCause D_LOGDOVIZKURU D_LOGDOVIZKURU does not GrangerCause D_LOGENFLASYON	32	0.26763 0.74013	0.7672 0.4865
D_LOGFAIZORANI does not GrangerCause D_LOGDOVIZKURU	32	0.04180	0.9591

D_LOGDOVIZKURU does not GrangerCause D_LOGFAIZORANI		0.24479	0.7846
D_LOGM2 does not GrangerCause D_LOGDOVIZKURU	32	0.53851	0.5898
D_LOGDOVIZKURU does not GrangerCause D_LOGM2		0.17655	0.8391
D_LOGFAIZORANI does not GrangerCause D_LOGENFLASYON	32	0.26385	0.7700
D_LOGENFLASYON does not GrangerCause D_LOGFAIZORANI		2.52782	0.0986
D_LOGM2 does not GrangerCause D_LOGENFLASYON	32	1.00993	0.3776
D_LOGENFLASYON does not GrangerCause D_LOGM2		0.44459	0.6457
D_LOGM2 does not GrangerCause D_LOGFAIZORANI	32	5.71760	0.0085
D_LOGFAIZORANI does not GrangerCause D_LOGM2		0.40058	0.6738

ÖZGEÇMİŞ

26 Eylül 1990 tarihi Trabzon ili Köprübaşı ilçesi doğumluyum. İlk, Orta ve Liseyi İstanbul'un Gaziosmanpaşa ilçesinde bitirdikten sonra, Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümüne kayıt oldum. Bu bölümden 26.07.2013 yılında mezun olduktan sonra yılsonun da Beykent Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine devam ettim.

Yabancı dilim İngilizce olup, bekârim.

Abdulkerim Saltuk Buğra ÇAKIR